

FELHASZNÁLÓI KÉZIKÖNYV
AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI
PANELKUTATÁS
1-4. HULLÁMÁHOZ

Szerkesztette: Murinkó Livia és Spéder Zsolt

KUTATÁSI
JELENTÉSEK
97.

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

A kiadványt, kérjük, a következőképpen hivatkozza:

Murinkó Lívია – Spéder Zsolt (szerk.) (2016): *Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-4. hullámához*. Kutatási Jelentések 97. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. DOI: 10.21543/Kut.2016.97

A Kutatási Jelentés, valamint a longitudinális adatbázis létrehozása és rendezése „A családi átmenetek feltérképezése: okok és következmények” című, K109397 számú OTKA-kutatás keretében valósult meg.

Igazgató:
Spéder Zsolt

Szerzők © Kapitány Balázs, Makay Zsuzsanna, Murinkó Lívია, Rohr Adél, Spéder Zsolt

Szerkesztette:
Murinkó Lívია és Spéder Zsolt
Sorozatszerkesztő:
Makay Zsuzsanna
Grafika:
Farkas Anna, anagraphic
Tördelés:
Simonné Horváth Gabriella

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
1024 Budapest, Buday László u. 1-3.

nki@demografia.hu
www.demografia.hu

ISSN 0236-736X
ISBN 978-963-9597-44-0

FELHASZNÁLÓI KÉZIKÖNYV AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI PANELKUTATÁS 1-4. HULLÁMÁHOZ

SZERKESZTETTE: MURINKÓ LÍVIA ÉS SPÉDER ZSOLT

TARTALOM

Bevezetés	7
I. A kutatási koncepció és az adatfelvétel bemutatása	9
1. Spéder Zsolt: A követéses vizsgálat kutatási koncepciója	11
2. Kapitány Balázs: Az adatfelvétel bemutatása	23
3. Murinkó Livia: Nemzetközi kontextus: a Generations and Gender Programme	37
II. Az adatgyűjtésről	41
4. Rohr Adél: A terepmunka	43
5. Makay Zsuzsanna: Lemorzsolódás az adatfelvétel négy hulláma során	53
III. Az adatbázisok és a dokumentáció	65
6. Murinkó Livia: Az adatbázisok felépítése	67
7. Kapitány Balázs: Súlyozás és az alkalmazandó súlyváltozók	77
8. Murinkó Livia: Az adatokhoz való hozzáférés és a részletes dokumentáció	81
Melléklet: Az <i>Életünk fordulópontjai</i> négy adatfelvételi hullámának tartalmi áttekintése	85
A Népeségtudományi Kutatóintézet kutatási jelentései	107

BEVEZETÉS

MURINKÓ LÍVIA

Az *Életünk fordulópontjai* társadalmi-demográfiai kutatási program 2001-ben indult; a követéses panelvizsgálat keretében azóta négy adatfelvételi hullámra került sor. Az adatfelvétel első hulláma után közreadott módszertani kötet¹ ismertette a kutatás alapelveit, főbb jellegzetességeit és az alkalmazott módszereket. Kiadványunk ezt a munkát kívánja folytatni, kibővülve az újabb kérdezési hullámokkal kapcsolatos tudnivalókkal, a módszertani változások ismertetésével és az egyre gazdagodó adatbázis felhasználói számára szóló praktikus információkkal.

A kötet első részében röviden ismertetjük a kutatást életre hívó demográfiai folyamatokat és elméleti megközelítéseket, a követéses kutatási módszertant, a kérdőívek kialakításának elveit, valamint a négy hullám és a kiegészítő minták főbb jellemzőit. Kitérünk a kutatás nemzetközi kontextusát jelentő *Generations and Gender Survey*-re is.

A kötet második részéből megismerhetjük a terepmunka megszervezésének és végrehajtásának folyamatát, az egymást követő adatfelvételi hullámok során bevezetett újításokat, és a követéses vizsgálatok esetében oly fontos panelkarbantartás eszközeit. Ezután a lemorzsolódás mértékét és alapvető okait elemezzük.

Az utolsó részben az adatrendszer felhasználói számára nyújtunk gyakorlati segítséget a panelkutatás elérhető adatbázisaival és az azokban található változókkal, a súlyozással, valamint az adatokhoz való hozzáféréssel kapcsolatban. A terepmunka minden kellékét – köztük a kérdőíveket – megtalálják a kutatási program megújult weboldalán: www.eletunkfordulopontjai.hu.

¹ Kapitány Balázs (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció: az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának alapfelvételének ismertetése*. KSH NKI Műhelytanulmányok 2. KSH Népeségügyi Kutatóintézet, Budapest.

I. A KUTATÁSI KONCEPCIÓ ÉS AZ ADATFELVÉTEL BEMUTATÁSA

1. A KÖVETÉSES VIZSGÁLAT KUTATÁSI KONCEPCIÓJA

SPÉDER ZSOLT

A KIHÍVÁS: RADIKÁLISAN ÁTALAKULÓ DEMOGRÁFIAI VISELKEDÉS ÉS MAGYARÁZATÁNAK IGÉNYE

A 20. század utolsó évtizedében mind a párkapcsolati viszonyokban, mind pedig a gyermekvállalási magatartásban radikális átalakulás következett be Magyarországon. Ekkor gyorsult fel a házasság népszerűségvesztése, terjedtek el robbanásszerűen az élettársi kapcsolatok, csökkent a születésszám, folyamatosan növekedett a házasságon kívüli születések részaránya és a válási hajlandóság. E folyamatok ma már közismertek. Bár e jelenségek korábban sem voltak rejtve a társadalom előtt, hiszen a válások növekedését például már az 1970-es években is nagy figyelem kísérte (Lőcsei 1978), és az alacsony termékenység oka is gyakran vált vita tárgyává mind a szakemberek, mind pedig az érdeklődő laikusok körében. Mégis, az 1990-es években az addig marginálisnak látszó életformák (mint az élettársi kapcsolat,¹ a házasságon kívüli születés vagy a mozaikcsalád) robbanásszerűen terjedtek, illetve a tartósan jelenlévő, mégis másodlagosnak tekintett párkapcsolati krízisjelenség (pl. a válás) továbbra is folyamatosan növekedett. Az 1990-es évek közepén pedig egy addig ismeretlen jelenség, a házasságkötés és a gyermekvállalás későbbre halasztása indult hódító útjára. Nem véletlen tehát, hogy Somlai Péter családszociológus ebben az időszakban megjelent cikke a „sokféleség zavara” címet kapta (Somlai 1999).

A változások a demográfusokat nem érték teljesen váratlanul, hiszen Nyugat-Európában ezek a jelenségek már az 1970-es években megjelentek, és így a nemzetközi összehasonlításban régóta résztvevő hazai szakemberek előtt ismertek voltak. Természetesen az 1990-es évekbeli változások sem korlátozódtak Magyarországra, kisebb-nagyobb időeltolódással minden volt szocialista országban jelen voltak.² Mégis a *változások gyorsasága és mindenre kiterjedő jellege*, feltartóztathatatlansága sokakat meglepett és magyarázatot igényelt.

Két átfogó és elméleti igényű magyarázat azonnal megjelent, hamar követőkre talált, és sokak számára maig hiteles indoklásul szolgál. Egyrészt kézenfekvőnek tűnt összekötni a redistribúcióból a piacgazdaságba való átmenet körülményeit, következményeit és az új

¹ Nem véletlenül nevezték egykor az élettársi kapcsolatot „vadházasságnak”.

² A számtalan összehasonlítás közül lásd pl. Monier – Rychtarikova 1992.

demográfiai viselkedés terjedését. A „*krízis-hipotézis*” vagy a *gazdasági válság* hipotézise szerint (Macura 2000) a gyermekvállalás elhalasztása alapvetően a rendszerváltozás következtében kialakuló gazdasági visszaesésre, a munkanélküliség növekedésére adott válasz. Az életkörülmények beszűkülése, kiszámíthatatlanná válása, a megélhetés növekvő költségei előnyössé és vonzóvá tették az egész életre kiható döntések későbbi, nyugalmasabb időkre való halasztását. Ezen érvelés és a további, ide tartozó megközelítések alapvetően közgazdasági indíttatásúak, és a strukturális tényezők (erőforrások és költségek, munkaerő-piaci körülmények) szerepét hangsúlyozzák.

Másrészt nem kevesen voltak és vannak azok, akik a volt szocialista országok esetében is a már korábban meginduló nyugat-európai átalakulás értelmezésére kialakított magyarázatot tartották és tartják relevánsnak. A máig népszerű „*második demográfiai átmenet*” elméletét megalapozó írások még a rendszerváltozást megelőzően a nyugat-európai viszonyok magyarázatára fogalmazták meg, hogy az új típusú életformák terjedésében, a családformák „pluralizálódásában” az értékváltozásoknak, az individualizálódás új hullámának van kulcsszerepe (van de Kaa 1987). Míg tehát az előbbi elképzelés szerint a családi viszonyok átalakulása szorosan kapcsolódik a piacgazdasági átmenethez, addig a második magyarázat a volt szocialista országokban terjedő jelenségeket a fejlett világot, leginkább a nyugati kultúrát ³ jellemző átfogó átalakulási folyamat részeként értelmezi. A környezetünkben lezajló drámai átalakulást illetően persze számtalan további elméleti igényű magyarázat is megjelent az elmúlt évtizedben. Ezek említésszerűen – bármiféle rangsorolás nélkül – a következők: az intézményi összeomlás elmélete (Sobotka 2002, Frejka 2008), a társadalmi anómia hipotézise (Philipov 2003, Philipov et al. 2006, Rodin 2011), a nyugati értékek átvételének elképzelése (Thornton – Philipov 2009), a „halasztási átmenet” elmélete (Kohler et al. 2002, Billingsley 2010), az oktatási expanzió (Thornton – Philipov 2009) vagy a fogamzásgátlási forradalom terjedésének tézise (Sobotka 2011). (A volt szocialista országokat jellemző átmenetre vonatkozó megközelítésekről lásd részletesebben: Sobotka 2011, Spéder – Kapitány 2014a).

Az *Életünk fordulópontjai* kutatási programot az új demográfiai viselkedés dokumentálásának és magyarázatának igénye hívta életre (Spéder 2001). Olyan adatgyűjtési programot kívántunk kialakítani, amely noha elsősorban a demográfiai viselkedés megértésére irányul, a társadalmi cselekvés számtalan egyéb típusának nyomon követését és megértését is lehetővé teszi. A demográfiai viselkedés és a társadalmi cselekvés minél akkurátusabb dokumentálása során meghatározó célunk volt, hogy a létrejövő adatgyűjtés lehetővé tegye a releváns elméletek, magyarázó sémák tesztelését, és ne akadályozza, sőt segítse további (új) elméleti megközelítések kimunkálását.

Már itt a bevezetőben indokolt megemlíteni, hogy az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) hazai kutatási program és az európai országok részvételével folyó *Generations and Gender Programme* (GGP) kéz a kézben jött létre. A két, nevében eltérő kutatási program koncepciója, felépítése megegyezik, az ÉF a GGP része. Az ÉF nemzetközi beágyazottságáról és hazai sajátosságairól a későbbiekben részletesebben is szólnunk (lásd a kötet 3. fejezetét). (A GGP kutatási programját kialakító szempontokról, illetve a program alapvető jellemzőiről

³ Itt említést érdemel, hogy legutóbbi munkájában Lesthaeghe (2010) a fentieknél is tágabb területre vonatkozóan tartja relevánsnak az elméletét.

részletesen lásd a Vikat et al. (2007) tanulmányt; az ÉF jellemzőiről pedig a Kapitány (2003) tanulmánykötetet, illetve Spéder (2001) tanulmányát.)

AZ ADATGYŰJTÉSI PROGRAM KIALAKÍTÁSA

AZ ÁTFOGÓ ELMÉLETI KÖZELÍTÉSEK NYOMÁN MEGFOGALMAZÓDÓ ADATGYŰJTÉSI IGÉNYEK

Az adatgyűjtés programjának kialakítása során a kelet-közép-európai családformálódás átalakulását illetően három átfogó elméletnek volt meghatározó szerepe. A *krízis-hipotézis*, ahogy már említettük, a mindennapi élet anyagi és intézményi kereteinek gyökeres átalakulása következményeként értelmezi az új magatartási módok terjedését. Az ide vonatkozó elképzeléseknek megfelelően a magatartásváltozásokat *strukturális viszonyaik* közepette kell értelmezni. E megközelítések relevanciájának vizsgálata az érintettek anyagi körülményeiről, lakáshelyzetéről, munkaerő-piaci helyzetéről és foglalkozásáról igényelte a minél részletesebb információk összegyűjtését.

A „*második demográfiai átmenet*” elmélete az értékeknek, az attitűdöknek tulajdonít meghatározó szerepet. Az ehhez kötődő közelítések teszteléséhez elengedhetetlennek látszott, hogy megfelelő képünk legyen mind az általános *értékorientációkról*, mind pedig a családi viszonyokhoz kapcsolódó *attitűdökről*. A rövidített Inglehart-index, az anómia-skála, az aggodalom-skála és a gyermeknevelési elvek skála az általános értékorientációk mérésére irányult. A párkapcsolatokkal és a nemi szerepekkel kapcsolatos preferenciák mérése, az ideális gyermekszámmal, a gyermekvállalás ideális életkorával összefüggő kérdések pedig a családi viszonyokkal kapcsolatos beállítódások megismerését szolgálták.

A „*társadalmi anómia*” elméletében, amelyet releváns közelítésnek tartottunk a posztkommunista országokat illetően, mind a strukturális viszonyok, mind pedig az értékorientációk nyilvánvaló szerepet játszanak. Ennek teszteléséhez a korábban jelzett tényezők mellett az *észlelt anómia*, a *státuszinkonzisztencia* megfelelő skálákkal való mérésére volt szükség.

A fentiekben jelzett elméleti szempontok egyértelművé teszik, hogy az ÉF és a *Generations and Gender Survey* (GGS) esetében nem egy szűk értelemben vett demográfiai kutatásról, hanem egy olyan *multidiszciplináris* kutatásról van szó, amely a demográfiai változások megismerése során szükségessé teszi a társadalmi cselekvés egyéb aspektusának megragadását is.

Két további átfogó elméleti megfontolást említünk meg még itt, és egyúttal jelezzük, hogy ezek kihangsúlyozásában a nemzetközi együttműködésnek, a *Generations and Gender Survey* kialakításának volt kulcsszerepe (vö. Vikat et al. 2007). A párkapcsolati viszonyokat, azok minőségét a kutatás során kulcstényezőnek tekintettük,⁴ ám hangsúlyossá a nemzetközi összehasonlítás révén, a *gender-viszonyok* kiemelése során vált. Ekkor jelent meg Peter McDonald (2000) tanulmánya, aki az alacsony termékenységet a nemek közötti egyenlőtlenségekre vezette vissza. (Szükségtelen hangsúlyozni, de a nemek társa-

⁴ Gödri Irén tanulmánya (2001) éppen azért készült el, mert kiemelten kezeltük a párkapcsolati viszonyokat, és úgy gondoltuk, hogy ezek méréséhez össze kell gyűjteni a nemzetközi tapasztalatokat.

dalmi viszonyainak vizsgálata ekkor már évtizedek óta jelen volt a társadalomkutatásban.) A GGS, ahogy megnevezése is utal erre, nagy hangsúlyt helyez a nemek közötti viszonyok mérésére. Mérni kívántuk a partnerek munkapiaci helyzetét, a partnerek családi jövedelemhez való hozzájárulását, a családon belüli munkamegosztást, a nemi szerepekről való elképzeléseket stb., és ebbe a sorba illeszkedik a párkapcsolatok minőségének mérése is. E változócsoporthat lehetőséget ad az ún. gender-hipotézis vizsgálatára.⁵

Végül a családdal kapcsolatos *szándékolt cselekvés* vizsgálatának lehetőségét is a GGP-nek köszönhetjük. Az individualizáció terjedésének tételezése, vagyis azok a koncepciók, amelyek szerint a hagyományos, előre „megírt” életpályák felbomlanak, egyértelműen felvetik a mérlegelő, döntéshozó egyén (ágens/ügynök) elképzelésének egyfajta érvényesítését. A GGP az Ajzen által kidolgozott, és az empirikus vizsgálatok során igen elterjedt „*tervezett cselekvés elmélete*” (Theory of Planned Behavior (TPB)) mellett (Ajzen 1988)⁶ foglalt állást, dolgozta ki az ennek megfelelő kérdezési programot. A TPB magját a gyermekvállalási (párkapcsolati, elköltözési) *szándékok* magyarázata adja. Az intenciók létrejöttében az elmélet szerint három tényezőnek, az adott cselekvésre vonatkozó *attitűdöknek*, a *szubjektív normáknak* és az *érezkelt viselkedési kontrollnak* van meghatározó szerepe. A szándékok és a viselkedés közötti kapcsolat viszonylag problémamentes. E megközelítés érvényesítése igényelte a cselekvést megelőző releváns attitűdök, normák és szándékok mérését.⁷

A KÖVETÉSEK (PANEL) ADATGYŰJTÉS ELŐNYEI – AZ OKSÁGI ELEMZÉS LEHETŐSÉGEI

A *követéses módszertan* melletti döntés mögött két komoly elméleti-módszertani megfontolás állt. Egyrészt közismert volt számunkra, hogy az oksági magyarázatra való törekvésünk igen korlátozott lehet, ha a társadalmi cselekvés magyarázatára szolgáló strukturális helyzetet és értékorientációt csak szinkron módon (*egy keresztmetszeti vizsgálat eredményeképpen*) tudjuk megismerni. A keresztmetszeti elemzés alkalmas bizonyos statisztikai asszociációk megállapítására, ám kevés lehetőséget ad a mozgatórugók feltárásához. A demográfiai (és a szociológiai) irodalom ezt a problémát a *szelekció vagy adaptáció* dilemmájával írja le (Lesthaeghe – Moors 2000). Egy keresztmetszeti vizsgálat csak igen korlátozott lehetőséget nyújt annak tisztázására, hogy egy cselekvés azért következett-e be, mert adott körülmények között bizonyos értékekkel rendelkezünk (szelekció), vagy épp azért rendelkezünk meghatározott beállítódásokkal, mert egy cselekvés bekövetkezett, és beállítódásaink ahhoz igazodtak (adaptáció). A második demográfiai átmenet elméletének (és más megközelítéseknek is) meghatározó eleme, hogy a szelekciós folyamat a domináns. A fenti dilemma feloldásához, a mozgató mechanizmusok feltárásához akkor kerülhetünk közelebb, ha a követéses módszertant alkalmazzuk, hiszen ennek segítségével már a cselekvést megelőző időszakban ismerjük mind az egyén strukturális körülményeit, mind pedig beállítódásait,

⁵ Itt jelezzük, hogy a GGS kialakítása során komolyan felvetődött, hogy a partnerkapcsolatban élők körében mind a férfiakat, mind pedig a nőket külön-külön kellene megkérdezni. (A National Survey of Household and Families például, amelyet a kutatási koncepció kidolgozása során mi is áttekintettünk, így vizsgálja a párkapcsolati viszonyokat (Sweet et al. 1988)).

⁶ E kutatási koncepció bemutatása, előnyeinek és hátrányainak taglalása megtalálható Spéder és Kapitány (2014b) tanulmányában.

⁷ A hazai kérdéskörben e cselekvések elemzésére a második hullámtól van lehetőség.

majd az azt követő cselekvéseket és élethelyzeteket. Mindez lehetőséget teremt a szelekciós és adaptációs folyamatok azonosítására.

Másrészt a követéses vizsgálat mellett szóltak a demográfiában az ezredfordulón uralkodó élettörténeti vizsgálatok elemzésének tanulságai is, amelyek alapvetően a múlt század utolsó évtizedében folyó *Family and Fertility Survey* (FFS) adatgyűjtésen alapultak. A demográfia az FFS adatgyűjtésen alapuló elemzésekkel komoly eredményeket ért el a demográfiai viselkedés időbeli változásának (főképpen időzítés) leírásában és magyarázatában (vö. Macura et al. 2002, Beets et al. 2002).⁸ Az FFS-elemzések ugyanakkor csak azokra a magyarázó tényezőkre szorítkozhattak, amelyek *retrospektív kérdésekkel megismerhetők*; vagy azért, mert időben állandók (pl. nem, születési idő, vallási hovatartozás), vagy azért, mert egy vizsgált múltbeli esemény jól köthető az adott életkorhoz (pl. iskola befejezése). A lehetséges magyarázó tényezők egy része – különösen azok, amelyek a korábbiakban említett elméletekben meghatározó szerepet játszanak – retrospektív kérdésekkel aligha járhatók körbe. Így például lényeges életkörülmények (pl. jövedelem, lakásfelszereltség) retrospektív módon alig, mások (pl. értékek, beállítódások, elégedettség) pedig semmiképpen nem ismerhetők meg. Erre egy „fordított” (*prospektív*) perspektíva kínál lehetőséget: írjuk le alaposan a vizsgált személyek életkörülményeit, beállítódását (sőt szándékát), kövessük őket, és nyerjük információt arról, hogy az életpálya lényeges eseményei bekövetkeznek-e vagy sem, illetve mikor következnek be. A követéses (panel) vizsgálatokkal tehát az oksági elemzéshez nélkülözhetetlen adatrendszerhez juthatunk.

AZ ÉLETPÁLYA MINT A DEMOGRÁFIAI VISELKEDÉS KERETE – AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI

A családformálódás új jelenségei – élettársi kapcsolat, házasságon kívüli születések, halasztás – egyértelmű szakítást jelentenek a felnőtté válás hagyományos rendjével; azzal, hogy a családalapítás (valamikor a munkába állást követően) a házasságkötéssel és az azt követő viszonylag gyors gyermekvállalással kezdődik, és mindez a húszas éveik elején járó nők és férfiak körében szinte menetrendszerűen következik be. Az új jelenségek az időzítés elhúzóására, egyéni szempontok szerinti döntésre – azaz önkényességre –, a hagyományos szekvenciák (sorrendiség) felbomlására utaltak. Mégis a demográfia és a szociológia egyetértett abban, hogy az újonnan kialakuló magatartásformák valamifajta szabályok mentén következnek be. A szabályszerűséget az individualizálódás felerősödése sem vonja kétségbe, hiszen feltételezhetjük, hogy a hasonló körülmények között élő, alapvető értékeket valló személyek viselkedése közelít egymáshoz.⁹ A demográfiában és az empirikus szociológiában ekkorra már széleskörűen elterjedt az eseménytörténeti elemzés, amely az élet kulcseseményeinek, az *átmeneteknek* – a munkába állás, a munkanélkülivé válás, a házasságkötés, az első gyermek vállalása, a válás stb. – *bekövetkezését, időzítését és azok körülményeit* vizsgálja. Az empirikus elemzések gyakran nyúltak vissza az életútról vallott elképzelésekhez, az eredmények pedig hozzájárultak az *életpálya-elméletek* népszerűvé válásához (Liefbroer 1999, Elder et al. 2005).

⁸ A magyarországi FFS adatgyűjtéséről lásd: Kamarás 1996.

⁹ E tekintetben tanulságos az individualizációs vita (Friedrichs 1998).

Kutatási programunk koncepciójának kialakítása és pontosítása során alapvetően igazodtunk ahhoz, hogy az új demográfiai jelenségeket az *életpálya-átmenetek és -szakaszok rendjében helyezzük el*, hogy választ tudjunk adni arra, mikor következnek be, és milyen tényezők befolyásolják a tudatosan választott, illetve nem tervezett átmeneteket, és mitől függ, hogy az egyes szakaszok meddig tartanak.

Az átmeneteket illetően nem álltunk meg a demográfiai viselkedésnél, és vizsgálatunkat nem korlátoztuk az életpálya kezdeti időszakára. Figyelembe vettük az életpálya-kutatások azon kívánalmát, hogy az élet különböző területén megtapasztalt *átmenetek összekapcsolódnak* (Elder et al. 2005). A családi átmenetek esetében különös jelentősége van az iskola befejezésének, az első munkahely megszerzésének, az aktivitási státuszváltásoknak, a szülői házból való elköltözésnek. Ezen átmenetek bekövetkezése és időzítése nemcsak a családi átmenetekkel összekapcsolva, de azoktól függetlenül, önmagukban is vizsgálható. Végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy noha kutatási kérdéseink többsége a családformálódás időszakára, a felnőtt életpálya első szakaszára koncentrálnak, nem hagytuk figyelmen kívül az életpálya *második és harmadik szakaszát* sem. Az idősödés különböző vonatkozásait – az egészségi állapotváltozást, a nyugdíjba vonulást, a családszerkezeti változásokat – is a vizsgálódás tárgyává tettük.

A fentieknek megfelelően a figyelmünket az életpálya egyes átmeneteire és szakaszaira irányítva szisztematikusan dolgoztuk fel az egyes problémakörök releváns szakirodalmát, pontosítottuk kutatási kérdéseinket, és végeztük el az operacionalizálást. E munka eredményeképpen alakultak ki a kutatási programot szervező kérdések, amelyeket kutatási koncepciónkban részleteztünk (Spéder 2001), és itt csak röviden említünk meg:

- (*élettársi kapcsolat és/vagy házasság*) Mi magyarázza az élettársi kapcsolat terjedését, mennyiben tekinthető az élettársi kapcsolat és a házasság egymás alternatíváinak, illetve az életpálya egymást követő fázisainak?
- (*a gyermekvállalás körülményei*) Mely körülmények és élethelyzetek ösztönzik, illetve gátolják a gyermekvállalást?
- (*elköltözés a szülői házból*) Milyen tényezők gátolják és/vagy ösztönzik a szülői házból való elköltözést? Mennyiben egységes az elköltözés és a családalapítás szekvenciája a magyar társadalomban?
- (*a gyermekvállalás következményei*) Hogyan szerveződik át a család működése, a párkapcsolat jellege a gyermekvállalás következtében? Milyen jóléti következményei vannak a gyermekvállalásnak?
- (*a párkapcsolatok tartóssága és felbomlása*) Milyen tényezők befolyásolják, hogy egy párkapcsolat élethossziglan tart, vagy pedig a felek döntése következtében felbomlik?
- (*újráházasodás, párkapcsolati szekvenciák*) Milyen életkörülményekkel, tulajdonságokkal rendelkeznek azok, akik életük folyamán több tartós párkapcsolatot alakítanak ki? Mi jellemzi az időskorban új párkapcsolatot kialakítókat?
- (*a középgeneráció helyzete*) Vajon érvényes-e a középkorúakra a „szendvicsgeneráció” koncepciója, azaz hogy ők azok, akiknek mind a fiatalokat (gyermeküket), mind pedig az időseket (szüleiket) segíteniük kell, éppen akkor, amikor karrierjük csúcán állnak, így időhiányban szenvednek?

- (*felkészülés a nyugdíjas korra*) Mennyire tudatos a nyugdíjazásra való felkészülés? Sikerül-e az előzetes szándékok szerinti nyugdíjba lépés, hogyan történik az új helyzethez való alkalmazkodás?
- (*alkalmazkodás az idősödéshez*) Hogyan kapcsolódnak egymáshoz az idősödés egyes vonatkozásai – gazdasági aktivitás, párkapcsolat és család, egészségi állapot?

A HAZAI DEMOGRÁFIAI VISELKEDÉS NEMZETKÖZI ÖSSZEHA-SO-NLÍTÁSBAN: A GENERATIONS AND GENDER SURVEY ÉS AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI KUTATÁS

A demográfiában a nemzetközi összehasonlításnak komoly hagyománya van. Ez nem véletlen, hiszen a demográfia (és az élet) kulcsememényei – a születés, a házasságkötés, a válás, a költözés, az elhalálozás stb. – jól standardizálható társadalmi jelenségek, és ezek számontartására a közösségek évszázadok óta komoly energiákat áldoznak. Számunkra a nemzetközi összehasonlítás azért érdekes különösképpen, mert lehetővé teszi mind az általános társadalmi jelenségek és tendenciák felismerését, mind pedig az egyes országokra, így Magyarországra jellemző sajátosságok feltárását.

A demográfiai viselkedés bevezetőben említett megváltozása, amely az elmúlt évszázad végén legnyilvánvalóbban a családformálódás mélyreható átalakulásában mutatkozott meg, európai jelenség volt. E jelenségek mérése és értelmezése a genfi székhelyű United Nations Economic Commission for Europe (UNECE; ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága) keretei között folyó *Family and Fertility Survey* (FFS) során kezdődött meg. Ugyanakkor az FFS 2000-ben lezajlott zárókonferenciáján egyértelművé vált, hogy az FFS az átalakulási folyamatnak csak az elindulását tudja dokumentálni, a változások megértéséhez új adatgyűjtésre van szükség, illetve hogy a következő kutatási program kialakítása során a meglévő mérőeszközökön (kérdőív), éppen az új elméleti felvetéseknek való megfelelés érdekében változtatni kell. A 2000-ben elinduló *Generations and Gender Programme* (GGP) együttműködés két egymásba illeszkedő kutatási és adatgyűjtési programot – egy kontextuális adatokat és információkat gyűjtő program (*Contextual Database*) és egy survey (*Generations and Gender Survey*, GGS) kialakítását – ölel fel.¹⁰ A Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) a KSH-val együttműködve folyamatosan részt vett a GGP programban, tagja volt a kutatási konzorciumnak,¹¹ és aktívan közreműködött a kérdőívek kidolgozásában, egyeztetésében is. Az eredeti tervek szerint a GGP minden résztvevő országban három adatgyűjtési hullám háromévenkénti felvételét, azaz egy kilencéves adatgyűjtési program végrehajtását irányozta elő. Az *Életünk fordulópontjai* kérdésprogramjának kialakításában a GGP-ben folyó munka irányadó volt, azzal összhangban folyt, aminek következtében a hazai demográfiai viszonyok, a népeséget alakító társadalmi cselekvések nemzetközi összehasonlításban értelmezhetők és elemezhetők.

¹⁰ A programról részletesen tájékozódni lehet a UNECE (2005) kiadványából, a GGP hivatalos honlapjáról (<http://www.ggp-i.org>), illetve a UNECE honlapjáról (<http://www.unecce.org/population/ggp.html>).

¹¹ A kutatási konzorcium tagjai a GGP alapításakor: UNECE Population Activity Unit (Genf); Max Planck Institute für demographische Forschung (Rostock); Institut national d'études démographiques (Párizs); Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (Hága); Università 'La Sapienza' (Róma); London School of Economics (London); Statistics Canada (Ottawa); Statistics Norway (Oslo); Központi Statisztikai Hivatal és KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (Budapest).

Az *Életünk fordulópontjai* kutatásnak ugyanakkor nemzeti sajátosságai is vannak. Ez egyes esetekben különleges előnyöket, más esetekben, főképpen a nemzetközi összehasonlítás során, némi korlátot is jelent. Az előny abból adódik, hogy a hazai elemzésre jelenleg négy egymást követő hullám áll rendelkezésre, ami 12 év életeseményeinek követését és elemzését teszi lehetővé. A korlát abból adódik, hogy a hazai és a nemzetközi kérdőív némiképpen eltér. Ennek alapvető oka a hazai és a nemzetközi kutatási program más-más ütemezése. Noha a két munka párhuzamosan és szinte egy időben indult, az első hazai kérdésre finansziális okok miatt már 2001–2002 fordulóján sor került, azaz a hazai kérdőívet 2001 közepén, a GGS standard kérdőívének elfogadásánál évekkel korábban véglegesíteniünk kellett. A GGS standard kérdőívének elfogadására ugyanis csak 2003 októberében került sor.¹² Ennek következtében, és annak ellenére, hogy a két adatgyűjtés alapkonceptiója többé-kevésbé megegyezik és az NKI részt vett a nemzetközi kérdőív kidolgozásában is, a nemzetközi összehasonlítás céljára kialakított kérdőív számos helyen eltért a magyar kérdőívtől. E kiinduló helyzetből adódóan a későbbiekben egyszerre két egymásnak ellentmondó elvárásnak kellett megfelelni:

1. A *követéses (panel)* vizsgálatok alapelve, hogy a kérdőívnek, a kérdéseknek (azok konkrét megfogalmazásának) az egyes hullámok között *nem szabad megváltozniuk*, hiszen ez teszi lehetővé, hogy az időben bekövetkezett változások következményeit mérni tudjuk. (Ez persze nem zárja ki addicionális tematikus modulok szerepeltetését!)
2. A *nemzetközi összehasonlítás* elemi igénye, hogy a nemzetközi kérdőívnek megfelelő kérdéseket szó szerint tegyük fel, hiszen így lesz lehetőség összehasonlító elemzést végezni.

A két alapelv teljes körű érvényesítésére nyilván akkor van lehetőség, ha a kutatás elindulásakor az egyeztetett kérdőívek rendelkezésre állnak. Mivel az ÉF első kérdezési hulláma során a GGS kérdőíve nem állt rendelkezésre, a fenti dilemmát úgy próbáltuk feloldani, hogy a magyar második hullám kérdőívének kialakítása során törekedtünk arra, hogy minden, az első hullámban számunkra fontos kérdés megmaradjon, ám a második hullámba kerüljenek be a nemzetközi összehasonlítás szempontjából általunk lényegesnek tartott kérdések is.¹³ Ennek az volt az ára, hogy az első hullám kérdésprogramját le kellett rövidíteni (pl. kihagytuk a generációs transferek kérdéskörét). Úgy ítéltük meg, hogy ez az eljárás lehetővé teszi, hogy a hazai kutatási célokra, ha szűkített módon is, de rendelkezésre álljon egy releváns követéses program, ám a második hullámtól egy nemzetközi összehasonlításra is alkalmas kérdőív jöjjön létre. Ennek következtében a nemzetközi összehasonlításban szereplő adatok a hazai első és második hullám során felvett adatok „összetolása” és harmonizálása révén jöttek létre.¹⁴

¹² Ezt követően technikai jellegű javításokra még sor került.

¹³ Hogy hogyan tudtuk a nemzetközi összehasonlíthatóságot és a hazai konzisztenciát megtartani, annak egy példája a gyermekvállalási szándékok mérésére kialakított kérdéssor. Az ÉF az első hullámban azt kérdezi meg, hogy a) a kérdezett tervez-e további gyermeket, és ha igen, b) mikorra tervezi a következőt, és c) összesen hányat tervez. A GGS azt kérdezi, hogy a) jelenleg tervez-e, b) három éven belül tervez-e, c) tervez-e valaha gyermeket. A magyar kérdőív alapján megítélésünk szerint jól deriválható a három éven belül tervezők változója, ám az már nem, hogy a három éven belüli tervek mennyire eltökéltek, aminek mérését a GGS válaszlehetőségei lehetővé teszik (biztosan igen, inkább igen, inkább nem, biztosan nem). A nemzetközi összehasonlítás céljára ugyanakkor létrehozható a „három éven belül tervez vagy nem tervez gyermeket” változó.

¹⁴ Az aktuális körülmények mérése a magyar második hullámon alapul, a retrospektív történetek pedig az első és a második hullám összeillesztésével jöttek létre.

Fontosnak tartjuk itt azt is jelezni, hogy a kérdőív kialakítása során természetesen támaszkodtunk korábbi hazai kutatási tapasztalatainkra, az NKI survey vizsgálatainak tanulságaira.¹⁵ Továbbá a kérdések megfogalmazása, a nemzetközi kérdőív kérdéseinek hazai átültetése során figyelembe vettük, hogy hazai környezetben az egyes kérdések lekérdezhetőek-e vagy sem, illetve hogyan kérdezhetőek le.¹⁶ A magyar viszonyok elemzésére tehát jelenleg négy adatgyűjtési hullám eredményei állnak rendelkezésre, és külön kiemeljük, hogy a négy hullám során több, csak az első kérdezéskor lekérdezett információt újra felvettünk.

A GGP kutatási programról részletesebben a 3. fejezetből tájékozódhat.

Rövid bevezetőnkben csak jelezni kívántuk azokat az alapvető megközelítéseket és szempontokat, amelyeken az *Életünk fordulópontjai* követéses kutatási program alapul. A már említett tanulmányok és az elkészült elemzések, továbbá e kötet tanulmányai további részleteket mutatnak be a program formálódásáról és jellemzőiről. Arról természetesen az elkészült és a jövőbeli elemzések adnak képet, hogy az adatgyűjtési programunk mennyire tette és teszi lehetővé, hogy megragadjuk a demográfiai viselkedés átalakulásának lényeges jellemzőit, hogy az adatokat felhasználva elméleti feltételezésinket empirikus tesztelésnek vethessük alá, és hogy hozzájáruljunk a demográfiai magatartás oksági viszonyainak megértéséhez.

HIVATKOZÁSOK

- Ajzen, Icek (1988): *Attitudes, Personality and Behavior*. Open University Press, Buckingham.
- Beets, Gijs – Macura, Miroslav – Klijzing, Erik – Corijn, Martine (eds.) (2002): *Dynamics of Fertility and Partnership in Europe: Insights and Lessons from Comparative Research*. United Nations, New York – Geneva.
- Billingsley, Sunny (2010): The Post-Communist Fertility Puzzle. *Population Research and Policy Review*, 29(2), 193–231.
- Elder, Glen H. – Johnson, Monica Kirkpatrick – Crosnoe, Robert (2005): The Emergence and Development of Life Course Theory. In Mortimer, Jeylan T. – Shanahan, Michael J. (eds.): *Handbook of the Life Course*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 3–19.
- Frejka, Tomas (2008): Determinants of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe. *Demographic Research*, 19(7), 139–170.
- Friedrichs, Jürgen (ed.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Leske – Budrich, Opladen.
- Gödri Irén (2001): *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása: Elméleti támpontok és mérési lehetőségek*. KSH NKI Kutatási Jelentések 66. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.

¹⁵ Gondolunk itt a *Házasságon kívüli szülések* c. vizsgálatra (S. Molnár – Pongrácz 1998) vagy az 1993-as és 1998-as családi értékvizsgálatra (Pongrácz – S. Molnár 2000), illetve azokra a tapasztalatokra, amelyeket az elégedettségrel kapcsolatos kutatásaink során szereztünk a korábbiakban.

¹⁶ Ennek eklatáns példája, hogy a nemzetközi kérdőívben standard módon kérdezett fogamzásgátlás és első szexuális kapcsolat kérdéskört mi Magyarországon csak a harmadik hullámban, és teljesen anonim technikával, „botrítékos” formában kérdeztük le.

- Kamarás Ferenc (1996): *Európai termékenységi és családvizsgálat Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kapitány Balázs (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció: az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának alapfelvételének ismertetése*. KSH NKI Műhelytanulmányok 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Kohler, Hans-Peter – Billari, Francesco C. – Ortega, José Antonio (2002): The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641–680.
- Lesthaeghe, Ron (2010): The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251.
- Lesthaeghe, Ron – Moors, Guy (2000): Életpálya váltások és értékorientáció: szelekció és adaptáció. *Demográfia*, 43(4), 405–444.
- Liefbroer, Aart C. (1999): From Youth to Adulthood: Understanding Changing Patterns of Family Formation from a Life Course Perspective. In Wissen, Leo J. G. – Dykstra, Pearl A. (eds.): *Population Issues. An Interdisciplinary Focus*. Kluwer Academic/Palenum Publishers, New York, 53–85.
- Lőcsei Pál (1978): A házasságbomlás problémái Magyarországon. In Cseh-Szombathy László (szerk.): *A változó család*. Kossuth, Budapest, 85–125.
- Macura, Miroslav (2000): Fertility Decline in the Transition Economies, 1989–1998: Economic and Social Factors Revisited. In *Economic Survey of Europe*, 1. United Nations, New York – Geneva, 189–207.
- Macura, Miroslav – Beets, Gijs – Klijzing, Erik – Corijn, Martine (eds.) (2002): *Dynamics of Fertility and Partnership in Europe: Insights and Lessons from Comparative Research* (vol. 2). United Nations, New York – Geneva.
- McDonald, Peter (2000): Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review*, 26(3), 427–439
- Monier, Alain – Rychtarikova, Jitka (1992): The Division of Europe into East and West. *Population: an English Selection*, 4, 129–159.
- Philipov, Dimiter (2003). Fertility in Times of Discontinuous Societal Change. In Kotowska, Irena (ed.): *Population of Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. Statistical Publishing Establishment, Warsaw, 665–689.
- Philipov, Dimiter – Spéder, Zsolt – Billari, Francesco C. (2006): Soon, Later or Ever: The Impact of Anomie and Social Capital on Fertility Intentions in Bulgaria (2002) and Hungary (2001). *Population Studies*, 60(3), 289–308.
- Rodin, Johnny (2011): Fertility Intentions and Risk Management: Exploring the Fertility Decline in Eastern Europe during Transition. *Ambio*, 40(2), 221–230.
- S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné (1998): Az 1995-ben házasságon kívül szült nők életforma-választásainak vizsgálata. In S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Hablicsek László (szerk.): *Házasságon kívüli szülések*. Kutatási Jelentések 61. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 55–156.
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (2000): *Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltás után*. Kutatási Jelentések 62. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Sobotka, Tomáš (2002): *Ten Years of Rapid Fertility Changes in the European Post-Communist Countries: Evidence and Interpretation*. Population Research Centre Working Paper Series 02-1. University of Groningen, Groningen.

- Sobotka, Tomáš (2011): Fertility in Central and Eastern Europe after 1989. Collapse and Gradual Recovery. *Historical Social Research*, 36(2), 246–296.
- Somlai Péter (1999): A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 42(1–2), 38–47.
- Spéder Zsolt (2001): Életünk fordulópontjai. Az NKI Társadalmi és Demográfiai Panelfelvételének (TDPA) kutatási koncepciója és kérdőívének vázlatos ismertetése. *Demográfia*, 44(3–4), 305–320.
- Spéder, Zsolt – Kapitány, Balázs (2014a): Failure to Realize Fertility Intentions: A Key Aspect of the Post-Communist Fertility Transition. *Population Research and Policy Review*, 33(3), 393–418.
- Spéder Zsolt – Kapitány Balázs (2014b): A termékenységi szándékok és a gyermekvállalási gyakorlat kapcsolata. Egy európai összehasonlító vizsgálat tanulságai. *Demográfia*, 57(2–3), 137–182.
- Sweet, James A. – Bumpass, Larry L. – Call, Vaughn (1988): *The Design and Content of the National Survey of Families and Households*. University of Wisconsin, Center for Demography and Ecology, Madison.
- Thornton, Arland – Philipov, Dimiter (2009): Sweeping Changes in Marriage, Cohabitation and Childbearing in Central and Eastern Europe: New Insights from the Developmental Idealism Framework. *European Journal of Population*, 25(2), 123–156.
- UNECE (2005): *Generations & Gender Programme survey instruments*. UNECE, New York – Geneva.
- Van de Kaa, Dirk J. (1987): Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42(1), 3–56.
- Vikat, Andres – Spéder, Zsolt – Beets, Gijs – Billari, Francesco C. – Bühler, Christoph – Désesquelles, Aline – Fokkema, Tineke – Hoem, Jan M. – MacDonald, Alphonse – Neyer, Gerda – Pailhé, Ariane – Pinnelli, Antonella – Solaz, Anne (2007): Generations and Gender Survey (GGS): Towards a Better Understanding of Relationships and Processes in the Life Course. *Demographic Research*, 17(14), 389–440.

2. AZ ADATFELVÉTEL BEMUTATÁSA

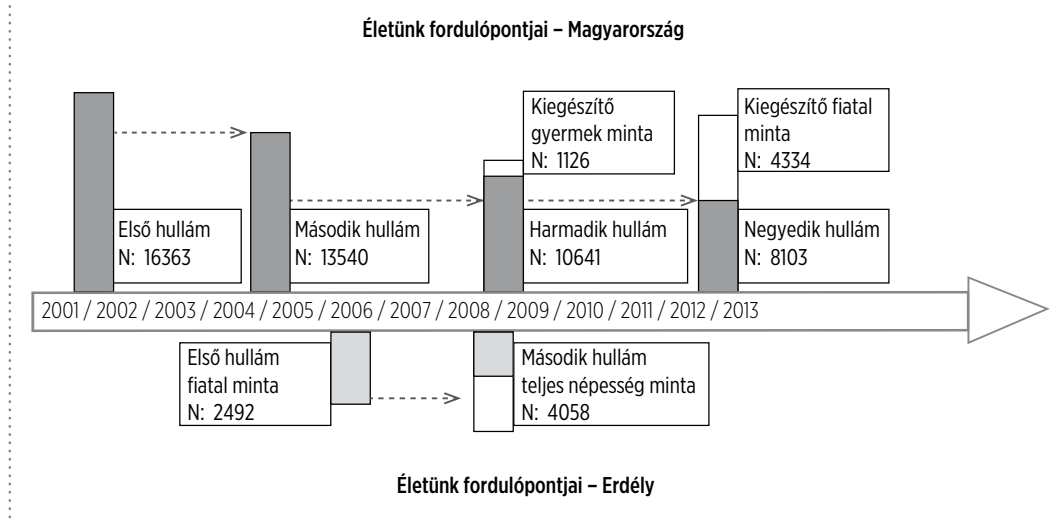
KAPITÁNY BALÁZS

BEVEZETŐ

Az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) adatgyűjtési program keretében 2001 és 2015 között összesen négy magyarországi és két erdélyi magyar adatgyűjtésre került sor. A kutatási koncepciónak megfelelően arra törekedtünk, hogy egy olyan adatállomány-rendszert hozzunk létre, amely alapvetően ugyanazon személyek többszöri megkérdezésén alapul (longitudinális jellegű), ugyanakkor az egyes adatfelvételi hullámok időpontjában keresztmetszeti elemzésekre is lehetőséget nyújt. Ez az összetett módszertani igény nagyban befolyásolta a módszertani döntéseket a mintavétel módjától a terepmunka szervezésén és a kérdőívek kialakításán át a súlyozásig. Ez indokolta az adatgyűjtéshez kapcsolódó két kiegészítő minta (a 3. hullám gyerekmintája és a 4. hullám kiegészítő fiatal mintája) alkalmazását is. Az adatfelvétel főbb jellemzőit bemutató fejezetben elsősorban a négy magyarországi adatgyűjtést (ide értve a két kiegészítő mintát is) mutatjuk be, a fejezet végén csak röviden térünk ki az erdélyi adatgyűjtésekre.

A kötetnek ebben a fejezetében nem foglalkozunk a terepmunka megszervezésével és végrehajtásának módjával, mivel ezt önálló fejezet ismerteti majd (I. a kötet 4. fejezetét). A fejezet végén viszont röviden foglalkozunk a kérdőívek kialakításával. Itt azonban csak olyan szempontból vizsgáljuk a témát, hogy az adatfelvétel szerkezete hogyan hatott a kérdőívek kialakítására. A kérdőívekben vizsgált főbb kutatási kérdések és témakörök bemutatása az elméleti fejezetben már megtörtént, a kérdések katalógusa a kötet végén, a Mellékletben található.

1. ábra: Az adatfelvételi program áttekintése

A KÖVETÉSES ADATÁLLOMÁNY – A MINTAVÉTEL ELVEI

Az adatgyűjtési program 2001-es tervezésekor arra törekedtünk, hogy egy olyan sokaságot vonjunk be az adatgyűjtésbe, amely nemcsak keresztmetszetében reprezentálja jól az akkori magyar társadalmat, hanem hosszú távon is követhető és rábíráható lesz újabb adatszolgáltatásra.

A fenntarthatóságot szem előtt tartva döntöttünk úgy, hogy az alapsokaságot a Magyarországon élő magyar állampolgárokra korlátozzuk, mivel a Magyarországon élő külföldiek mobilitása igen nagy, sok esetben (pl. nyelvi okokból) nagyon nehéz az adatfelvétel megszervezése, lebonyolítása.

Szintén a fenntarthatóság állt a döntés hátterében, amikor a követéses vizsgálatba csak a 2001-ben 75 évesnél fiatalabb válaszadókat vontuk be. (Természetesen a mintába került személyeket később 75 éves koruk után is követtük.)

Részben szintén a fenntarthatóság miatt döntöttünk úgy, hogy „pótcímezés” helyett inkább a kiegészítő minta esetén is előzetesen „torzítjuk” a címlistát. Az eljárás lényege, hogy a megfelelő részsokasági elemszámok garantálása érdekében azokat a csoportokat, amelyek esetén a korábbi mintavételek tapasztalataira alapozva kisebb válaszadási hajlandóságot és nagyobb lemorzsolódási esélyt feltételeztünk (pl. fiatal nagyvárosi férfiak), a kiválasztás során kis mértékben túlreprezentáltuk. Így érhetjük el azt, hogy a megtörtént adatszolgáltatás után a tényleges adatbázis összetétele közelebb kerüljön az alapsokaságban kialakult arányokhoz. Az így kialakított sokaság megfelelőbb alapot jelent a követéses vizsgálatokhoz. (Ezt az eljárási módot nevezik „lemorzsolódós” mintavételnek.)

Végül a hosszú távú követhetőség igénye miatt döntöttünk amellett, hogy a kiinduló minta elemszáma a kutatás nemzetközi keretét jelentő *Generations and Gender Programme* (GGP) tízezer fős minimum-elvárásánál lényegesen nagyobb – az első adatgyűjtés esetén is legalább 15 ezer fős – legyen.

A kiinduló minta esetén a mintavétel fő jellemzői – a fenti elvek alapján – a következők lettek:¹ A mintavételi egység a Magyarországon magánháztartásban élő, 1926. január 1. és 1983. december 31. között született magyar állampolgárok köre volt. A válaszadók kiválasztása az interjúk elutasításának és meghíúsulásának a lehetőségével számolva előzetesen torzított, régiónként, településnagyság-kategóriánként és életkori kategóriánként rétegzett többlépcsős minta segítségével történt. Az elméleti kiválasztási arány: $15\,000 / 7\,454\,196$, tehát megközelítőleg 0,2% volt, ezt módosítottuk a korcsoportonként és településtípusonként eltérő „mintavételi biztonsági kvócienssel”.

Az adatok két különböző forrásból származtak: az alapsokaságra vonatkozó adatokat a Központi Statisztikai Hivatal, a válaszadó személyek tényleges adatait a népszámlálási nyilvántartó – akkori nevén: Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatala – biztosította.

Magának a településmintának a kiválasztásakor két rétegzési ismérvtípus alkalmazására került sor.

Az első rétegzési szempont Magyarország regionális beosztása volt (Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Központi régió, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld). Az erre tekintettel levő rétegzés növeli a regionális adatok megbízhatóságát, s így megfelelő elemszám mellett előkészíti ezek jó színvonalú elemzésének a lehetőségét.

A második rétegzési szempont a településnagyság-kategória volt. A 2001-es mintavétel esetén tíz olyan településnagyság-kategóriát használtunk, amely kategóriákban az akkori összlakosság megközelítette az ország akkori összlakosságának egytizedét. A 6–10. kategóriába tartozó (vagyis 2001-ben 17 817 fő által lakott vagy népesebb) 70 önálló település és Budapest 23 kerülete ún. „önreprezentáló” települések voltak, vagyis ezek mindegyike a mintába került, és ezen településeken belül külön-külön történt a mintavétel.

Az 1–5. kategóriába 3063 település tartozott, amelyek lakossága 17 817 főnél alacsonyabb volt. Esetükben településnagyság-kategóriánként reprezentatív települések lettek kijelölve, hogy a megkérdezettek száma régiónként megfeleljen a kiválasztási valószínűség arányának, vagyis mintha egy régió egy településnagyság-kategóriájának összes települése egy önreprezentáló település lenne. A tényleges terepmunka-települések ekkor úgy kerültek kiválasztásra, hogy a kijelölt címek száma településenként minimum 14 fő legyen.

Végül a kérdésbe bevont települések száma 441 volt (Budapestet egy településnek számítva). Ezek egyfelől Budapestet és az ország 70 – akkor – legnépesebb vidéki városát jelentették, másfelől 370 kisebb vidéki települést, amelyek válaszadói a kistépüléseket képviselték.

¹ A mintavétel részletes leírása (Kapitány 2003) megtalálható az első hullám dokumentációs kötetében, így itt csak a legfontosabb pontokat emeljük ki.

A terepmunka sikeressége, a válaszadási hajlandóság felülmúlta a tervezettet, így a válaszadók száma meghaladta a tervezett 15 ezer főt, a kiinduló tisztított mintanagyság végül 16 363 fő lett. Az adatgyűjtési program elsődleges célja a 2001–2002-es adatgyűjtés terepmunkájának befejezését követően az lett, hogy ezt a bő 16 ezer fős sokaságot életútja fordulópontjain át kövesse, és rendszeresen adatokat gyűjtsön tőlük.

A KÖVETÉS, ISMÉTELT FELKERESÉS ELVEI

Mivel az adatgyűjtési program alapvetően követéses jellegű, a későbbiekben alapelv volt, hogy az eredetileg a mintába került személyekhez mindenképpen térjünk vissza, tőlük ismét gyűjtsünk adatokat. Ebben az esetben viszont kulcskérdés, hogyan lehet minimalizálni a mintaelemszám csökkenését, illetve a csökkenés ellenére hogyan lehet garantálni, hogy a minta továbbra is a lehető legjobban reprezentálja az alapsokaságot.

Az adatfelvételi hullámok között természetesen maga az alapsokaság is csökken, a válaszadók egy része „kilép az alapsokaságból”. Ennek oka lehet a halálozás, a kivándorlás, illetve – ahogy a mi személyi háztartásban élőkre korlátozott mintánk esetén is – az intézményi háztartásba (kórházba, börtönbe, idősek otthonába stb.) kerülés. A mintaelemszám ilyen okokra visszavezethető csökkenése teljesen természetes, az eredmények megbízhatóságát nem csökkenti, hiszen ha például a mintát a 3. hullám idején vettük volna fel, ezek a személyek ekkor nem kerültek volna be az alapsokaságba, tehát hiányuk nem jelent torzítást keresztmetszeti értelemben sem. A gyakorlatban azonban problémát okoz, hogy míg a halálozásokról többé-kevésbé pontos adatok állnak rendelkezésre a népességnyilvántartás adatbázisából, addig a tartósan külföldre költözött válaszadók jelentős része „rejtve marad”, ezért egyszerűen csak az ismeretlen helyre költözött kategóriába kerülhet. A külföldre költözés és az intézményi háztartásba kerülés ráadásul ideiglenes kilépést is jelenthet: a kivándorló a következő adatgyűjtés idejére ismét visszatérhet az országba, az elítélt szabadlábra kerülhet stb. A fentiek ellenére – terepmunka-szervezési okokból – az alapsokaságból kilépők esetén a következő – harmadik vagy negyedik – adatfelvétel során már nem kíséreltük meg az újbóli felkeresést, vagyis azt feltételeztük, hogy aki egyszer kilép az alapsokaságból, az már nem lép vissza. A 2009 utáni kivándorlási hullám fényében ez a döntésünk nem tűnik szerencsésnek, de ne feledjük, az ország ideiglenes elhagyása az ezredforduló környékén jóval ritkább volt.

Problémát jelenthet, hogy az alapsokaságba történő utólagos belépést sem fedtük le a mintával, vagyis ebből a szempontból utólag már nem bővítettük a kiinduló mintát (pl. a bevándorló és állampolgárságot szerző személyekkel). Ennek gyakorlati okokból történő elmaradása – amely más hasonló külföldi vizsgálatok esetén is jellemző – azonban feltehetően nem okoz komoly torzítást az adatokban, mivel meglehetősen kis sokaságokról van szó.

A válaszadói létszám lemorzsolódásának másik fő típusa az, amikor az – egykori – adatszolgáltató az alapsokaság tagja marad, de mégsem sikerül tőle ismételt adatot gyűjteni. Ennek oka lehet például a válaszadás valamelyik későbbi adatfelvételi hullámban történő megtagadása, illetve az országon belül ismeretlen helyre való költözés, az „eltűnés”, vagy akár a rossz egészségi állapot (pl. magánháztartásban élő demensek stb.). Valójában ez a lemorzsolódásnak az a formája, amely kritikus veszélyt jelent az adatbázis megbízhatóságát illetően.

Itt a következő eljárást követtük: mind az adatfelvételi hullámok között, mind az adatgyűjtések alkalmával mindent megtettünk, hogy csökkentsük az ilyen típusú lemorzsolódást. (Ezeket a technikákat a kötet 4. fejezete tárgyalja.) Ha viszont egy válaszadót egy adatfelvételi hullámban végleg „elvesztettünk” – vagyis nem sikerült tőle adatokat gyűjtenünk –, már nem próbáltuk meg felkeresni a következő hullám idején. Vagyis aki lemorzsolódott, az „végképp” lemorzsolódott. Szűken vett módszertani szemmel nézve nyilván szerencsésebb lett volna megkísérelni a korábban elveszett válaszadók ismételt megkeresését a harmadik hullámtól (ez a lehetőség értelemszerűen ekkor adódhatott először). Ennek elmaradását az indokolja, hogy nagyon komoly idő- és anyagi ráfordításokat igényelt volna, amelyek jó eséllyel csökkentették volna a „hagyományos” válaszadók sikeres megkereséséhez szükséges erőforrásokat. Mindemellett a gyakorlatban ezen korábban elveszett, de utólag még visszanyert válaszadók esetén speciális kérdőívek alkalmazására is szükség lett volna (hiszen az előző hullám(ok) adatai hiányoztak). A tőlük begyűjtött adatokat ráadásul utólag igen nehéz lett volna harmonizált formában beilleszteni a „hagyományos” válaszadók válaszainak szerkezetét tükröző adatbázisokba.

AZ ADATFELVÉTELEK IDŐZÍTÉSE

Költségvetési és terepmunka-szervezési szempontból az egyes adatfelvételi hullámok minden esetben év végén kezdődtek, s áthúzódtak a következő évre (1. táblázat).

A 2001. évi adatfelvétel novemberben kezdődött, és 2002. február elején fejeződött be. A válaszadásra az esetek mintegy 3/5 részében 2001-ben került sor, a többiek jellemzően januárban válaszoltak, februárban már inkább csak pótlásokat, javításokat végeztünk. A felvétel eszmei időpontja 2001. december 31., tehát a válaszok (elvileg) az erre az időpontra érvényes helyzetet tükrözik.

A későbbi adatfelvételek esetén a szubjektív jellegű kérdések nagy száma és a terepmunka hosszú időtartama miatt eszmei időpontokat nem határoztunk meg, az információk így mindig a kérdés napjára vonatkoznak. A második adatfelvétel terepmunkája 2004. november és 2005. január 15. között zajlott volna, de a tervezettnél alacsonyabb elérés miatt részleges pótkérdezésre került sor 2005 májusában, így mintegy 700 fő ekkor válaszolt.

A harmadik adatfelvétel 2008 novemberében indult, és 2009. február 15-én fejeződött be, de a tényleges lekérdezések csaknem háromnegyede megtörtént november hónapban, a 2009-ben lefolytatott kérdések aránya pedig alig 4% volt.

A harmadik és a negyedik adatfelvétel között ismét nem három, hanem négy év telt el, így a negyedik adatfelvétel 2012. november közepén indult. A kiegészítő minta miatti elemszám-növekedés és a kérdezők számának csökkenése miatt a terepmunka valamivel hosszabb volt a szokásosnál: általában február végéig tartott, de egyes területeken még márciusban is zajlottak utókérdezések.

Az adatbázisok az egyes adatgyűjtések esetén (az első, eszmei időponttal rendelkező adatgyűjtés kivételével) a terepmunka hónapját külön technikai változóknak tartalmazzák (a változók elnevezéséről és az adatbázisok felépítéséről lásd a kötet 6. fejezetét).

1. táblázat: Az ÉF kutatás magyarországi adatgyűjtéseinek időzítése

	A terepmunka		Kiegészítő adatgyűjtés
	kezdet	vége	
1. adatfelvételi hullám ^a	2001. november 8.	2002. február 15.	nem volt
2. adatfelvételi hullám	2004. november 1.	2005. január 15.	volt, 2005 májusában
3. adatfelvételi hullám	2008. november 1.	2009. február 15.	nem volt
4. adatfelvételi hullám	2012. november 17.	2013. február 28.	néhány megyében volt, 2013 márciusában

^a Az első adatfelvétel eszmei időpontja 2001. december 31.

KIEGÉSZÍTŐ MINTÁK

A követéses vizsgálatok általános jellemzője, hogy a kiinduló minta öregedése (és csökkenése) miatt az eredeti alapsokaság már egyre nehezkesebben használható keresztmetszeti elemzésekre. Ezt a problémát általában kiegészítő mintákkal szokták orvosolni. Az *Életünk fordulópontjai* adatgyűjtési program esetében is felmerült ez a probléma, amelyet a harmadik adatfelvételi hullám során egy speciális, „kettős használatú” gyermek kiegészítő mintával, a negyedik hullámban pedig egy általános – a kiinduló mintával csak a mintavétel módjában összehangolt – kiegészítő fiatal mintával orvosoltunk.

A 2007–2008-AS GYERMEKMINTA

A 2001–2002 fordulóján (eredetileg) 18–74 éves kor közötti populáció együtt öregedett a mintával, és hét év elteltével, a harmadik hullám idejére a legfiatalabb válaszadó is elérte a 25 éves kort. Egy esetleges keresztmetszeti elemzés esetén már egyre inkább kérdéses volt, hogy a 18–24 éves generáció adatainak híján mennyire kapunk érvényes képet a magyar népességre vonatkozóan.

Emiatt úgy döntöttünk, hogy egy kiegészítő mintát veszünk a 20–24 éves (1984–1988-ban született) fiatal felnőttek körében. Ezeket a fiatal felnőtt válaszadókat azonban nem a korábbi válaszadók mintájától független módon választottuk ki, hanem a mintát a válaszadók megfelelő korcsoportokhoz tartozó gyermekeivel töltöttük fel. Ez oly módon történt, hogy a 2008–2009-es harmadik adatgyűjtéskor minden válaszadót megkérdeztünk, van-e életben lévő, az 1984–1988 közötti években született vérszerinti vagy örökbe fogadott gyermeke. Ha az illetőnek volt ilyen gyermeke, bekerült a kiegészítő mintába. Ha a korábbi válaszadónak több, megfelelő korú gyermeke is volt, mindannyian belekerültek a kiegészítő mintába. Amennyiben a szülők mintája reprezentatív az adott népesség-

re – márpedig reményeink szerint az –, akkor a gyermekeik mintája is csaknem helyesen reprezentálja az adott korosztályokat, tehát ezen a módon egy reprezentatív kiegészítő mintához jutottunk.²

A nem teljesen pontos reprezentáció oka, hogy vannak olyan gyermekcsoportok, akiknek nincsenek életben lévő válaszadó szülei, és így a „szüleiken keresztül” mintába kerülni sincs esélyük. Azonban a 20–24 éves gyermekek között a teljesen árvák aránya még meglehetősen alacsony, így ennek a torzításnak a mértéke feltehetően nem jelentős.

Az 1580, feltételeknek megfelelő gyermekből 1126 gyermekkel sikerült interjút készítenünk. Ez a 71%-os válaszadói arány a mai magyarországi címlistas adatgyűjtések válaszadási hajlandóságához viszonyítva igen jó aránynak számít, főként mert egy alapvetően alacsony mértékben elérhető fiatal felnőtt csoportra vonatkozik. (Az elérési arányt viszont nagyban befolyásolták speciális tényezők: pl. az elvált apák külön élő gyermekei jóval alacsonyabb arányban voltak elérhetőek, a félárva bekerülési aránya a két élő szülővel rendelkezőkének a fele.)

A mintába bekerült új fiatal felnőtt válaszadók segítségével két szempontból is bővíthetővé váltak az elemzési lehetőségek. Egyfelől lehetőség nyílt a keresztmetszeti elemzés fiatal válaszadókkal való kibővítésére. (Ehhez speciális súlyok készültek.) Talán valamivel „izgalmasabb” a gyermekminta másik felhasználási módja: ezzel a speciális kiegészítő mintával ugyanis lehetségessé válik a szülők és a saját gyermekeik adatainak összekapcsolása, a szülő-gyermek válaszadó diádok létrehozása.³ Az így létrejövő speciális szülő-gyermek adatbázis pedig egy különösen izgalmas kutatási kérdéscsoport vizsgálatára alkalmas, segítségével lehetséges például az életkörülmények, értékek, beállítódások intergenerációs átörökítésének vizsgálata.⁴ Például, vajon a szülők 2001–2002-ben vallott családi értékei, a szülői ház anyagi viszonyai hogyan hatnak a későbbi fiatal felnőtt demográfiai viselkedésére, társadalmi helyzetére. Ezt az adatbázist nevezzük „Életünk fordulópontjai szülő-gyermek adatbázisnak”. (Az adatbázis kapcsán felmerülő további kérdésekről, módszertani kihívásokról (pl. súlyozás kérdése) lásd Kapitány 2012.)

A 2012–2013-AS „FIATAL ALMINTA”

A negyedik adatfelvétel idejére már 11 év telt el az első adatfelvétel óta, így már az első hullám legfiatalabb válaszadói is közelítettek a harminc éves korhoz.

Emellett a lemorzsolódás is egyre komolyabb problémává vált. Az adatok alapján előre jelezhető volt, hogy a negyedik adatgyűjtés idejére az elemszám jóval a 10 ezer fős

² Ennek a mérete azonban elvileg a keresztmetszeti vizsgálatokban arányosnak a duplája, mivel nem csak az anyák lányait, illetve a férfiak fiait kerestük fel.

³ Természetesen ebben az esetben a minta érdekessége, hogy noha minden válaszadó gyermekhez egy szülő adatai kapcsolódnak, a válaszadó szülők száma mégis alacsonyabb, mint a gyermekeké, hiszen az adott öt évfolyamban született több testvér esetén több fiatal felnőtt válaszadóhoz tartozik ugyanaz a szülői adat. (Vagyis több szülő-gyermek diádban a szülői adat megegyezik.)

⁴ Az ilyen szülő-gyermek vizsgálatok klasszikus mintája az Arland Thornton nevéhez köthető Intergenerational Panel Study of Parents and Children (<http://www.umich.edu/~cdmh/longitudinal/thornton.html>).

célérték alá süllyed majd. Mivel a válaszadói lemorzsolódásra vonatkozó adatok a fiatal korcsoport nagyobb lemorzsolódását mutatták, úgy döntöttünk, hogy az adatgyűjtési programot nemcsak a hiányzó 11 nagykorú évfolyammal, hanem egy teljes, a gyermekvállalási korban lévőkre önmagában is reprezentatív almintával egészítjük ki, amelynek elemszáma 5000 fő körüli.

Annak érdekében, hogy minimalizáljuk a megghiúsult és az elutasított interjúk számát, úgy döntöttünk, hogy ismét alkalmazzuk azokat a kérdezéstechnikai és mintavételi lépéseket, amelyeket a panelvizsgálat 2001–2002-es indulásakor (részletesen lásd Kapitány 2003), másfelől az előző mintához való igazodás miatt egy további mintatechnikai lépést is szükséges volt megtennünk.

A kiegészítő minta mintavételének fő jellemzői azonosak az eredeti, 2001-es mintáéval: ismét egy, az interjúk elutasításának és megghiúsulásának lehetőségével számolva előzetesen torzított, régióként, településnagyság-kategóriáinként és életkori kategóriáinként rétegzett, többlépcsős mintavételre kerül sor. A mintavételi egység a személy, az alapsokaság az 1963. január 1. és 1994. december 31. között született, magyarországi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgárok köre volt.

A mintavételhez szükséges adatok két különböző forrásból származtak: az alapsokaságra vonatkozó adatokat a Központi Statisztikai Hivatal, a válaszadó személyek tényleges adatait a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEKKH) biztosította.

Az alapsokaságot a lakónépesség 2012. január 1-i állapotára vonatkozó, KSH által továbbvezetett becsült száma képezte, ugyanis a minta tervezésekor ez volt a legfrissebb továbbvezetett információ. A 2011. évi népszámlálás megfelelően részletes adatai még nem álltak a rendelkezésünkre.

Magának a településmintának a kiválasztásakor úgy jelöltük ki a mintát, hogy a mintatelepülések megegyezzenek az eredeti 2001-es kiinduló minta településeivel. Noha a követett válaszadók egy jelentős része 2001 óta elköltözött az eredeti mintatelepüléséről (a longitudinális minta „dekoncentrált”), ez a 441 eredeti mintatelepülés mindmáig a válaszadóink túlnyomó többségének lakóhelyéül szolgál. Ebből logikusan következett, hogy a kiegészítő minta címei szintén ezen a 441 településen kerüljenek kijelölésre, ezzel ugyanis optimalizálhatóak a terepmunka költségei.

E cél elérése érdekében azonban minimálisan módosítani kellett a mintavételi eljárást, nem lehetett pontosan megismételni a 2001-es kiválasztási folyamatot. Az eltelt 11 évben ugyanis egyfelől jelentősen csökkent hazánk lakossága, másfelől az általános csökkenés közepette nagyban átrendeződött a települések lakosság szám szerinti sorrendje is. Több tucat település nagyság szerinti sorrendjét tekintve kategóriát váltott, illetve akár ki- (Kalocsa, Csongrád, Szarvas stb.) vagy bekerült (Dunaharaszti, Fót stb.) a 70 legnagyobb lakosság számú település közé. Amennyiben tehát egyszerűen megismételtük volna a 2001-es eljárást, jelentősen bővült volna a mintatelepülések száma. Ennek érdekében a települési nagyság szerinti rétegeinket átalakítottuk, és az önreprezentálás határát 20 000 főre növeltük. Így a kiegészítő mintában az önreprezentáló települések száma 71-ről 60-ra csökkent, ugyanakkor a lakosság területi koncentrációja miatt az itt élők aránya alig csökkent 2001-hez viszonyítva.

A nem önreprezentáló települések esetén megmaradt a korábban használt öt kategória, annyi változtatással, hogy nem népességtizedek, hanem adott kerek számok szerint húztuk meg a határokat, mivel így is meglehetősen jól tudtuk garantálni a hasonló méretű rétegek létrehozását. (Például 2001-ben 1214 főig terjedt a legkisebb települések csoportja, 2012-ben 999 fő volt a határ.)

Természetesen az általunk választott mintavételi mód esetén nemcsak a megghiúsulások, hanem a válaszmegtagadások torzító hatását is meg kellett becsülnünk. A megtagadások és a megghiúsulások arányának együttes becslésekor a 2001-es megvalósulási arányokból indultunk ki, remélve, hogy azóta nem romlott a válaszadási arány. (Ebben azonban tévedtünk.)

A becsült alapsokaság a kiegészítő minta esetén 4 472 618 fő volt. (Ebből 1 521 682 fő 18–29 éves, 2 950 936 fő 30–49 éves.) Az 5000 fő eléréséhez tehát a kiválasztási arány hozzávetőleg 1/895 lenne, ha minden kiválasztott személy válaszolna. Az egyes csoportokhoz tartozó – a kiválasztási arányból következő – elméleti esetszámokat ezután minden esetben felszoroztuk a tervezett elérési aránnyal.

A felkeresendő személyek településenkénti számának kijelölése a következőképpen történt:

Az önreprezentáló települések két csoportja esetén a címeket egyszerűen az adott településre egyenként kiszámolt esetszám szerint osztottuk el.

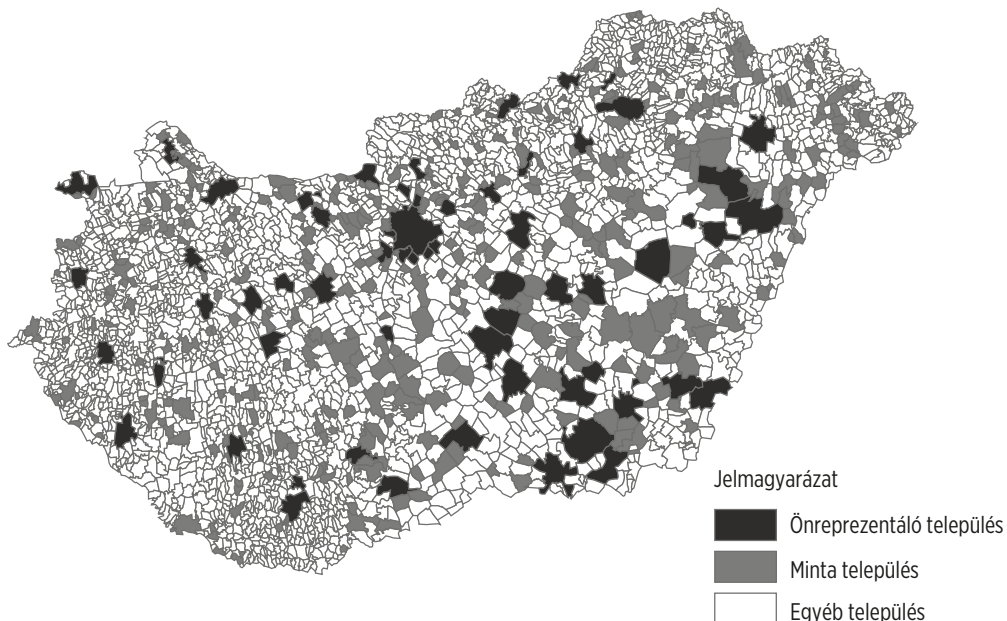
Budapest 23 kerülete esetében a kijelölendő címeket külön-külön számoltuk ki a kerület lakosságának korstruktúrája alapján úgy, hogy egységes (a legalacsonyabb) válaszadási hajlandósággal számoltunk.

A 20 ezer fő alatti településeknél területi és településkategóriánként (pl. Dél-Dunántúl, 1000–1999 fő közötti településeken lakók) állapítottuk meg a kikérendő személyi adatok számát a fenti módon, mintha egy területi és településkategória egyetlen település lenne. A kapott számot azután egyenletesen elosztottuk az adott településcsoportba tartozó eredeti mintatelepülések között. (Például a fenti településcsoport esetén Andocs, Görcsöny, Igal, Juta, Kajdacs, Kaposfő, Keszű, Madocsa, Mecseknádasd, Mosdós, Nagyberény, Somberek és Tevel községek között.)

Így megkaptuk mind a 441 településen felkeresendő 18–29, illetve 30–49 éves személyek számát, amely személyeket az adott településen élő megfelelő korú személyek közül véletlenszerűen jelölt ki számunkra a KEKKH 2012 augusztusában.

2012-ben a sikerességi arány lényegesen alacsonyabb volt, mint 2001-ben. Ez az elmaradás csak részben volt visszavezethető az alacsonyabb adatszolgáltatási hajlandóságra, a be nem jelentett kivándorlás legalább ilyen fontos ok volt. (A válaszadásra kijelölt válaszadók mintegy 6%-áról egyértelműen kiderült, hogy életvitelszerűen már nem Magyarországon él, másik 1,4%-ukról pedig ugyanez feltételezhető (Kapitány – Rohr 2013)). A kiegészítő mintában az adatszolgáltatók száma végül 4334 fő lett (a 8917 kijelölt személyből).

1. térkép: A vizsgálat magyarországi mintatelepülései (2011-es besorolás szerint)

AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI - ERDÉLY VIZSGÁLAT

Mivel Románia is bekapcsolódott a GGP programba, ez felvetette annak lehetőségét, hogy egy majdani magyar–román összehasonlítás keretében megvizsgáljuk a Romániában élő magyarok demográfiai magatartását is. Azonban kiderült, hogy a romániai kutatás mintájában a magyar népesség elemszáma alacsony lesz az önálló elemzéshez, és hogy a romániai vizsgálat során kizárólag román nyelvű kérdőívvel dolgoztak. A fenti információk arra ösztönöztek, hogy az ÉF kutatás kérdőívét Erdélyben a magyar népesség körében magyar nyelven is lekérdezzük. Így került sor 2006-ban és 2008/2009 fordulóján két önálló adatfelvételi hullámra Erdélyben.

A 2006-ban induló *Életünk fordulópontjai - Erdély* (ÉFE) adatgyűjtés tehát egyszerre illeszkedik egy magyarországi adatfelvételhez és egy nagy nemzetközi vizsgálatosorozathoz, amelyben több európai ország, köztük Románia is részt vesz. Az *Életünk fordulópontjai* magyar és erdélyi adatgyűjtése során egységesen alkalmazott kérdésprogramnak köszönhetően összevethetjük az egyéni és a családi szintű demográfiai magatartás kulcsjellemzőit, az anyaországi és az erdélyi magyar társadalom meghatározó aspektusait. A GGP romániai adatbázisának felhasználásával pedig speciális magyarországi magyar–erdélyi magyar–romániai román összevetések is végezhetőek. Így megnyílik a lehetőség speciális kulturális/etnikai vs. társadalmi hatások vizsgálatára: Melyek azok a demográfiai/társadalmi viselkedési formák, amelyek etnikum-függők, tehát ahol az erdélyi és magyarországi magyarok mutatnak hasonlóságot, a románság pedig eltérést? Ezzel szemben milyen területeken húzódnak az országok közötti választóvonalak?

Emellett az ÉFE néhány lényeges Erdély-specifikus elemzésre is alkalmat nyújt, így például a kivándorlási szándékok mérésére, az etnikai kötődések részletesebb vizsgálatára. (További részletes információk az erdélyi kutatás koncepciójáról: Spéder 2009.)

A vizsgálat különlegessége a mintavételi eljárás, amely nem etnikai, hanem nyelvi alapon történt. Míg az erdélyi magyarokra vonatkozó reprezentatív vizsgálatok alapsokaságát jellemzően azok a személyek alkotják, akik magyar nemzetiségűnek vallják magukat, az ÉFE vizsgálat bekerülési szűrése nyelvi alapon történt. Azok vettek részt tehát a felvételen, akik magyar anyanyelvűek voltak, vagy nagyon jól beszéltek magyarul. (A mintavételről lásd részletesen: Kiss – Kapitány 2009.) Ennek következtében a vizsgálat egyedi elemzési lehetőségeket nyújt speciális becslések készítéséhez is: pl. magyar nyelvű romák száma Erdélyben, aktív és passzív magyar nyelvismeret az erdélyi magyar nagyvárosok lakói körében.

Természetesen az erdélyi adatgyűjtésnek, így az erre alapozott összehasonlításnak is megvannak a maga korlátai. A leglényegesebb ezek közül, hogy Erdélyben – anyagi okok miatt – az első adatfelvételi hullámban csak a fiatal (18–45 éves) népességet kérdeztük meg, s a minta csak a második hullámban terjedt ki az idősebbekre. Ez nyilván elemzési és tematikus megszorításokkal jár együtt.

AZ ADATGYŰJTÉSI PROGRAM ÉS A KÉRDŐÍVEK KIALAKÍTÁSÁNAK ELVEI

A kutatási koncepció összetettsége, és ehhez kapcsolódóan az adatgyűjtési program összetett céljai (lásd a kötet 1. fejezetét) nagyon sokféle módszertani kihívást jelentettek. Ezek a sokrétű igények ugyanis az adatgyűjtési program szinte minden módszertani elemét (mintavétel, súlyozás stb.) befolyásolták. A legnagyobb kompromisszumokat azonban egyértelműen a kérdőívek kialakítása, a kérdésprogramok kidolgozása vonatkozásában kellett kötni. A tervezett adatfelvétel technikailag adott keretei között olyan kérdőíveket kellett (volna) készíteni, amelyekből a kialakítható adatrendszerek a következő igényeknek egyszerre képesek megfelelni:

- az igen átfogó kutatási koncepciónak megfelelően áttekinthető képet nyújtsanak az életút fontosabb demográfiai fordulópontjairól, mind szubjektív, mind objektív adatok tekintetében,
- nemzetközi összehasonlításra alkalmasak legyenek (a *Generations and Gender Survey* (GGS) elvárásai),
- hazai összehasonlításokra alkalmasak legyenek (korábbi magyar vizsgálatok),
- keresztmetszeti elemzéseket lehessen készíteni a segítségükkel,
- az egyes adatgyűjtési hullámok eredményei egymással összehasonlíthatóak legyenek (változatlan kérdések),
- a longitudinális elemzések által nyújtott előnyök (oksági elemzések stb.) kihasználhatóak legyenek.

Az egyes tényezők fontossága ráadásul nagyban változott az adatgyűjtési program több mint egy évtizedes története során. Például ahogy kialakult a GGS kérdőívek szerkezete, és egyre több ország csatlakozott a programhoz, adatgyűjtésről adatgyűjtésre a magyar kutatók számára is fontosabb lett a nemzetközi összehasonlítás igényének való megfelelés.

Az adatfelvétel tervezésekor arra kellett ügyelnünk, hogy mindezeknek az igényeknek olyan módon feleljünk meg, hogy azok reális válaszadói terheket jelentsenek. Ez elsősorban – de nem kizárólag – a kérdezési idő hosszának a válaszadók számára még elviselhető szinten tartásában nyilvánult meg. Ugyanakkor ide tartozott a kérdezést könnyítő eszközök (pl. válaszlapok, élettörténeti kalen-dárium) alkalmazása, illetve az esetlegesen kényesnek, kínosnak számító adatok begyűjtésének módja is. (Egyes esetekben előre nyomtatott „nem kíván válaszolni” válaszkategória, anonim „borítékos kérdés” stb.)

A válaszadói terhek mellett fontos feladat volt a kérdezői munka összetettségének reális keretek között tartása is. Ahogy ugyanis egyre összetettebbé vált az adatgyűjtési program, a kijelölt válaszadók mintája, egyre nehezebbé vált a kérdezőbiztosok munkája is: a terepen célcsoportként eltérő felkérő leveleket, marketing-anyagokat, rábeszélési technikákat és természetesen kérdőíveket kell párhuzamosan használniuk. Ami egy bizonyos határon túl már a kérdezői munka minőségének romlását eredményezhette volna. Ez is egy komoly érv volt például azon döntésünk mellett, hogy a harmadik hullám esetén nem keressük meg ismét az első hullámban válaszoló, de a második hullám idején ideiglenesen távol lévő mintatagokat.

A kérdezőtechnikai lehetőségek és adottságok is visszahatottak az adatgyűjtési programra, így a kérdésprogramra is (a terepmunkáról részletesen a 4. fejezetből tájékozódhatnak). Az első hullám idején egy egységes kérdőívvel dolgoztunk. A második hullám idején már lehetőség nyílt egyes – az első hullám idején felvett – adatok személyi szintű visszacsatolására, az élettörténeti kalendárium alkalmazására, amely csökkentette a válaszadói terheket, és megnövelte a begyűjtendő adatok mennyiségét. A harmadik adatgyűjtés idején már több különféle kérdőívvel dolgoztunk, és bevezettük az anonim önkéntes részt („borítékos kérdés”). Ez egyfelől csupán technikai kérdésnek tűnik, valójában azonban nagyban visszahat a begyűjtendő adatok körére (pl. a borítékos kérdés tette lehetővé a fogamzásgátlási szokások kérdésését, a több kérdőív alkalmazása pedig a gyermekminta lekérdezését). A negyedik hullám idején a laptopos kérdés bevezetése, illetve a weben keresztüli részleges önkéntes lehetőségének a megteremtése alapvetően hatott arra, hogy milyen adatokat lehet és érdemes gyűjteni. (Ezek a technikai változások lényegesen növelték a lehetőségeket, de azért bizonyos esetekben visszalépést is jelentettek.)

A fenti keretek között az egyes kérdőívek kialakítását minden adatfelvételi hullám esetén részletes, jellemzően több hónapos kérdőívviták előzték meg, amelyeken a kutató team tagjain kívül sok esetben külső szakértők is részt vettek.

Ezeken a vitákon egyszerre próbáltuk érvényesíteni a fent vázolt elveket, ami azonban értelemszerűen csak nagy kompromisszumokkal sikerült. Az eredmény egyfelől lehetőséget ad minden tervezett elemzési irány gyakorlati megvalósítására, másfelől viszont minden megközelítési mód szempontjából messze van a tökéletestől.

A Mellékletben található longitudinális kérdéskatalógus/témaadatbázis reményeink szerint jelentősen segíti majd az adatfelhasználók munkáját.

HIVATKOZÁSOK

- Kapitány Balázs (2003): A mintavétel, a nyers adatok megbízhatósága. In Kapitány Balázs (szerk.): *Módszertan és dokumentáció: Az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának alapfelvételének ismertetése*. Műhelytanulmányok 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 29–39.
- Kapitány Balázs (2012): A hátrányos társadalmi helyzetek generációk közötti átörökítése: Egy magyarországi követéses vizsgálat eredményei. *Esély*, 23(2), 3–37.
- Kapitány Balázs – Rohr Adél (2014): Kivándorlás Magyarországról: Egy új becslési eljárás eredményei. In Spéder Zsolt (szerk.): *A család vonzásában: Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 67–85.
- Kiss Tamás – Kapitány Balázs (2009): Magyarok Erdélyben: A minta kialakítása és az adatfelvétel. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 55–70.
- Spéder Zsolt (2009): Az anyaországi és az erdélyi magyar népeiséget összehasonlító kutatásról, az átmenet magyarországi és romániai kontextusáról. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 7–30.

3. NEMZETKÖZI KONTEXTUS: A GENERATIONS AND GENDER PROGRAMME

MURINKÓ LÍVIA

Az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) kutatás a kezdetektől szerves részét képezi a *Generations and Gender Programme* ([Nemzedékek és Nemek Program]; GGP) nemzetközi kutatássorozatnak. Az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel követi a GGP kutatási koncepcióját és a kérdőívét, ezért a magyar adatok nemzetközi összehasonlításra is alkalmasak. A Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) munkatársai aktívan részt vettek a GGP kialakításában és fejlesztésében; az NKI tagja a GGP fő döntéshozó szervének, a Consortium Boardnak [Konzorciumi Tanács].

A következőkben röviden ismertetjük a GGP jellemzőit, a magyar adatfelvételhez való viszonyát, a résztvevő országokat, valamint az adatbázisokhoz való hozzáférés módját. Az ÉF és a GGP kutatási koncepciójának kapcsolatáról a kötet 1. fejezetéből is tájékozódhatnak.

A GENERATIONS AND GENDER PROGRAMME

A *Generations and Gender Programme* egy 2000-ben indult és mára 19 fejlett ipari ország részvételével zajló kutatási program. Célja a változó demográfiai magatartás jobb megértése, a családok életét befolyásoló azon tényezők feltárása, amelyek hatással lehetnek a szülők és gyermekeik (generációk), ill. a párok (nők és férfiak) kapcsolatára. A kutatás elméleti koncepciója és a kérdőív témakörei megegyeznek az *Életünk fordulópontjai* kutatásával – erről az 1. fejezetben olvashatnak –, amelyekről a kutatást megalapozó tanulmányokban (UNECE 2005, Spielauer et al. 2005, Vikat et al. 2007) találunk részleteket.

A GGP két részből áll: a *Generations and Gender Survey* ([Nemzedékek és Nemek Adatfelvétel]; GGS) és a *Contextual Database* [Kontextuális Adatbázis].

A *Generations and Gender Survey* követéses panelvizsgálat keretében háromévente keresik fel ugyanazokat a válaszadókat, hogy rögzítsék az életkörülményeikben, a családi viszonyaikban bekövetkező változásokat. A GGS az egyetlen longitudinális, sok országra kiterjedő, nagymintás kutatás, amely a felnőtt életút egésze során vizsgálja a családi élet és a nemzedékek közötti kapcsolat alakulását. A résztvevő országokban

azonos mintavételi és adatfelvételi elvek, azonos alapkérdőív alapján, viszonylag nagy mintán (kb. 10 000 fő országonként) zajlanak a vizsgálatok. A központi GGS kérdőív egy kötelező részt és választható modulokat tartalmaz, amelyeket az egyes országok kutatói a nemzeti sajátosságokhoz adaptáltak. A GGS adatbázisainak széleskörű felhasználását jelzi, hogy az ezeken alapuló tudományos publikációk száma mára meghaladta az ezret.

A kérdőíves kutatásból származó adatokat makroszintű indikátorok egészítik ki, amelyek segítenek a kontextuális tényezők hatásának megértésében. A *Contextual Database* országos és regionális szintű, aggregált adatokhoz nyújt hozzáférést, amelyek összekapcsolhatók a GGS egyéni szintű adataival. Elsősorban, de nem kizárólag a GGP-ben részt vevő országokra vonatkozóan tartalmaz gazdasági, társadalmi, demográfiai és népesedés- és családpolitikai mutatószámokat négy évtizedre visszamenőleg (több mint 80 indikátor kb. 60 országra). Az adatbázis bárki számára szabadon hozzáférhető, regisztrációt sem igényel. Magyarországra vonatkozó adatokat is tartalmaz.

A Contextual Database elérhetősége: <http://www.ggp-i.org/contextual-database.html>

A HARMONIZÁLT GGS-ADATOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS MÓDJA

A *Generations and Gender Survey* keretében ez idáig 19 országban zajlott le legalább egy adatfelvételi hullám. Tíz országban legalább két, három országban pedig már három adatfelvételre került sor. A résztvevő országok sora folyamatosan bővül (*1. térkép*).

Az egyes adatfelvételek kisebb-nagyobb mértékben eltérhetnek a központi kérdőívtől a nemzeti sajátosságok, az eltérő kérdezési mód vagy anyagi megfontolások miatt. Az adatok az egyszerű felhasználás és a lehető legszélesebb körű összehasonlíthatóság érdekében harmonizált formában érhetők el a kutatói közösség számára. A harmonizáció biztosítja a változók azonosságát (elnevezés, címkék, válaszolók köre). Az országspecifikus változókat külön jelzik. Az adatok országonként és összevonva is hozzáférhetők. A több kérdezési hullámot is elérhetővé tevő országok adatbázisai összekapcsolhatók a válaszadók egyedi azonosítója segítségével.

Harmonizált adatok a jelen kötet megjelenésének időpontjában következő országokból érhetők el:

- 1. hullám: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Észtország, Franciaország, Grúzia, Hollandia, Japán, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország, Norvégia, Románia és Svédország.
- 2. hullám: Ausztrália, Ausztria, Bulgária, Csehország, Franciaország, Grúzia, Hollandia, Litvánia, Magyarország és Németország.

Az adatok és a részletes dokumentáció a következő internetes címről tölthető le: www.ggp-i.org. Az egyéni szintű adatok letöltéséhez regisztráció, egy adatigénylési űrlap kitöltése és az aláírt adathasználati megállapodás visszaküldése szükséges.

1. térkép: A Generations and Gender Programme-ban résztvevő országok

Forrás: www.ggp-i.org

A kérdőíves adatbázisok letöltésén kívül egy egyszerű, ingyenes regisztráció után online elemzések is végezhetők: www.ggp-i.org/online-data-analysis. Lekérdezhető az egyes változók gyakorisági megoszlása, számíthatunk keresztábrákat, korrelációt vagy regressziót, alkalmazhatunk súlyt és szűrőket. Ugyanezen a felületen a kódolási útmutató is megtalálható: minden változó esetén megtekinthető a kérdőívben feltett kérdés pontos szövege, a válaszadók köre, a válaszkategóriák, a válaszok megoszlása és az adathiány mértéke. Ezen kívül minden egyes adatfelvétel esetén elérhető néhány alapvető módszertani információ (pl. a kérdezés dátuma, a mintavétel és a lekérdezés módja), elérhetők az eredeti és az angolra fordított kérdőívek és egyéb segédanyagok.

A MAGYAR ADATOK A GGS-BEN

Az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel részét képezi a GGS harmonizált adatainak. Bár a magyar és a nemzetközi kutatás alapvető logikája megegyezik, a kérdőívek között nem teljes a megfelelés. Az *Életünk fordulópontjai* vizsgálat koncepciójának

kialakítása 1999-ben kezdődött el, és 2000-ben csatlakozott az akkor létrejövő GGP együttműködéshez. Az első magyar adatfelvételre már 2001-ben sor került, amikor a GGS központi kérdőíve még nem készült el (az utóbbit 2003-ban véglegesítették). Emiatt az első hullám magyar és nemzetközi kérdőíve számos ponton eltér egymástól, és az *Életünk fordulópontjai* panelkutatás első hulláma nem a GGS első, hanem a „nulladik” hullámának tekinthető.

Az *Életünk fordulópontjai* második adatfelvételi hullámának tervezése során a kutatók azzal a kihívással szembesültek, hogy egyrészt meg kellett őrizniük az előző magyarországi hullámmal való összehasonlíthatóságot, másrészt biztosítaniuk kellett a nemzetközi GGS-szel való összehasonlíthatóságot is. Végül kompromisszumos megoldás született: számos kérdést átemeltek a nemzetközi kérdőívből (főként a véleménykérdéseket), néhány fontos, a GGS kérdőívétől eltérően feltett kérdést viszont változatlanul hagytak. További fontos különbség, hogy az ÉF második hullámában a két kérdezés közötti változások rögzítéséhez egy élettörténeti kalendáriumot alkalmaztak. Végeredményben a második hullám magyar kérdőíve sokkal inkább hasonlít a GGS első hullámának kérdőívéhez, mint az első magyar kérdezés, azonban az egyezés nem teljes. A magyar és a nemzetközi kérdőívek egymáshoz való közelítése a további kérdezési hullámokban tovább folytatódott.

A GGS első hullámának magyar adatai az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel első és második hullámán alapulnak. A harmonizálás során alapvetően a magyar kutatás második hullámának adataiból indultunk ki, szükség szerint kiegészítve azt az élettörténeti kalendárium és az első magyar hullám retrospektív adataival. A GGS második hullámának magyar adatai az ÉF adatfelvétel harmadik hullámából származnak, a GGS harmadik hullámának adatai pedig a magyar negyedik adatfelvételi hullám felhasználásával készülnek majd el (ennek harmonizálása jelenleg folyamatban van).

HIVATKOZÁSOK

- Spielauer, Martin – Kostova, Dora – Kotzeva, Tatyana – Jekova, Vetka – Borissova, Kremena (2005): *The contextual database of the generations and gender program in Bulgaria: conceptual framework and an overview of the Bulgarian context concerning the central database topics*. MPIDR Working Paper, 2005–006. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock.
- UNECE (2005): *Generations & Gender Programme survey instruments*. UNECE, New York – Geneva.
- Vikat, Andres – Spéder, Zsolt – Beets, Gijs – Billari, Francesco C. – Bühler, Christoph – Désesquelles, Aline – Fokkema, Tineke – Hoem, Jan M. – MacDonald, Alphonse – Neyer, Gerda – Pailhé, Ariane – Pinnelli, Antonella – Solaz, Anne (2007): *Generations and Gender Survey (GGS): Towards a Better Understanding of Relationships and Processes in the Life Course*. *Demographic Research*, 17(14), 389–440.

II. AZ ADATGYŰJTÉS RŐL

4. A TEREPMUNKA

ROHR ADÉL

BEVEZETÉS

Az *Életünk fordulópontjai* panel adatfelvétel az indulása óta eltelt másfél évtized során számos változáson ment keresztül. A terepmunka módszerei, a kérdezőbiztosok munkájának segítése, a válaszadókkal való kapcsolattartás, a felvett adatok minőségének ellenőrzése folyamatosan fejlődött. A Népeségtudományi Kutatóintézet a kezdetektől törekedett arra, hogy olyan módszerekkel történjen az adatfelvétel, amelyek segítségével a kérdezőbiztosok, a válaszadók és a kutatók munkáját egyaránt könnyebbé, egyszerűbbé teszik.

Ebben a fejezetben röviden áttekintjük, hogyan változott az adatfelvétel az *Életünk fordulópontjai* négy hulláma során. A fejezet első felében az adatfelvétel módjairól, a kérdezőbiztosok munkájáról, az adatellenőrzésről és az adatfeldolgozásról lesz szó, elsősorban a technikai feltételekre és lehetőségekre fókuszálva; majd a fejezet második felében a válaszadókkal való kapcsolattartással, a panelkarbantartással foglalkozunk.

AZ ADATFELVÉTEL RŐL

A KÉRDEZŐBIZTOSOK SZEREPE ÉS AZ ADATFELVÉTEL MENETE

Az *Életünk fordulópontjai* kutatás válaszadóit a KSH kérdezőbiztosai kezdettől fogva személyesen keresték fel az adatfelvételek idején. Az első három hullám alkalmával a papíralapú kérdés volt a kizárólagos módszer; a negyedik alkalommal azonban két technikai újítás is történt az adatfelvétel módszerében: egyrészt a kérdőív egy blokkja online, önkitöltős módon is elérhető volt a válaszadók számára, másrészt a KSH kérdezőbiztosai laptopok használatával készítették a személyes interjúkat. Az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel esetében több szempont is indokolta a kérdezőbiztosok bevonását és a módszer fenntartását. Az elsődleges okok között említhető a kutatás kérdőívének hossza, bonyolultsága és az adatfelvétel panel jellege.

A 2001-ben kialakított kérdőív számos témát ölel fel. A kezdeti kérdéssor minden hullám során módosult némileg, igazodott a nemzetközi elvárásokhoz, kutatói igényekhez, de a témakörök és a kérdőívek hossza nagyjából változatlan maradt. A kérdőívek felépítése bonyolult, számos logikai lépést, feltételt tartalmaznak, továbbá több olyan fogalom is szerepel bennük, amelyek esetleg magyarázatra szorulnak. Ezek már mindenképpen indokolják a kérdezőbiztosok bevonását, de emellett azt is fontos kiemelni, hogy a változtatásoktól függetlenül a kérdőív kitöltése egy-másfél órát vesz igénybe. Ilyen bonyolultságú és hosszúságú kérdőívek esetében a legnagyobb válaszadói hajlandóság személyes kérdés mellett biztosított.

1. ábra: Mintaoldal az első hullám papíralapú kérdőívéből

I. Kezdjük az Ön családi körülményeivel!

A kérdezett neme: 1 – férfi
2 – nő

1. Mikor született Ön?
 év
 hónap

2. Mi az Ön családi állapota?
 1 – nőtlen, hajadon
 2 – házas, és együtt élnek
 3 – házas, külön élnek
 4 – özvegy
 5 – elvált

→ **Mióta élnek külön?** év hó

4 – RE!

3. Van-e Önnek élettársa vagy partnere?
 1 – igen, élettársa van
 2 – partnere van, de nem élnek együtt
 3 – nincs se élettársa, se partnere

↓
Mióta élnek együtt?
 év hó

Mi az Ön élettársának családi állapota?
 1 – nőtlen, hajadon
 2 – házas (nem él a házastársával)
 3 – özvegy
 4 – elvált
 9 – NT

Tervezi-e hogy összeköltöznek vagy összeházasodnak?
 1 – igen, tervezi, hogy összeköltöznek, de házasságot nem terveznek
 2 – igen, először összeköltöznek, s majd aztán valamikor össze is házasodnak
 3 – igen, összeházasodnak, de előzetes együttélés nélkül
 4 – nem terveznek sem összeköltözést, sem házasságot
 5 – talán, nem döntöttek
 9 – NT

Tervezik-e hogy összeházasodnak?
 1 – igen
 2 – talán, nem döntöttek
 3 – nem
 9 – NT

HA A KÉRDEZETT NÖTLEN/HAJADON, FOLYTASD → A 6. KÉRDÉSSEL!

4-5. KÉRDÉST: HÁZAS, ÖZVEGY ÉS ELVÁLT CSALÁDI ÁLLAPOTÚAKTÓL
 (2. kérdés: 2,3,4,5 kód)

4. Élete folyamán hány házasságot kötött?
 házasságot

Az adatfelvétel panel jellege is több szempontból szerepet játszott a módszer megválasztásában és fenntartásában. Egyrészt nagyon fontos, hogy az összeírók minden hullám során ugyanazokat a 2001-ben kijelölt válaszadókat keresték fel, és a kérdőívet más személy vagy háztartástag nem válaszolhatta meg.¹ A kérdezőbiztosok látogatása garantálta, hogy valóban a keresett személy szolgáltatja az adatokat. Másrészt több esetben előfordult, hogy a válaszadó két hullám között elköltözött korábbi lakóhelyéről vagy ideiglenesen nem tartózkodott a megadott címén. Mivel a kutatás céljai közé tartozik a költöző válaszadók követése is,² ezekben az esetekben a kérdezőbiztosok feladata volt, hogy a lehető legtöbb információ kiderítésével megtalálják a válaszadót. A kérdezőbiztosok bevonása nélkül ez szinte lehetetlen lett volna.³ Lényeges kiemelni azt is, hogy a KSH kérdezőbiztosait sok esetben ismerték a kisebb településeken, körzetekben, esetleg találkoztak már velük más KSH-adatfelvétel során, ami növelhette a bizalmat, és így a válaszadási hajlandóságot is.

Az adatfelvételben résztvevő kérdezőbiztosok minden hullám alkalmával előre megkapták a kérdés összes kellékét, így a kérdőíveket, a válaszadást segítő válaszlap-füzeteket, az úgynevezett címkártyát – amin egyrészt szerepelt a válaszadó neve és elérhetősége, másrészt itt kellett rögzíteniük a kérdés helyét, idejét, eredményességét és az egyéb információkat –, valamint a kitöltési útmutatót is, amely a mindezek használatához szükséges ismereteket tartalmazta. A kérdést megelőzően egy félnapos felkészítő oktatáson is részt vett minden kérdező a KSH megyei kirendeltségein, ahol a kutatás megyei koordinátorai megtanították a kérdőívek használatát, lehetőség volt a kérdés menetének gyakorlására is, illetve minden helyszínen jelen volt az NKI egy-egy kutatója, aki a felmerülő kérdéseket azonnal meg tudta válaszolni. Az oktatást követően az összeírók késő ősszel, illetve a tél folyamán személyesen felkerestek minden válaszadót.

Az adatok magas minősége érdekében a terepmunka során több ponton is sor került a kérdezői munka ellenőrzésére. A kérdezőbiztosok az első két kitöltött kérdőívüket minden alkalommal eljuttatták az NKI kutatóinak, akik ellenőrizték ezeket, majd mindenkinek visszajelezték a munka minőségéről. Az összeírók csak pozitív értékelés esetén folytathatták a kérdést. Az első két kérdőívet követően a KSH kutatásért felelős megyei kollégái ellenőrizték a munkát. A negyedik hullám idején bevezetett technikai újítás lehetővé tette, hogy már a kérdőív programjába is beépülhessen ellenőrző funkció. A kitöltés során ellentmondásos válaszok, hiányos kitöltés esetén automatikus hibaüzenet jelent meg a képernyőn, így az összeíróknak még a helyszínen lehetőségük volt a javításra.

Mivel panel adatfelvételtől van szó, a második hullámot követően lehetőségünk volt a válaszadói azonosítók alapján, egyéni szinten összevetni a korábbi és új válaszokat, így megbizonyosodhattunk róla, hogy ugyanaz a személy válaszolt, és nem történt súlyosabb kérdésési hiba sem.

¹ A kérdezőbiztosok szerepe fontos volt mind a 2001-ben kijelölt válaszadók, mind a későbbi hullámok során bevont kiegészítő alminták tagjainak első felkeresésekor is.

² Mivel országos adatfelvételtől van szó, a kutatásban való részvételnek nem volt akadálya a költözés, hiszen a kérdezőbiztosok az új lakóhelyen is fel tudták keresni a válaszadókat.

³ Minden adatfelvétel előtt sor került a paneltagok címének egyeztetésére az országos lakosság-nyilvántartás adatai alapján, azonban a költözés gyakran nem jelenik meg a hivatalos nyilvántartásban.

VÁLTOZÁSOK AZ ADATFELVÉTEL MÓDJÁBAN

Az adatfelvétel első három hulláma során, tehát 2001 és 2009 között a kérdezőbiztosok papíralapú kérdőívvel dolgoztak, ami egyrészt meglehetősen költséges megoldás volt, másrészt logisztikai kihívásokkal is járt (nagy számú kérdőív eljuttatása a megyei központokba, postai visszaérkezések kezelése, kérdőívek digitalizálása).

2012 tavaszától a KSH-ban a papíralapú kérdőívet fokozatosan felváltja a számítógép segítségével történő lekérdezés. A munkába bevont kérdezőbiztosok oktatást követően egy laptop segítségével végzik a terepmunkát. Ez az átállás egyrészt szükséges és időszerű, hiszen Európa legtöbb statisztikai hivatala már felhagyott a papíralapú kérdezéssel, másrészt számos előnyt rejt magában az új módszer, amelyet az *Életünk fordulópontjainál* is alkalmaztunk.

A negyedik hullám másik technikai újításaként a válaszadók lehetőséget kaptak arra, hogy a kérdőív egy részét online töltsék ki. Az NKI a nemzetközi panelkutatások tapasztalatainak figyelembe vételével hozta meg ezt a döntést, amelynek egyik célja a válaszadói hajlandóság növelése volt. Az adatfelvétel kérdőívének megválaszolása átlagosan egy órát vesz igénybe. Azt reméltük, hogy amennyiben a kérdőív egy része – a könnyebben, gyorsabban megválaszolható, elsősorban véleményekre, attitűdökre vonatkozó kérdések – már a kérdezőbiztos érkezése előtt (is) kitölthető interneten – és ennyivel rövidíthető a kérdezőbiztos látogatás hossza –, nagyobb arányban fogadják majd az összeírókat.

Ennek érdekében a kérdőív felépítésében is jelentős változtatásokat hajtottunk végre. A korábbi, téma szerinti blokkokra bontás helyett a kérdőívet alapvetően két részre osztottuk: az online (is) elérhető kérdésekre és a kizárólag kérdezőbiztos látogatás során kitölthető kérdésekre. A kérdőív felépítésekor arra törekedtünk, hogy az interneten elérhető kérdésblokk viszonylag gyorsan megválaszolható legyen (maximum 30 perc), csak olyan kérdéseket tartalmazzon, amelyek megválaszolása nem ütközhet értelmezési akadályba, illetve lehetőségekhez mérten ide soroljuk azokat a kérdéseket, amelyek kényes témát érintenek (például a párcapcsolat minőségének megítélése, az egészségi állapotra vagy a jövedelemre vonatkozó kérdések). A csak kérdezőbiztos látogatáskor megválaszolható blokkba kerültek a háztartás összetételére vonatkozó kérdések, a történeti jellegű kérdéssorok (partnerkapcsolat-, aktivitástörténet) és a válaszadó gyermekeire vonatkozó kérdések is, amelyek pontos megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy hosszú idősoros elemzéseket lehessen végezni az adatbázison.

ONLINE KÉRDŐÍV

Az online kérdőív létrehozása az NKI feladata volt. Az igényeket figyelembe véve több, interneten elérhető, előfizetéssel megrendelhető, illetve megvásárolható program tesztje után a választás a Formsite nevű programra esett. Ez egy online elérhető kérdőív-szerkesztő, amely egyrészt minden feltételnek megfelelt,⁴ másrészt könnyű kezelhetősége miatt nem igényelt

⁴ A programmal szemben támasztott elvárások a következők voltak: csak a kijelölt személyek érhessek el a kérdőívet, a válaszadók körét belépési jelszóval korlátozhatjuk; legyen lehetőség logikai feltételek beépítésére, válaszok visszacsatolására (erről részletesebben a laptop-alapú kérdezés előnyeinél lesz szó); a beépített hiba-üzenetek magyar nyelvűek legyenek; illetve legyen lehetőség arra, hogy a válaszadó a kitöltés megszakítása és a kérdőív elmentése után, később visszatérve is befejezhesse a válaszadást.

2. ábra: Mintaoldal az online kérdőívből

Kérdőív: 41% kész

Társadalmi helyzet, aktivitás

68. Tervezi-e Ön, hogy egy pár hétre vagy hónapra külföldre menjen dolgozni?

igen

nem

69. Tervezi-e Ön, hogy egy pár évre külföldre menjen dolgozni?

igen

nem

70. Tervezi-e Ön, hogy külföldön éljen?

igen

nem

<< Vissza Tovább >>

programozási ismereteket. További előnye volt, hogy mivel egy webes felületen érhető el, a belépési információk ismeretében rugalmasan szerkeszthető, valamint havi előfizetéses jellege miatt költséghatékony megoldásnak bizonyult.

A program kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy ténylegesen csak a válaszadásra kijelölt személyek léphessenek be a kérdőívbe. Ezt egyéni felhasználónevek és jelszavak megadásával értük el, amelyeket a programban előre rögzítettünk. A válaszadók három héttel a kérdezőbiztosi munka kezdete előtt postai értesítőt kaptak az adatfelvétel indulásáról, illetve ekkor kapták meg az online kérdőív eléréséhez szükséges információkat (felhasználónév, jelszó, a kérdőív elérhetősége). Az online kérdőív kitöltésére két hét állt rendelkezésre. Erre a negyedik hullámban minden felkeresett személynek lehetősége volt, így összesen 19 018 embernek küldtünk postai felkérőlevelet, és juttattunk el egyéni felhasználónevet és jelszót. Azt nem lehet tudni, hogy a levél pontosan hány cím esetében érkezett meg ténylegesen a kijelölt személyhez, de végül több mint 2100 válaszadó lépett be a felhasználónevével a programba, és 1864 sikeresen kitöltött kérdőív érkezett be az NKI-ba, tehát a válaszadó jelöltek közel egytizede élt ezzel a lehetőséggel.

Több ponton is felhívtuk arra minden válaszadó figyelmét, hogy az online kérdőív megválaszolásától függetlenül a KSH kérdezőbiztosa személyesen is felkeres mindenkit további kérdésekkel, a kutatásban való részvétel csak így válik teljessé. Ennek ellenére a kérdezőbiztosok később nem minden sikeres kitöltőt értek el, 125 esetben a személyes interjúra már nem került sor (az okok között szerepelt válaszmegtagadás, de idő közben ismeretlen helyre költözés is), így ezek az eredmények „elvesztek”.

KÉRDEZŐBIZTOSI FELKERESÉS

Az adatfelvételek során használt laptopok csak a KSH-val való kapcsolattartásra és a felkeresendő személyek, háztartások adatainak kezelésére alkalmasak, kizárólag az erre a célra szolgáló keretprogram, illetve maga a kérdőív programja érhető el rajta.

3. ábra: Mintaoldal a laptopon használt kérdőívből

106. A családi élettel, gyerekeveléssel kapcsolatban sorolunk fel néhány véleményt.
Mennyire ért egyet ezekkel az állításokkal?
Az 1-es jelenti azt, hogy egyáltalán nem ért egyet, az 5-ös pedig azt, hogy teljesen egyetért. A közbülső osztályzatokat is használhatja.

106a. Az a helyes, ha a férj számára a munka a fontosabb, a feleség számára pedig az otthon és a gyermekek, még akkor is, ha mindketten dolgoznak.

1. Egyáltalán nem ért egyet 5. Teljesen egyetért

2. Inkább nem ért egyet

3. Részben egyetért, részben nem ért egyet

4. Inkább egyetért

q106a	3	v4	q106j	5	v5
q106b	3	v3	q106k	4	v4
q106c	5	v5	q106l	1	v1
q106d	1	v1	q106m	3	v3
q106e	3	v3			
q106f	3	v3			
q106g	3	v3			
q106h	5	v5			
q106i	5	v5			

A számítógép-alapú kérdés számos előnyt hozott a kérdés technikájában. Több olyan változtatásra került sor a kérdőívben a papíralapú kérdéshez képest, ami gördülékenyebbé tette a kérdés menetét, megkönnyítette a kérdezőbiztosok és a válaszadók feladatát. A következőkben a teljesség igénye nélkül ezen előnyöket foglaljuk össze néhány pontban.

1. A kérdőívekben a korábbi hullámok során is számos logikai feltétel szerepelt. Ezeket a papíralapú kérdőíveknél csak kérdezői utasításokkal lehetett kezelni (pl. „Csak akkor kérdezd, ha a válaszadó 1944 után született.”). Ez a kérdezést lassította, több „emlékeztető kérdés” beépítésére volt szükség a pontos útvonal kialakításához. A legnagyobb odafigyelés mellett is előfordulhatott, hogy a kérdezőbiztos nem a megfelelő sorszámú kérdéssel folytatta az interjút. A laptopon használt kérdőívbe ezeket a logikai lépéseket a programozás során előre beépítették, így a kérdezőbiztosoknak nem kellett figyelniük, milyen kérdés következzen, automatikusan a válaszadó helyzetének megfelelő kérdés jelent meg a képernyőn.
2. A kérdések és válaszlehetőségek megfogalmazása is igazodott a válaszadó helyzetéhez, ez a kérdőív nyelvezetét egyszerűbbé, könnyebben érthetővé, a kérdőíveket személyre szabottá tette. Például családi állapotnak megfelelően az általános „partner” szó helyett a kérdésekben az „élettársa/házastársa/partnere” szavak egyike szerepelt; vagy amennyiben a válaszadó megadta a gyermekei keresztnévét, akár annak kezdőbetűjét, akkor a rá vonatkozó kérdésekben szerepelt ez a név, így könnyebben nyomon követhető volt, kire vonatkozik az adott kérdés.
3. A paneltagok esetében a korábbi hullámok adatfelvételeiből sok olyan információval rendelkezünk, melyek „visszacsatolása” rövidítette a kérdés idejét. A korábban megismert alapvető adatok visszatöltésével nem volt szükség arra, hogy például az előző hullámhoz képest változatlan családi állapot vagy aktivitási státusz esetén a kérdező ide vonatkozó kérdésekre válaszoljon.⁵
4. A program tartalmazott előre beépített ellenőrző funkciókat is annak érdekében, hogy a válaszokban megjelenő ellentmondásokra még a kérdezés során fény derüljön.
5. Mivel a kérdezőbiztosok minden kérdezési nap zárása után elküldték a KSH központi számítógépére a kitöltött kérdőíveket, az NKI munkatársai folyamatosan követni tudták a munka haladását, naprakészen tudtak kapcsolatot tartani a KSH kérdezőbiztosokért felelős megyei munkatársaival. A felmerülő problémák esetén így könnyebb volt a közös munka. A kérdés zárásakor pedig azonnal rendelkezésre állt az adatbázis, a rögzítés szakasza kiesett, csupán az utómunkálatokat kellett elvégezni az adatbázison.

KAPCSOLATTARTÁS A VÁLASZADÓKKAL

2001-ben, a kutatás indulásakor a válaszadók nevét, címét és születési idejét a mai Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának (KEKKH) elődje, a Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatala (BM KANYVH) szolgáltatta az NKI részére. A kutatás elsődleges célja az volt, hogy nyomon

⁵ Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy ha a válaszadó házas volt a 2008–2009-es adatfelvételkor, akkor 2012-ben a kérdezőbiztos ezt olvasta fel: „Számítógépem szerint Ön 2008 végén házas volt. Helyes ez az adat?” Amennyiben a válaszadó helyesnek vélte, és az elmúlt négy évben nem történt ebben változás, számos, párhuzamos-történetre vonatkozó kérdést nem kellett megválaszolnia.

kövessük ezeknek a kutatásba került embereknek az életútját három-, illetve négyévenkénti adatfelvételekkel. Annak érdekében, hogy a mintába került személyek közül hosszú távon minél többen részt vegyenek az adatfelvételben, az Intézet több módon is törekedett a válaszadók „megtartására”.

A VÁLASZADÓK KÖVETÉSE

Az első adatfelvételkor a kérdezőbiztosok arra kérték a válaszadókat, hogy a későbbi megkeresés érdekében adják meg elérhetőségeiket, illetve amennyiben lehetséges, egy kapcsolattartó személyt is, akinél érdeklődhetnek, ha ők magukat nem érnék el a későbbi kutatás során. Ezeket az információkat minden hullám alkalmával újra megkérdezték, így egy személynek több telefonszáma, esetleg e-mail címe, kapcsolattartó személye is lehetett a második hullámot követően. Emellett az NKI nyilvántartotta a válaszadók címét is, költözés rögzítése esetén pedig megőrizte a korábbi lakcímet is, ezzel is több lehetőséget biztosítva a válaszadók elérésére. Ezeket az adatokat a beérkezett válaszokról leválasztva, egy elkülönített adatbázisban tároltuk, és kizárólag a válaszadók felkeresésére használtuk fel. A kérdezőbiztosok által összegyűjtött információk és adatok fontos részét képezték a címkövetésnek.

A válaszadók követését segítette az is, hogy az NKI minden adatfelvételi hullám során újra lekérte a válaszadók címét a hivatalos nyilvántartásból. Ez egyrészt bejelentett költözések esetén hozott eredményt, másrészt több válaszadó elhunyt a két hullám között eltelt négy év alatt, amiről szintén kaphattunk információt a hivatalos nyilvántartásból. Ezekben az esetekben az adatbázisban rögzítettük az információt, a kérdezőbiztosok pedig nem keresték a családot.

A címkövetés harmadik pillére az NKI-ban zajló „nyomozási” munka volt, melynek során azokat a válaszadókat próbáltuk elérni, akik elköltöztek eredeti címükről, a kérdezőbiztosok pedig csak töredékes információkat kaptak róluk a korábbi címen. Ilyen töredékes információ lehetett egy telefonszám, címrészlet, esetenként csak a település megjelölésével. Ebben az esetben egyrészt a korábbi elérhetőségek ismeretében próbáltunk előre lépni, másrészt alternatív módokat felhasználva igyekeztünk elérni a válaszadókat. Ilyen módszer volt a töredékes címek esetében az új lakcím szerinti település önkormányzatának, jegyzőjének megkeresése, újabb hivatalos címkérelmek elindítása, a névhez, címhez tartozó telefonszám keresése, vagy akár a közösségi oldalakon keresztüli kapcsolatfelvétel a válaszadókkal. Amennyiben sikerült megkapni a válaszadó új, teljes címét, az NKI eljuttatta azt a kérdezőbiztosokhoz, akik elvégezhettk az adatfelvételt.

A címkövetés módszerei a technikai feltételek fejlődésével folyamatosan változtak, a cél azonban végig az volt, hogy minél több válaszadót tartsunk a mintában, vagy a mintából való kiesés esetén pontos információval rendelkezünk ennek okáról.

KAPCSOLATTARTÁS A VÁLASZADÓKKAL

Az NKI a kutatás során arra is nagy figyelmet fordított, hogy a mintába kerülő személyek bizalmát elnyerje és megtartsa. A kutatás során gyakorlattá vált, hogy az Intézet minden adatfelvételi hullám előtt – így már az első alkalommal is – postai levélben tudatja a válaszadókkal, hogy felkeresi őket a kérdezőbiztos. A felkérőlevél mellett tájékoztatót is küldtünk nekik, illetve kértük őket, hogy címváltozásukat jelezzék az Intézet felé e-mailben, telefonon, a levélhez csatolt ingyen visszaküldhető levelezőlapon vagy a honlapon keresztül az érdeklődő felületen. A későbbiek során, a felkeresést megelőzően vagy az első felkereséssel egy időben a kérdezőbiztosok is átadtak egy felkérőlevelet, amelyen már feltüntették a nevüket és a telefonszámukat is, hogy a válaszadók tudják, kit várnak. Az összeírók a sikeres interjúk végén köszönőkártyát is átadtak a válaszadóknak. A válaszadók a kutatás során részvételükért nem részesültek anyagi juttatásban, de kérdezési időszakonként különböző kisebb ajándékokat kaptak a sikeres interjúk után (például csokoládét, kávét vagy a kutatás logójával ellátott vászontáskát).

Az Intézet arra törekedett, hogy az adatfelvételi hullámok között is tartsa a kapcsolatot a válaszadókkal, így a terepmunka lezárulása után, általában egy évvel később újabb levelet küldtünk nekik emlékeztetőként, amelyhez a legújabb eredményeket tartalmazó tájékoztató füzetet is mellékeltek. A második hullám után a levelet év végén küldtük ki, így az NKI logójával ellátott naptárfüzetet is megkapták ajándékként.

Az eltelt évek során az Intézet két alkalommal is hirdetett nyereményjátékot a válaszadók körében. Az első hullámot követően vízforralót nyerhettek azok, akik az adatfelvétel után elpostázott rövid kérdőívet kitöltötték és visszaküldték. A negyedik hullám során pedig a kérdőív egy részét interneten megválaszolók között sorsoltunk ki megyénként két darab pendrive-ot.

Az adatfelvételi hullámok alatt, illetve az egyes hullámok között a kutatásról tájékozódni szándékozók részére rendelkezésre állt az NKI weboldala, ahol a kutatásról minden szükséges információ megtalálható volt. Az első adatfelvétel idején internetes fórumot is működtettünk a válaszadók számára, a negyedik hullám alkalmával pedig a kutatás saját weboldalt kapott. Emellett a felkérő-levelekben, tájékoztatókban mindig szerepeltek az elérhetőségeink: az Intézeté, illetve a kutatás vezetőié külön-külön. A levelek szövegében felhívtuk a figyelmet arra, hogy kérdés, esetleg kérés esetén, vagy címváltozás bejelentésekor milyen telefonszámokon, e-mail címetek érhetők el a kutatók. Ezzel a lehetőséggel több alkalommal is éltek a válaszadók, elsősorban a címváltozás bejelentése miatt keresték az Intézetet.

A fejezetben említésre kerülő dokumentumok (például kérdőívek, válaszlap-füzetek, oktatási és kérdezési segédanyagok) megtekinthetők és letölthetők az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) honlapján: www.eletunkfordulopontjai.hu. Az elérhető dokumentációról a 8. fejezetben írunk.

5. LEMORZSOLÓDÁS AZ ADATFELVÉTEL NÉGY HULLÁMA SORÁN

MAKAY ZSUZSANNA¹

BEVEZETÉS

A panel adatfelvételek során végbement lemorzsolódás a válaszadók számának egyes hullámok alatt bekövetkezett csökkenését jelenti: a kérdőívet korábban sikeresen kitöltő személyek egy része nem válaszol az ismételt kérdőívre, így kikerül a mintából. Ennek olyan klasszikus okai is vannak, amelyekkel nemcsak a paneljellegű, hanem az egyszeri adatfelvételek során is találkozunk. Ilyen például a válaszadó elérhetetlensége a kérdezés időtartama alatt vagy a válaszadás elutasítása. A panel adatfelvételek esetében ezekhez hozzájönnek még azok az okok, amelyek abból adódnak, hogy két interjú között eltelik bizonyos idő, és a következő adatfelvétel előtt ismét fel kell venni a kapcsolatot a válaszadóval. Ő azonban az eltelt idő alatt elköltözhett úgy, hogy új lakhelyét nem sikerül kideríteni; külföldre költözhett, ami lehetetlenné teszi újabb megkérdezését; vagy elhunyt. Valamint, annak ellenére, hogy korábban már válaszolt a kérdőívre, megtagadhatja az ismételt válaszadást.

Ebben a fejezetben az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel négy kérdezési hulláma során történt kumulált (vagyis az első és a negyedik hullám közötti) lemorzsolódás mértékét és alapvető okait elemzem. Célom, hogy áttekintést nyújtsak azzal kapcsolatban, hogy mennyien, illetve milyen tulajdonságokkal rendelkező válaszadók kerültek ki a mintából.

A LEMORZSOLÓDÁS MÉRTÉKE

Az adatok felvételére négy alkalommal került sor, és az első és negyedik hullám között összesen 11 év telt el. Az első hullám során, 2001 és 2002 fordulóján összesen 16 363 válaszadóval sikerült kitöltetni a kérdőívet,² 2012–2013-ban, a negyedik hullám során pedig 8 103 esetben történt sikeres kérdezés. Vagyis az első hullám válaszadóinak fele, 49,5%-a maradt végig a mintában, a lemorzsolódás kumulált aránya pedig 50,5%.³

¹ A fejezet az alábbi tanulmány rövidített változata: Makay 2016.

² A mintavételről és az első hullám interjúinak sikerességéről lásd: Kapitány 2003.

³ A hullámok között több esetben szerült új válaszadók bevonására, itt azonban csak az első hullámra válaszolók további részvételét vizsgálom.

A lemorzsolódás mértéke nem volt azonos az egyes hullámok során. Az első két hullám között a minta 17,3%-a, majd a második és a harmadik között 21,4%-a veszett el, az utolsó hullámból pedig a korábbi válaszadók további 23,9%-a került ki (1. táblázat). Idővel tehát nőtt a lemorzsolódás.

Nézzük az arányokat aszerint, hogy mely ok érintette a legtöbb válaszadót az első és a negyedik hullám között. A válaszmegtagadás a lemorzsolódás elsődleges oka, ami a sikertelen kérdőívek 41%-áért felelős: 3391 ember veszett el emiatt. Aránya a második és a harmadik hullám között nőtt, majd a harmadik hullám után valamelyest csökkent. A második ok, ami a minta kopásának 24%-át magyarázza meg, a válaszadó „eltűnése”, fellelhetetlensége az egyes adathullámok között. Ez azokat az eseteket jelenti, amikor az illető elköltözött, és nem sikerült kideríteni az új címét; amikor a rossz cím miatt nem tudtuk megtalálni; vagy jó volt a cím, de a kérdés ideje alatt nem sikerült vele felvenni a kapcsolatot. Közel 2000 ember került ki emiatt a mintából, annak ellenére, hogy az egyes hullámok között komoly stratégia volt arra vonatkozóan, hogy a válaszadókkal ne szakadjon meg a kapcsolat, és lehetőleg az egyes adatfelvételi hullámok között is jelezzék költözésüket. A címkövetés is biztosítva volt, tehát amennyiben a terepen, a válaszadó régi címén derült ki az elköltözése, sor került az új címen való felkeresésére és lekérdezésre. A lemorzsolódás harmadik oka a halálozás. A minta felső korhatára 75 év volt 2001–2002 fordulóján, és ahogy idősödött a minta, úgy nőtt hullámról hullámra az elhunytak aránya. Az első két hullám között a lemorzsolódók 18%-a, összesen 500 korábbi válaszadó hunyt el, a harmadik és a negyedik hullám között pedig 24%, összesen 596 fő. Összességében mintegy 1734 ember, a sikertelenek mintegy 21%-a került ki így a mintából. Ez az elhunytak minimálisra becsült száma, hiszen csak azok vannak számszerűsítve, akikről biztosan tudjuk, hogy meghaltak. Ennél valószínűleg többen vannak, de vagy nem tudjuk róluk, hogy emiatt morzsolódtak le (pl. a „nem megtalálható, nem elérhető” kategóriában vannak), vagy egyéb ok miatt (pl. „válaszadásra képtelen”) már kikerültek a mintából, és később meghaltak.

A 11 év alatt biztosan meghaltak számát összevetettük a népmozgalmi adatokból számolt, a mi mintánknak megfelelő születési évjáratú egyének halálozási adataival, hogy megnézzük, vajon mennyivel regisztráltunk kevesebb halálozást, mint amennyi a hivatalos statisztika alapján várható lett volna. Azt látjuk, hogy noha valamelyest valóban kevesebb halálozesetünk van, a különbség elfogadható mértékű: a kumulált adatokat tekintve mintegy 1,3 százalékpontos, vagyis mintegy 209-cel kevesebb elhunyt válaszadónk van, mint amennyinek a becslés alapján lennie „kellene” (2. táblázat).

A négy hullám során az alapsokaságból kikerültek aránya a teljes minta 12%-a: ők azok, akik nem képezték volna részét a mintának, amennyiben a mintavételre egy későbbi hullám előtt került volna sor, mert meghaltak vagy külföldre költöztek. Döntő többségük meghalt, és csupán 255 emberről tudjuk biztosan, hogy külföldre költözött. Ez a szám is valószínűleg alulbecsült, hiszen a külföldre költözött válaszadók is „megbújhatnak” más (pl. „nem megtalálható, nem elérhető”) kategóriákban. A klasszikus értelemben vett lemorzsolódók, vagyis a sikertelen kérdőívek aránya a teljes mintán belül 38%.⁴

⁴ Az egyszerűsítés érdekében a továbbiakban „lemorzsolódás” alatt a mintából való kikerülést értjük, akármilyen okból is következett be.

5. LEMORZSOLÓDÁS AZ ADATFELVÉTEL NÉGY HULLÁMA SORÁN

1. táblázat: Sikereség és sikertelenség mértéke és a lemorzsolódás okai az egyes adatfelvételi hullámok során

	1. hullám	2. hullám		3. hullám		4. hullám		1. és 4. hullám közötti változás		
	2001/2002	2004/2005		2008/2009		2012/2013		2001/2002–2012/2013		
	n	n	%	n	%	n	%	n	%	
Sikeres kérdezés	16 363	13 540	82,7	10 641	78,6	8 103	76,1	8 103	49,5	
Sikertelen kérdezés		2 823	17,3	2 899	21,4	2 538	23,9	8 260	50,5	
Összesen		16 363	100,0	13 540	100,0	10 641	100,0	16 363	100,0	
Sikertelen kérdések megoszlása okok szerint										
Alapsokaságból kikerült	Meghalt		500	17,7	638	22,0	596	23,5	1 734	21,0
	Külföldre költözött		n.a.	n.a.	128	4,4	127	5,0	255	3,1
Egyéb sikertelen	Válaszmehtagadó		1041	36,9	1 312	45,3	1 038	40,9	3 391	41,1
	Válaszadásra képtelen		n.a.	n.a.	88	3,0	125	4,9	213	2,6
	Nem megtalálható, nem elérhető		864	30,6	548	18,9	558	22,0	1 970	23,8
	Egyéb sikertelen		418	14,8	185	6,4	94	3,7	697	8,4
Összesen		2 823	100,0	2 899	100,0	2 538	100,0	8 260	100,0	

Forrás: KSH NKI, Életünk fordulópontjai adatfelvétel 1–4. hullám, 2001/2002–2012/2013.

2. táblázat: A mintában meghaltak számának összevetése a népmozgalmi adatok alapján becsült halálozások számával

	Meghaltak száma a mintában	Halálozások számának becslése (népmozgalmi adatok)
1. és 2. hullám között	500	516
2. és 3. hullám között	638 ^a	579
3. és 4. hullám között	596	848
Összesen	1734	1943
	10,6%	11,9%

Forrás: KSH NKI, Életünk fordulópontjai adatfelvétel 1–4. hullám, 2001/2002–2012/2013 és népmozgalmi adatok. A számítást Kapitány Balázs végezte.

Megjegyzés: ^a A terepmunka a harmadik hullám esetében tavasz közepéig tartott, míg a halálozási becslés január 1-jére készült, ezért lehet itt nagyobb a tényleges szám.

LEMORZSOLÓDÁS MÁS GGS ADATFELVÉTELT VÉGZŐ ORSZÁGOKBAN

A *Generations and Gender Programme* keretében több európai országban is sor került a magyarországihoz hasonló adatfelvételre (*Generations and Gender Survey*, GGS). Érdemes összevetni a különböző országok lemorzsolódási arányait, hogy lássuk, miben térnek el egymástól, és mennyire jó vagy rossz a magyar arány a többihez képest.

A legtöbb országból az első két hullámra van adatunk, és ezekből kitűnik, hogy nagyon különbözik a lemorzsolódás az egyes országok között. Grúziában az első két hullám között a válaszadók 17%-a került ki a mintából, ami alacsonyabb a magyar 21%-os lemorzsolódási aránynál.⁵ A többi országban azonban magasabb ez az arány; három országban, Németországban, Csehországban és Litvániában ráadásul kiugróan magas, utóbbiban 77% (3. táblázat). A lemorzsolódási arányok közötti különbségeket a nagyon eltérő kérdései, válaszadó-követési stratégia magyarázza. Németországban például a második hullámban csak azokkal a válaszadókkal vették fel a kapcsolatot, akik az első után kijelentették, hogy hajlandók ismét válaszolni a kérdőívre. A második hullám előtt nem történt újabb kísérlet az ezt korábban elutasítók meggyőzésére. Az első hullám 10 017 résztvevőjéből emiatt csak 6 409-cel indultak neki a második hullámnak, ami az eredeti minta 36%-ának elvesztését jelentette. A válaszmegtagadás is igen magas a német minta esetében, két hullám között mintegy 17%-os azok körében, akik korábban beleegyeztek az ismételt válaszadásba (Sauer et al. 2012). Magyarországon más stratégiát követtünk: az első hullám felkérőlevelében szerepelt, hogy háromévente várható újabb megkérdezés, de a kérdőív végén nem tettünk fel arra vonatkozó kérdést, hogy a válaszadó vállalja-e majd

3. táblázat: A lemorzsolódás mértéke néhány GGS országban az 1. és a 2. hullám között (%)

Ország	Lemorzsolódás (%)
Grúzia	17,1
Magyarország	21,4
Ausztria	21,8
Hollandia	25,4
Bulgária	27,5
Franciaország	35,2
Németország	67,8
Csehország	68,5
Litvánia	77,1

Forrás: Bartus – Spéder 2015.

⁵ Ezeket a nemzetközi adatokat a magyar 2. és 3. hullámbeli adatokkal kell összevetni. Lásd erről részletesebben a kötet 3. fejezetét.

az újabb interjút. Így is akadt, aki emiatt nem válaszolt az első hullámra, noha számuk elenyésző, az eredeti minta 1,3%-a (Gyabronkáné 2003). Franciaországban megint más volt a stratégia. Németországhoz hasonlóan az első hullám után itt is rákérdeztek arra, hogy a válaszadó beleegyezik-e abba, hogy három év múlva újra felkeressék, azonban az ezt elutasítók körében a későbbiekben (nem sokkal az első hullám után, egy köszönő levél formájában) sor került a meggyőzési kísérletre, ezzel sikerült is válaszadókat „viszszacsábítani” az interjúhoz (Régnier-Loilier 2006).

Kettőnél több adatfelvételi hullám során mérhető kumulált lemorzsolódásra vonatkozóan a magyar példán kívül még Franciaországból van információnk. Itt kilenc év alatt összesen 43% volt a lemorzsolódás mértéke (Régnier-Loilier – Guisse 2012). Ezt az első három magyar hullámmal érdemes összevetni: nálunk addig a lemorzsolódás 35% volt, tehát számottevően jobb a francia adatnál.

A GGS kérdezési tervek kialakításakor mintegy 80%-os válaszadási arány szerepelt elvárásként a résztvevő országok felé az egyes hullámok között (United Nations 2005). Ezt Magyarországon lényegében sikerült teljesíteni, a válaszadási arány még a harmadik és negyedik hullám között is (ami csak Magyarországon zajlott le) 76% volt.

A LEMORZSOLÓDÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK LEÍRÓ ELEMZÉSE

Az alábbiakban a lemorzsolódást a négy hullám között vizsgáljuk, tehát azt nézzük meg, hogy azok a válaszadók, akik mind a négy hullámra válaszoltak, miben különböznek azoktól, akik az egyik hullámban (az első után bármelyikben) kimaradtak a mintából. Noha láttuk, hogy vannak eltérések az egyes hullámok között, és feltehetően eltérnek az egyes hullámok közötti lemorzsolódási profilok is (nem biztos, hogy ugyanazon tényezők befolyásolják az első hullám utáni lemorzsolódást, mint pl. a harmadik utánit), elemzésünkben megkíséreljük röviden összegezni az első hullám után bármikor lemorzsolódott válaszadók közötti különbségeket.

Először egy összefoglaló táblázat segítségével áttekintjük a válaszadók közötti különbségeket aszerint, hogy mi lett a kérdés kimenetele az első hullám sikeres interjúja után: mind a négy adatfelvételi hullámban sikeres kérdőív kitöltésére került sor, vagy a válaszadó meghalt valamikor az első sikeres interjú után, vagy a későbbiekben megtagadta a választ, vagy pedig egyéb ok miatt nem válaszolt mind a négy alkalommal. A táblázat nyolc demográfiai-szociológiai ismérv szerint írja le az interjúk kimenetelét, melyekből itt csak a legfontosabakat emeljük ki. Egy másik cikk (Makay 2016) behatóbban foglalkozik a sikeresség, illetve a lemorzsolódás hátterében meghúzódó okokkal.

A bemutatott háttérváltozók mind az első hullámra vonatkozó információkat tartalmazák.

A leíró eredményekből úgy tűnik, hogy a férfiak kisebb arányban válaszoltak mind a négy adatfelvételi hullámra, mint a nők. Az előbbieik körében jóval magasabb az elhunytak aránya, és a többi lemorzsolódási ok is gyakoribb (4. táblázat). A korcsoportok szerinti bontás azt mutatja, hogy a sikeres kérdőívek aránya a legfiatalabb és

a legidősebb életkorban a legalacsonyabb. Ugyanakkor, míg a fiatalok körében ennek legfőbb oka az „egyéb sikertelenség” (mely mögött vélhetően a magas földrajzi mobilitás áll), addig a legidősebbek körében az elhunytak magas száma magyarázza meg ezt: a 70 és 75 év közöttiek 43%-a hunyt el biztosan az első és a negyedik hullám között. Ebben a korcsoportban azonban sokkal ritkább a válaszmegtagadás, mint a fiatalabbak körében.

Az első hullám idején a házasságban élő válaszadók vettek részt a legnagyobb arányban mind a négy interjúban, a legkisebb arányban pedig a külön élő partnerrel rendelkezők. Ez utóbbiak esetében volt a legmagasabb a válaszmegtagadás és az egyéb sikertelenség is.

Az iskolai végzettség növekedésével nő a sikeres kérdőívek aránya. A válaszmegtagadás a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők esetében volt a leggyakoribb, az egyéb sikertelenség pedig az érettségivel rendelkezők körében.

A leíró eredmények szerint legnagyobb arányban a kétyermekesek, legkisebb arányban pedig a gyermektelenek válaszoltak mind a négy hullámban. Körükben volt a legmagasabb a válaszmegtagadás és az egyéb sikertelenség is.

Az életszínvonalat maguk a válaszadók kategorizálták be: ebből kitűnik, hogy azok körében volt a legalacsonyabb a sikeresség, akik az első hullámban úgy nyilatkoztak, hogy nehezen élnek. Esetükben „egyéb sikertelenség” miatt is többször hiúsult meg interjú.

Azok a válaszadók, akik az első hullám idején saját ingatlanukban laktak, sokkal nagyobb arányban válaszoltak mind a négy hullámra, mint akik más jogcímen laktak lakásukban, házukban. Utóbbiak esetében kimagasló az „egyéb sikertelen” kérdőívek aránya, ami feltehetően gyakoribb költözésükkel magyarázható.

A település mérete, ahol az első hullám idején sor került a kérdezésre, szintén befolyásolta az adatfelvétel kimenetelét: a kisebb településeken jellemzően többször került sor sikeres interjúra, míg a nagyobbakon gyakoribb a válaszmegtagadás és az egyéb okból sikertelen interjúk aránya is.

A megyéket összehasonlítva kitűnik a budapesti lemorzsolódás klasszikusnak mondható kimagasló mértéke: az első hullámban kérdőívet kitöltők 64%-a maradt ki a mintából a későbbiekben. Pest megyében nagyon hasonló a helyzet, itt 61% a lemorzsolódás (*1. térkép*). Ezt Komárom-Esztergom megye követi a sokkal alacsonyabb, 53%-os aránnyal, valamint a Dél-Dunántúli régió két déli megyéje, Somogy és Baranya. A legtöbb válaszadó Vas, Tolna, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Dél-Alföldön, valamint Nógrád, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyében vett részt mind a négy hullámban.

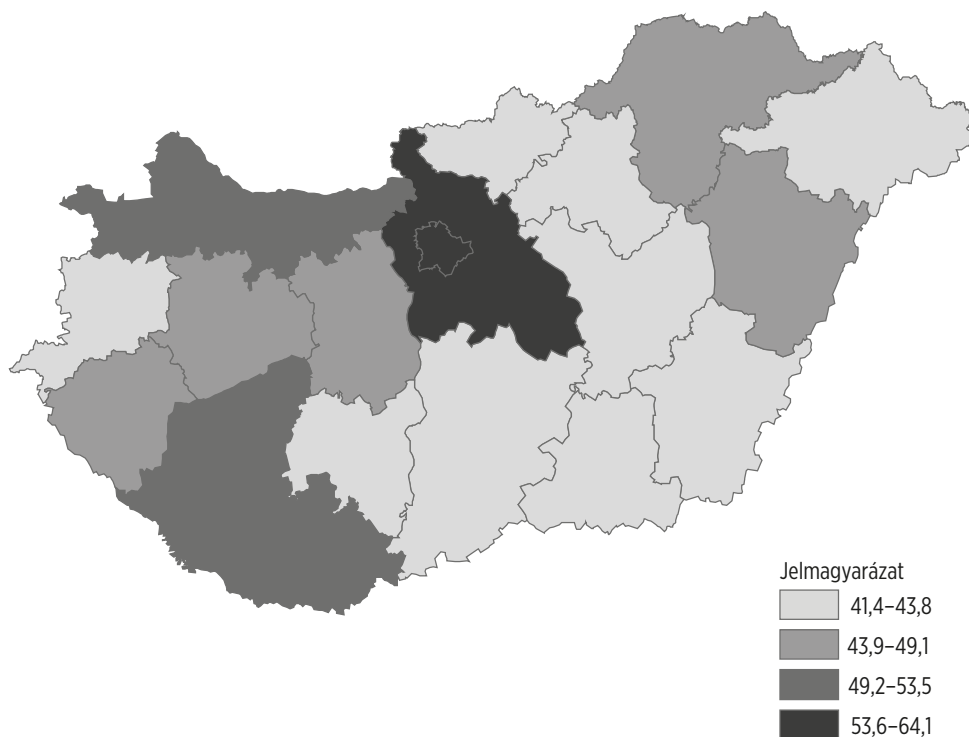
4. táblázat: Az 1. és a 4. hullám közötti kérdések kimenetele főbb ismérvek szerint

		Sikeres	Meghalt	Válasz- megtagadó	Egyéb siker- telen	Összesen	
						%	n
Válaszadó neme	Férfi	44,7	13,0	21,2	21,1	100	7 435
	Nő	53,5	8,6	20,3	17,6	100	8 928
Korcsoport	18–29	46,7	0,5	22,8	30,0	100	4 316
	30–39	50,7	2,2	24,5	22,7	100	2 601
	40–49	55,2	6,6	21,7	16,4	100	3 087
	50–59	55,5	13,6	19,6	11,3	100	2 877
	60–69	49,2	24,3	15,4	11,1	100	2 344
	70–75	27,5	43,2	15,4	13,9	100	1 138
Párkapcsolati helyzet	Házastárssal él	54,0	11,3	21,0	13,8	100	9 078
	Élettárssal él	47,6	7,6	19,1	25,7	100	1 285
	Külön élő partner	41,3	1,9	22,7	34,1	100	1 094
	Nincs partnere	43,6	12,1	20,2	24,0	100	4 906
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	< 8 osztály	37,8	33,7	15,4	13,1	100	997
	8 osztály	47,1	15,2	20,2	17,4	100	3 585
	Szaktanácsképző	49,4	8,9	22,3	19,3	100	4 364
	Érettségi	51,3	5,9	21,3	21,4	100	5 212
	Főiskola /egyetem	54,7	7,0	19,4	18,9	100	2 205
Gyermekszám	Nincs gyermeke	43,3	5,6	22,5	28,6	100	4 884
	1 gyermek	47,9	12,6	21,3	18,2	100	3 460
	2 gyermek	54,6	11,5	20,5	13,4	100	5 767
	3 vagy több gyerek	52,5	16,2	16,4	15,0	100	2 252
Szubjektív életrajzi életrajzi	Nehezen élnek	44,3	12,6	19,9	23,2	100	3 044
	Beosztással kijönnek	50,9	11,9	20,1	17,1	100	8 135
	Jól élnek	50,8	7,2	22,0	20,0	100	5 025
Ingatlanulajdo- nosi jogcím	Tulajdonos	50,2	10,6	20,8	18,4	100	15 267
	Nem tulajdonos	39,4	11,3	20,1	29,2	100	1 079
Település mérete	<= 2 000 fős	54,6	12,2	18,5	14,7	100	2 698
	2 001–10 000 fős	53,4	11,5	19,3	15,8	100	3 665
	10 001–50 000 fős	49,3	11,1	20,0	19,7	100	4 076
	> 50 000 fős	45,0	9,0	23,1	22,9	100	5 924
Összesen	%	49,5	10,6	20,7	19,2	100	
	n	8 103	1 734	3 391	3 135		16 363

Forrás: KSH NKI, Életünk fordulópontjai 1–4. hullám.

Megjegyzések: A változók az első hullámra vonatkozó információt jelentik. A szubjektív életrajzi életrajzi és az ingatlanulajdonosi jogcímre nem adott mindenki választ.

1. térkép: A lemorzsolódás mértéke az egyes megyékben (%)

A LEMORZSOLÓDÁS MAGYARÁZATA TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉSEL

A 4. táblázatból látszik, hogy a válaszadók egyes jellemzői különbözőképpen hatottak az adatfelvétel sikerességére. A keresztábrák azonban számos olyan tulajdonságot írtak le, melyek szorosan összefüggenek egymással, és így önmagukban nem magyarázzák megfelelően a lemorzsolódást. Ezért egy többváltozós elemzés keretében, az egyes tulajdonságokra kontrollálva megnézzük, hogy melyik hogyan befolyásolta az interjú kimenetelét.

A logisztikus regresszióban a mind a négy adatfelvételi hullámban részt vevő válaszadókat hasonlítjuk össze azokkal, akik kikerültek a mintából (függetlenül attól, hogy mi volt a lemorzsolódásuk oka). Magyarozó változóként pedig szerepeltetjük a fent bemutatott összes változót, amelyek mindegyike az első hullám idejére vonatkozó információkat tartalmazza.

A vizsgált változók a többi változó kontrollja mellett is szignifikánsan befolyásolják a lemorzsolódást, emellett számos eredmény igazolja a leíró részben látottakat. Így a férfiak esetében gyakoribb a lemorzsolódás, mint a nők esetében. Ugyanez igaz a legidősebb, az első adatfelvétel idején 70 és 75 év közötti válaszadókra, akik sokkal nagyobb mértékben

5. táblázat: *Annak a valószínűsége, hogy a válaszadó lemorzsolódott az 1. és a 4. hullám között (regresszióelemzés eredményei)*

		β együtthatók	Szignifikancia
Válaszadó neme	Férfi	0,41	***
	Nő	0,00	Ref.
Korcsoport	18–29	–	Nem szig.
	30–39	0,00	Ref.
	40–49	–0,17	***
	50–59	–0,22	***
	60–69	–	Nem szig.
	70–75	0,85	***
Párkapcsolati helyzet	Házastárssal él	0,00	Ref.
	Élettárssal él	–	Nem szig.
	Külön élő partner	0,37	***
	Nincs partnere	0,19	***
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	< 8 osztály	0,44	***
	8 osztály	0,20	***
	Szakk munkásképző	0,00	Ref.
	Érettségi	–0,12	***
Gyermekszám	Főiskola /egyetem	–0,31	***
	Nincs gyermeke	0,11	**
	1 gyermek	0,00	Ref.
	2 gyermek	–0,16	***
Szubjektív életszínvonal	3 vagy több gyerek	–0,18	***
	Nehezen élnek	0,23	***
	Beosztással kijönnek	0,00	Ref.
Ingatlan tulajdonosi jogcím	Jól élnek	–	Nem szig.
	Tulajdonos	0,00	Ref.
	Nem tulajdonos	0,27	***
Település mérete	<= 2 000 fős	–0,20	***
	2 001–10 000 fős	–0,11	**
	10 001–50 000 fős	0,00	Ref.
	> 50 000 fős	–	Nem szig.
Megye	Budapest	0,87	***
	Baranya	0,44	***
	Győr-Moson-Sopron	0,38	***
	Komárom-Esztergom	0,50	***
	Pest megye	0,79	***
	Somogy	0,35	**
	Tolna	0,00	Ref.
	Többi 13 megye	–	Nem szig.
Válaszadók megoszlása a regressziós becslésben	Lemorzsolódott	49,5%	8 016
	Nem morzsolódott le	50,5%	8 103
Esetszám			16 119

kerültek ki a mintából, mint a 30–39 évesek. Hozzájuk képest viszont a fiatalabbak (18–29 évesek) lemorzsolódása nem számottevő, annak ellenére, hogy ezt sugallta a kétváltozós elemzés. A középkorú, 40 és 59 év közötti válaszadók viszont ritkábban morzsolódtak le, mint a 30–39 évesek. Az életkornak tehát nincsen lineáris hatása a lemorzsolódásra.

A házastársukkal élőkhöz képest azok, akiknek külön élő partnerük volt az első hullám idején, illetve akiknek nem volt párjuk, nagyobb valószínűséggel maradtak ki a mintából. Ugyanakkor a házastársak és az élettársak között ilyen szempontból nincsen szignifikáns eltérés.

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti eredmények igazolják, hogy minél magasabb a válaszadó végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel válaszolt a kérdőívre mind a négy alkalommal. A gyermekszámokat vizsgálva hasonló következtetésre jutunk: ez is csökkenti a lemorzsolódást, ahogy már a leíró rész is sugallta. A jövedelmi szint a nehéz körülmények között élők esetében szignifikáns: a közepes életszínvonalú válaszadókhoz képest gyakrabban morzsolódtak le, a többi változót kontrollálva. Ugyanez igaz azokra, akik nem tulajdonosként éltek az első hullám idején. Ők vélhetően gyakoribb költözésük miatt maradtak ki gyakrabban a mintából.

A megyék közül, Tolna megyéhez viszonyítva összesen hat megyére vonatkozóan szignifikáns az eredmény, és mindegyikben nagyobb a lemorzsolódás valószínűsége, Budapesten és Pest megyében kiemelkedően magas. A településméret igazolja a leírt eredményeket: a legfeljebb 10 ezer főt számláló településen élő válaszadók a nagyobb, de 50 ezer fő alatti településeken élőkhöz képest ritkábban maradtak ki a mintából.

Az *Életünk fordulópontjai* egyes hullámai közötti lemorzsolódásról bővebb információ és részletesebb elemzés Bartus Tamás Demográfia-tanulmányában (2015) és Makay Zsuzsanna elemzésében (2016) található.

HIVATKOZÁSOK

- Bartus Tamás (2015): Lemorzsolódás és súlyozás az Életünk fordulópontjai panelfelvételben. *Demográfia*, 58(4), 287–308.
- Bartus Tamás – Spéder Zsolt (2015): Panel Attrition in the GGP Data. Evidence from Nine European Countries. *Presentation at the 3rd Generations and Gender User Conference*, Vienna, 30 November – 1 December 2015.
- Buber-Ennsner, Isabella (2014): Attrition in the Austrian Generations and Gender Survey: Is there a bias for fertility-relevant aspects? *Demographic Research*, 31(16), 459–496.
- Gyabronkáné Németh Zsuzsanna (2003): A meghíúsult kérdőívfelvételek: mértékek és okok. In Kapitány Balázs (szerk.): *Módszertan és dokumentáció: Az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvételének ismertetése*. Műhelytanulmányok 2. KSH Népelemszociológiai Kutatóintézet, Budapest, 51–63.
- Kapitány Balázs (2003): A mintavétel és a nyers adatok megbízhatósága. In Kapitány Balázs (szerk.): *Módszertan és dokumentáció az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvételének ismertetése*. Műhelytanulmányok 2. KSH Népelemszociológiai Kutatóintézet, Budapest, 29–39.
- Makay Zsuzsanna (2016): Kikerülés követéses vizsgálatból elhalálozás, válaszmegtagadás és egyéb okok miatt: panelkopás az „Életünk fordulópontjai” adatfelvételben. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 99–121.
- Régner-Loilier, Arnaud (2006): *Présentation, questionnaire et documentation de l'“Etude des relations familiales et intergénérationnelles” (ERFI). Version française de l'enquête „Generations and Gender Survey” (GGS)*. Documents de travail No. 133. Institut national d'études démographiques, Paris.
- Régner-Loilier, Arnaud – Guis, Nelly (2012): Attrition entre les trois vagues d'enquête. In Arnaud Régner-Loilier (ed.): *Présentation, questionnaire et documentation de la troisième vague de l'Etude des relations familiales et intergénérationnelles (ERFI-GGS 2011)*. Institut national d'études démographiques, Paris, 29–43.
- Sauer, Lenore – Beyreuther, Linda – Ette, Andreas – Lück, Detlev – Naderi, Robert – Panova, Ralina – Ruckdeschel, Kerstin (2012): *Generations and Gender Survey. Documentation of the Second Wave of the Main Survey in Germany*. Materialien zur Bevölkerungswissenschaft, 121c. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, Wiesbaden.
- United Nations (2005): *Generations and Gender Programme. Survey Instruments*. United Nations, New York – Geneva.

III. AZ ADATBÁZISOK ÉS A DOKUMENTÁCIÓ

6. AZ ADATBÁZISOK FELÉPÍTÉSE

MURINKÓ LÍVIA

Az *Életünk fordulópontjai (ÉF)* adatgyűjtési program keretében eddig négy adatfelvételi hullámra került sor. A panelvizsgálat négy hullámából létrehozható egy akár tizenegy évet átfogó longitudinális adatbázis, de az egyes adatfelvételi hullámok önállóan, keresztmetszeti szemléletben is elemezhetőek. Az adatgyűjtéshez két kiegészítő minta (a harmadik hullám gyermekmintája és a negyedik hullám kiegészítő fiatal mintája) csatlakozott, és lekérdezésre került két speciális blokk is (a második hullám élettörténeti kalendáriuma és a fogamzásgátlási szokásokról szóló önkitöltős kérdőív a harmadik hullámban). (Részletesen lásd a 2. fejezet adatfelvételt bemutató részét.) Az adatgyűjtési program összetettsége már sejteti, hogy a létrejött adatbázisok is igen összetettek és nagyméretűek (összességében több ezer változót tartalmaznak).

A következőkben ismertetjük az adatrendszer felépítését, a változónevek logikáját, a képzett változókat és az adatbázisok tematikus áttekintését. A fejezet segítséget kíván nyújtani a felhasználóknak a kutatási kérdésekhez legmegfelelőbb adatbázis kiválasztásában, a változók közötti eligazodásban és az elemzések elkészítésében.

AZ ADATBÁZISOK

Az *Életünk fordulópontjai* adatrendszeréből a következő adatbázisok érhetőek el a Népeségtudományi Kutatóintézet adatbankján keresztül (lásd az adatokhoz való hozzáférésről szóló 8. fejezetet és az *1. táblázatot*).

- 1. hullám keresztmetszeti adatbázisa;
- 4. hullám keresztmetszeti adatbázisa (az eredeti panelminta és a kiegészítő fiatal al minta válaszadóit egyaránt tartalmazza);
- 1-4. hullám longitudinális adatbázisa (a mind a négy kérdezési hullámban válaszolókat tartalmazó összefűzött adatbázis, amely a 2001 és 2012 közötti időszakot fogja át, és természetesen csak az eredeti panelminta tagjaiból áll).

1. táblázat: Az *Életünk fordulópontjai* adatbankon keresztül elérhető adatbázisai

Az adatbázis neve	Az adatfelvétel éve	Esetszám	A válaszadók életkora
1. Az 1. hullám keresztmetszeti adatbázisa	2001/2002	16 363	18–75
2. A 4. hullám keresztmetszeti adatbázisa (az eredeti panelminta és a kiegészítő fiatal minta egyesített adatbázisa)	2012/2013	12 437	18–86
3. Az 1–4. hullám longitudinális adatbázisa	2001–2013	8 103	18–75 (2001-ben)

Elsősorban ezt a három adatbázist ajánljuk a felhasználók számára, mert rendkívül gazdag és széleskörű elemzési lehetőségeket kínálnak, és képzett változók is segítik a használatukat. Az érdeklődő kutatók részére a többi adatbázist egyedi megállapodás alapján, külön kérésre adjuk ki. Ezek a következők:

- a 2. hullám keresztmetszeti adatai (n = 13 540),
- a 2. hullám élettörténeti kalendáriumai (n = 13 540),
- a 3. hullám keresztmetszeti adatai (amelyek tartalmazzák a fogamzásgátlási szokásokról szóló, kényes kérdéseket tartalmazó önkitöltős blokkot) (n = 10 641),
- a 3. hullám kiegészítő gyermekmintája (n = 1 126).

Az *Életünk fordulópontjai* adatrendszer tartalmilag széles skálát ölel át. Egyes témakörök és kérdések csak egy-két hullámban fordultak elő, míg mások végigkövették a kérdezés tizenegy évét. Az adatbázis tényleges struktúrája nem feltétlenül követi a témakörök logikáját, így nehézséget jelenthet egy-egy adott témakör vagy kérdés megtalálása. A Mellékletben található tartalmi összefoglaló táblázat célja, hogy áttekintse az egyes adatfelvételek témaköreit, és segítse a hullámok közötti összehasonlító elemzéseket.

A LONGITUDINÁLIS ADATOK JAVÍTÁSA

A longitudinális adatbázis összeállítása során alapvetően arra törekedtünk, hogy az eredeti változókat abban az esetben is megőrizzük, amikor az egyes kérdezési hullámokban adott válaszok összehasonlítása inkonzisztens, logikátlan vagy valószínűtlen élettörténeteket tárt fel. A „valóság” ismerete nélkül gyakran nem dönthető el, valójában mi történt, így a kutatókra bízunk, hogy a saját kutatási kérdésük alapján döntsenek ezen esetek sorsáról. Néhány kulcsváltozó esetén azonban mégis szükségessé vált az utólagos adatjavítás, amely azonban egyetlen esetben sem nem jelentette a hiányzó adatok pótlását (logikai alapon történő imputálás stb.). A nyilvánosan elérhető ÉF-adatbázisok már a javított adatokat tartalmazzák.

Az első komolyabb javításra értelemszerűen a második adatfelvételi hullámot követően kerülhetett sor. Ekkor a válaszadók korára, nemére és családi állapotára vonatkozó inkonzisztenciákat próbáltuk kezelni. Ez a javítás 1474 válaszadót érintett, de az esetek nagy részében ez csak kisebb pontosítást jelentett (rögzítési hibák, elért hónapok javítása stb.).

A következő jelentősebb adatjavításra a negyedik hullámot követően került sor. Ezek közül is kiemelt jelentőségű a válaszadók gyermekszámának „rendbetétele”. Ugyanis a négy hullám adatait egybevetve fény derült arra, hogy sok esetben nem konzekvens a gyermekek számbavétele, vagyis ugyanazon válaszadó az egyes adatfelvételi hullámokban eltérő számú, eltérő születési idejű gyermekekről számolt be. Az egyik legszembetűnőbb dolog az volt, hogy az első három hullámban nagyon alacsony volt az elhunyt gyermekek száma, majd a negyedik hullámban hirtelen megugrott. A másik pedig, hogy sok válaszadónak csökkent a gyermekszáma: egy későbbi hullámban kevesebb gyermekről számolt be, mint egy korábbiiban. Emiatt a negyedik hullám lekérdezése után mintegy 1640 válaszadó adataiban történt a gyermekekkel kapcsolatos javítás (részletesen lásd Makay 2016).

A VÁLTOZÓK

A VÁLTOZÓNEVEK LOGIKÁJA

Az adatbázisokban hét különböző típusú változó fordul elő. A változók elnevezése utal a változó típusára, a kérdezési hullámra és esetenként az almintára, ezzel is segítve az adatbázisban való tájékozódást (lásd a 2. táblázatot). A változótípusok az adatbázisokban a megadott sorrend szerint követik egymást.

A változónevek első karaktere egy betű, amely a változó típusára utal, a második karaktere pedig általában egy, a kérdezési hullámot jelölő szám. A szám értéke 1 és 4 között lehet. Szám hiányában a változó az összes kérdezési hullámban azonos (pl. az egyéni azonosító vagy a válaszadó neve) vagy nem vonatkozik konkrét kérdésre (pl. melyik mintába vagy almintába tartozik a válaszadó). Ha ugyanazt a kérdést több hullámban is azonos formában tették fel, akkor a változók neve is jelzi az azonosságot, és csak a kérdezési hullámra utaló szám tér el.

Az a betűvel kezdődő ún. azonosító változók a kérdésre vonatkozó információkat tartalmazzák. Ide tartozik a válaszadók egyéni azonosítója (*aid*), amely a követett válaszadók esetében hullámról hullámra megegyezik. Az *a1hullam*, *a2hullam* stb. elnevezésű változók azt mutatják meg, hogy a válaszadó válaszolt-e az adott kérdezési hullámban. Az *aminta* változó jelzi, hogy a válaszadó az eredeti panelminta, a kiegészítő gyermekminta (3. hullám) vagy a fiatalok kiegészítő mintájának (4. hullám) a tagja-e. Az *a4web* változó azonosítja azokat a válaszadókat, akik a negyedik hullám során a kérdőív egy részét online töltötték ki. A kérdés évét és hónapját az *a1kerdev*, *a1kerdho* stb. változók tartalmazzák.¹

¹ Az 1. hullám esetén a kérdéses 2001. decemberi eszmei időponttal történt, ezért az *a1kerdev* és az *a1kerdho* változók nem a kérdéses tényleges dátumát tartalmazzák.

Az *s* betűvel kezdődő súlyváltozók tartalmazzák az adatbázisok súlyait – külön-külön az egyes keresztmetszeti adatbázisokhoz és a követéses paneladatokhoz. A súlyváltozók kialakításáról és használatáról a 8. fejezetben tájékozódhat.

A területi változók a lekérdezés helyszínének (a válaszadó lakhelyének) területi jellemzőit tartalmazzák (*t.*): megye, régió, a település jogállása és lakosság száma. A megye vagy a régió ismerete lehetővé teszi a makroszintű adatok adatbázishoz való kapcsolását és a többszintű elemzések elkészítését.

A változók első karaktere a legtöbb esetben *k*, amely a tőzskérdőívek eredeti változóit jelöli. Ezek a változók egy az egyben megfeleltethetők a kérdőívekben található kérdéseknek vagy itemeknek, és változtatás nélkül kerülnek be az adatbázisba. A konkrét változók megtalálását segíti, hogy az adatbázisban a változócímkék nemcsak a kérdés (szükség esetén egyszerűsített) szövegét, hanem a kérdésnek a kérdőívben található sorszámát is tartalmazzák. A szó szerint idézett kérdőívkérdések idézőjelek között szerepelnek. A nem idézőjeles címkék egyszerűsített formában utalnak a kérdés tartalmára. A válaszlehetőségek felsorolása során is törekedtünk arra, hogy kövessük a kérdőívek eredeti megfogalmazását. Külön technikai kód jelöli a „nem tudja” (9, 99, 999, vagy 9999) és a „nem kíván válaszolni” (8, 88, 888 vagy 8888) válaszlehetőségeket.

Az adatfelvétel során lekérdezett kiegészítő minták és speciális kérdőívek változóinak első karaktere eltér. A 2. hullám élettörténeti kalendáriumának változó *c* betűvel, a negyedik hullámban csak a fiatal almintára vonatkozó kérdések pedig *kk* betűvel kezdődnek.

Az utólag kialakított képzett változókat (*x.*) a fejezet következő részében ismertetjük. Ezekre az adatokra a kérdőívek nem kérdeztek rá direkt módon, de a törzsváltozókból előállíthatók, és az elemzéshez elengedhetetlenek (pl. gyermekszám, háztartási jövedelem).

2. táblázat: A különböző típusú változók elnevezésének logikája az ÉF adatbázisaiban

Változó típusa	Változónevek
1. Azonosító változók, a kérdésre vonatkozó információk (1–4. hullám)	a1..., a2..., a3..., a4..., a...
2. Súlyváltozók (1–4. hullám)	s1..., s2..., s3..., s4...
3. Területi változók (1–4. hullám)	t1..., t2..., t3..., t4...
4. Tőzskérdőívek eredeti változó (1–4. hullám)	k1..., k2..., k3..., k4...
5. Élettörténeti kalendárium változó (2. hullám)	c...
6. A csak a fiatal almintának feltett kérdések (4. hullám)	kk...
7. Képzett változók (1–4. hullám)	x1..., x2..., x3..., x4..., x...

A KÉPZETT VÁLTOZÓK

Az adatbázis minden kérdezési hullámához ún. képzett változók is kapcsolódnak, amelyek megkönnyítik az adatok elemzését.

A képzett változóknak két típusát különböztetjük meg:

1. A minden egyes hullámban elérhető információból képzett változók: olyan adaton alapulnak, amelyet minden hullámban megkérdeztünk, mert gyakran változnak; ilyen például a gyermekszám vagy a jövedelem (3. táblázat).
2. Az egy-egy hullámban elérhető információból képzett változók: olyan adaton alapulnak, amelyre nem kérdeztünk rá minden egyes kérdés során, például a születési hely vagy a szülők iskolai végzettsége. Ezeket a változókat azon kérdezési hullámok adataihoz is hozzákapcsoltuk, amelyekben nem kérdeztük le őket, mert a múltra vonatkoznak (pl. a gyermekkori család jellemzői, első párcapcsolat), vagy mert feltételezhető, hogy ritkán változnak (pl. nemzetiség) (4. táblázat). Ezekben az esetekben jelezzük, hogy a képzett változó egy korábbi kérdezési hullámból származó információn alapul.

3. táblázat: A mind a négy hullámban elérhető információból képzett változók

Változó leírása	Változónév	Válaszkategóriák	Megjegyzés
<i>A) Alapadatok</i>			
1. Életkor	x1kor, x2kor, x3kor, x4kor	-	A kérdés időpontjáig betöltött életévek száma
2. Korcsoportok (10 és 5 éves)	x1korcsoport, x1korcsoport2, x2korcsoport, x2korcsoport2, x3korcsoport, x3korcsoport2, x4korcsoport, x4korcsoport2	x-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-x; x-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, 75-x	A minta „öregedése” miatt a korcsoportok legalsó és legfelső kategóriái hullámonként eltérnek
3. Szülővel él-e	x1szulovel, x2szulovel, x3szulovel, x4szulovel	igen, nem	Közös háztartásban él-e egyik vagy mindkét vér szerinti szülővel
4. Iskolai végzettség	x1isk, x2isk, x3isk, x4isk	kevesebb mint nyolc osztály, nyolc általános, szakmunkásképző, érettségi, felsőfokú diploma	Legmagasabb befejezett iskolai végzettség

Változó leírása	Változónév	Válaszkategóriák	Megjegyzés
<i>B) Gyermek</i>			
5. Élveszületett gyermekek száma	x1gyszam, x2gyszam, x3gyszam, x4gyszam	-	Vér szerinti gyermekek
6. A válaszadóval közös háztartásban élő gyermekek száma	x1eelogysz, x2eelogysz, x3eelogysz, x4eelogysz	-	Vér szerinti gyermekek
7. A válaszadó külön élő gyermekeinek száma	x1kelogysz, x2kelogysz, x3kelogysz, x4kelogysz	-	Vér szerinti gyermekek
8. Meghalt gyermekek száma	x1meghgysz, x2meghgysz, x3meghgysz, x4meghgysz	-	Vér szerinti gyermekek
9. Legidősebb és legfiatalabb gyermek betöltött életkora	x1legfigyk, x2legfigyk, x3legfigyk, x4legfigyk; x1legidgyk, x2legidgyk, x3legidgyk, x4legidgyk	-	Vér szerinti gyermekek
10. Két hullám között született-e gyermeke	x2szul, x3szul, x4szul	igen, nem	
<i>C) Párkapcsolatok, házas- vagy élettárs jellemzői</i>			
11. Tényleges partnerkapcsolati helyzet	x1partner, x2partner, x3partner, x4partner	háztartásával él, élettársával él, külön élő partnere van, nincs partnere	
12. Elvált-e valaha	x1valas, x2valas, x3valas, x4valas	igen, nem	
13. Partner iskolai végzettsége	x1pisk, x2pisk, x3pisk, x4pisk	kevesebb mint nyolc osztály, nyolc általános, szakmunkásképző, érettségi, felsőfokú diploma	Legmagasabb befejezett iskolai végzettség
14. Partner munkaerő-piaci helyzete	x1pmunka, x2pmunka, x3pmunka, x4pmunka	alkalmazott, önálló, öregségi/ özvegyi nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, gyas/gyed/gyet-en van, munkanélküli, tanuló, sorkaton, háztartásbeli, egyéb inaktív	
15. Partner foglalkozásának jellege (Andorka-séma)	x1pfogl, x2pfogl, x3pfogl, x4pfogl	önálló gazdálkodó, iparos, kereskedő, szolgáltató, szellemi szabadfoglalkozású; közvetlen termelésirányító, szakmunkás, betanított munkás, segédmunkás; felsővezető, középvezető, alsóvezető, beosztott szellemi; alkalmi szellemi, alkalmi fizikai	

Változó leírása	Változónév	Válaszkategóriák	Megjegyzés
<i>Munka, jövedelem, anyagi helyzet</i>			
16. Munkaerő-piaci helyzet	x1munka, x2munka, x3munka, x4munka	alkalmazott, önálló, öregségi/ özüvegyi nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, gyes/ gyed/gyet-en van, munkanélküli, tanuló, sorkatona, háztartásbeli, egyéb inaktív	
17. Foglalkozás jellege (Andorka-séma)	x1fogl, x2fogl, x3fogl, x4fogl	önálló gazdálkodó, iparos, kereskedő, szolgáltató, szellemi szabadfoglalkozású; közvetlen termelésirányító, szakmunkás, betanított munkás, segédmunkás; felsővezető, középvezető, alsóvezető, beosztott szellemi; alkalmi szellemi, alkalmi fizikai	
18. Jövedelmi változók: nettó személyes és háztartási jövedelem, házas- vagy élettárs jövedelme, ekvivalens háztartási jövedelem; személyi, háztartási és ekvivalens jövedelmi ötödök,	x1jov, x2jov, x3jov, x4jov; x1hjov, x2hjov, x3hjov, x4hjov; x2pjov, x3pjov, x4pjov; x1ekvj, x2ekvj, x3ekvj, x4ekvj; x1jov5, x2jov5, x3jov5, x4jov5; x1hjov5, x2hjov5, x3hjov5, x4hjov5; x1ekvj5, x2ekvj5, x3ekvj5, x4ekvj5	-	Kategoriális válasz esetén az osztásközök értéke szerepel; az ekvivalens háztartási jövedelem számítása 0,5-ös szorzóval történt
19. Szegénység	x1szegeny, x2szegeny, x3szegeny, x4szegeny	szegény, nem szegény	Ekvivalens háztartási jövedelem alapján a mediánjövedelem 60%-a alatt élők

4. táblázat: Az egy-egy hullámban elérhető információkból képzett változók

Változó leírása	Változónév	Válaszkategóriák	Megjegyzés
<i>A) Gyermekkori családi háttér</i>			
1. Édesanyja és édesapja iskolai végzettsége	xanyisk, xapisk	kevesebb mint nyolc osztály, nyolc általános, szakmunkásképző, érettségi, felsőfokú diploma	A 2. (a fiatal almintánál a 4.) hullámból származó adat
2. Édesanyja és édesapja halálának éve	xanyhal, xaphal	-	Ha már nincs(enek) életben; az 1. és a 4. hullámból származó adat
3. Szülők párkapcsolati helyzete a válaszadó születésekor	xszulkapcs	házasságban éltek, élettársi kapcsolatban éltek, nem éltek együtt	Az 1. (a fiatal almintánál a 4.) hullámból származó adat
4. Életkor a szülők (szét-) válásakor	xszulval	-	Ha a válaszadó 14 éves koráig megtörtént; az 1. (a fiatal almintánál a 4.) hullámból származó adat
<i>B) Születési hely, nemzetiség</i>			
5. Születési hely területi változói (ország, régió, megye, település neve és kódja, településtípus, lakosságszám)	xszország, xszregio, xszmegye, xsztelnev, xsztelkod, xszteljog, xsztelmer	-	Édesanyja lakhelye a válaszadó születésekor (nem a kórház szerinti település); a születés évében jellemző településtípus; a születési évhez legközelebb eső népszámlálás évében mért lakosságszám; az időközben átnevezett vagy összevont települések esetében a jelenlegi településnév és az összevonás utáni településre vonatkozó információk szerepelnek.
6. Mióta él Magyarországon (ha külföldön született)	xittelv, xittelho	-	
7. Nemzetiség	xnemzet	bolgár, cigány, cigány származású magyar, görög, horvát, lengyel, német, német származású magyar, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovák származású magyar, szlovén, ukrán, magyar, egyéb, nincs válasz	Az 1. (a gyermekmin-tánál a 3., a fiatal almintánál a 4.) hullámból származó adat

Változó leírása	Változónév	Válaszkategóriák	Megjegyzés
<i>C) Élettörténeti változók</i>			
8. Első élettársi kapcsolat/ házasság kezdete	xpkezdev, xpkezdho	-	Ha az élettársi együttélés legalább 3 hónapig tartott
9. Első házasságkötés dátuma	xhazasev, xhazasho	-	
10. Első gyermek születésének dátuma	xgyerekev, xgyerekho	-	
11. Rendszeres pénzkereső munka kezdete	xmkezdev, xmkezdho	-	Az 1., a 2., a fiatal al minta esetén a 4. hullámból származó adat

HIVATKOZÁSOK

Makay Zsuzsanna (2016): Önnek hány gyermeke született? Gyermekszámra vonatkozó kérdésési technikák és adatjavítások az *Életünk fordulópontjai* panelkutatásban. *Demográfia*, 59(1), 121–143.

7. SÚLYOZÁS ÉS AZ ALKALMAZANDÓ SÚLYVÁLTOZÓK

KAPITÁNY BALÁZS

A „súlyozás” kifejezést a magyar társadalomtudományi szaknyelvben sok különféle módszerre, eljárásra szokták alkalmazni. Ebben a rövid ismertetőben súlyozásnak azt az adatbázis-szintű „manipulációs” folyamatot nevezzük, amelynek az a célja, hogy az egyes – mintavételen alapuló – adatbázisokat úgy módosítsa, hogy a módosítás hatására a kapott eredmények az alapsokaság ismert vagy feltételezett arányaihoz jobban igazodjanak.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden egyes válaszadóhoz egy konkrét 1 körüli – de azzal jellemzően nem egyező – értéket rendelünk. Ezt az értéket az adatbázisban az úgynevezett súlyváltozó tartalmazza. (A súlyváltozó neve az *Életünk fordulópontjai* adatbázisaiban mindig „s” betűvel kezdődik. A változónevek kialakítását részletesen lásd a 6. fejezetben.) Ezt követően a statisztikai számítások esetén az egyes válaszadók által adott válaszok értékét a megfelelően beállított statisztikai program már nem egyenlő mértékben, hanem a súlyozott értékkel korrigálva veszi figyelembe. Ez az eljárás képes garantálni, hogy az elemzés során az adatbázis tényleges nagysága megmaradjon, de a kapott eredmények jobban közelítsék a populáció ismert (vagy feltételezett) valós értékeit.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a különféle adatbázisokhoz, sőt akár ez egyes kutatási kérdésekhez is különféle súlyok készülhetnek, például annak függvényében, hogy mely kérdések kapcsán nagyon fontos elvárás a minta minél pontosabb illeszkedése. Például egy demográfiai elemzés esetén igen fontos lehet a minta családi állapot szerinti pontossága, ezzel szemben egy területi egyenlőtlenségeket vizsgáló kutatás kapcsán a településcsoportok, rétegek teljesen pontos mintareprezentációja lehet az elvárás. Emellett akár speciális – az egyes országok méretét is figyelembe vevő – súlyok készülhetnek nemzetközi összehasonlításra, vagy háztartási súlyok olyan elemzésekre, amelyek a háztartási arányra készítenek becslést, stb. Az elemzéshez tehát a megfelelő súly kiválasztása nagyon fontos döntés, amely az eredményeket is sok esetben érdemben befolyásolja.

A következőkben az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) program leginkább széles körben használatos adatbázisai kapcsán mutatjuk be az adott adatbázisok esetén jellemzően használandó súlyok készítésének módját. E rövid ismertetés célja, hogy az adatbázisok felhasználói számára röviden bemutassa ezen súlyok készítésének elveit. A különféle súlyok kialakításának részletes leírása megtalálható az egyes hullámok súlyozását elkészítő módszertani szakemberek által

írt önálló tanulmányokban (pl. Szelényi 2003, Bartus 2015). A ritkábban használt adatbázisok elemzésekor használt súlyozási eljárásokról pedig a vonatkozó szakpublikációkban (pl. az erdélyi adatbázis esetén: Kiss – Kapitány 2009; a szülő-gyermek adatbázis esetén: Kapitány 2012) talál részletesebb ismertetést az érdeklődő felhasználó.

AZ ELSŐ HULLÁM KERESZTMETSZETI SÚLYA (S1SULY)

Az adatbázis alapsúlya a 2001. évi népszámlálás adatbázisához illeszti az eredményeket, figyelembe véve a válaszadó korcsoportját (5 kategória), nemét (2 kategória), iskolai végzettségét (3 kategória), családi állapotát (4 kategória), illetve a település jogállását (3 kategória) (összesen 480 súlycella). A népszámlálási adatok mintegy 8 hónappal megelőzték az adatgyűjtésünket, így a korra, családi állapotra és iskolai végzettségre vonatkozó adatok esetén a válaszadónak a népszámlálás eszmei időpontjában érvényes állapotát vettük figyelembe. Mivel a családi állapot jelentősen összefügg az életkorral, több cella üresen maradt, illetve nagyon kis elemszámú volt. Például igen kevés fiatal özvegy férfi van. Ilyen esetekben összevonásokra került sor, ezért a peremeloszlások nem illeszkednek tökéletesen. A kapott súlyok 0,66 és 1,36 közé estek úgy, hogy 87%-uk esett 0,7 és 1,3 közé. Ezek kifejezetten kedvező – alacsony szóródású – értéknek számítanak, figyelembe véve a súlycellák igen magas számát. A súlyok kis szóródása arra utal, hogy az első hullám nyers adatbázisának az előzetesen torzított mintavétel segítségével – lásd a 2. fejezetet – meglehetősen jól sikerült közelítenie a kiinduló sokaság néhány fontos jellemzőjét.

A NEGYEDIK, KIEGÉSZÍTŐ MINTÁVAL BŐVÍTETT HULLÁM KERESZTMETSZETI SÚLYA (S4SULY)

A súlyt az első hullámhoz módszertanában nagyon hasonló módon, megegyező dimenziók által képzett súlycellák felhasználásával állítottuk elő, csak itt referenciaként a 2011. évi népszámlálás adatállománya és eredményei szolgáltak. A feladatot valamivel összetettebbé tette, és a súlyok nagyobb szóródását eredményezte, hogy a régóta követett longitudinális alminta a nem véletlenszerű lemorzsolódások miatt – lásd az 5. fejezetet – 2012-re már valamennyire torzult. A súlyok mértékének szóródását azonban az is jelentősen növelte, hogy a súlyok megállapításakor figyelembe kellett venni azt a tényt, hogy jelentős átfedés volt a régóta követett és a kiegészítő minta korcsoportjai között. Így egyes korcsoportok kétszer is bekerülhettek a mintába. A súlyozás folyamán ezt a „duplázódást” valamilyen módon helyre kellett állítani. Emiatt a „duplázódott” korcsoportok súlya már kiinduláskor alacsonyabb volt, míg az „egyszer mért” csoportok súlya magasabb lett. Így a súlyok 0,42 és 3,43 között szóródnak.

LONGITUDINÁLIS SÚLYOK (S2LONGI, S3LONGI, S4LONGI)

Teljesen más logikát követ a longitudinális adatbázis súlyozása, a longitudinális elemzésekben használatos súlyok előállítására (lásd részletesen Bartus 2015). Itt egyfelől problémát jelent, hogy a két népszámlálás között a referencia-adatok nem állnak a kutatók rendelkezésére megfelelően részletes bontásban. Például a népszámlálások között nem áll rendelkezésre

információ az iskolai végzettség módosulásáról az egyes társadalmi csoportokban vagy családi állapot szerint. Tehát nincs mihez „hozzásúlyozni” az adatbázist. Ugyanakkor a követéses vizsgálatok lehetőséget adnak egy másik súlyozási eljárásra. Ennek az a lényege, hogy az előző hullámból igen részletes információk állnak rendelkezésünkre mindazokról a válaszadókról, akik lemorzsolódtak. Sőt, a lemorzsolódás okát is meglehetősen jól ismerjük, tehát figyelembe tudjuk venni, kik léptek ki az alapsokaságból (jelen esetben a meghaltakat soroltuk ide), illetve kiknek „kellett volna” válaszolniuk (akik megtagadták a választ, „eltűntek” stb.). Ezen információkra alapozva lehetett előállítani a longitudinális elemzésre alkalmas súlyokat, a következő lépések alapján:

1. Vesszük az első hullám kiinduló keresztmetszeti súlyát.
2. Ezután többváltozós logisztikus regressziós modellek segítségével (bevont változók: születési kohorsz, nem, a település régiója és jogállása, iskolázottság, családi állapot és a háztartásban élő, még nem iskoláskorú gyermek(ek) jelenléte) modellezzük az első és második hullám közötti lemorzsolódás esélyét. A nyers longitudinális súly a következő hullámban történő sikeres válaszadás valószínűségének reciproka. Vagyis ez az eljárás azokat a mintában maradt válaszadókat „értékeli fel”, akiknek a tulajdonságaik alapján egyébként nagyobb eséllyel kellett volna lemorzsolódnuk.
3. A súlyozási eljárás következő lépése a kalibrálás (vagy utólagos rétegzés). Ennek lényege, hogy a kiinduló keresztmetszeti súly és a nyers longitudinális súly szorzataként létrejött súlyokat olyan módon korrigáljuk, hogy a minta nem, születési év és a lakóhely régiója szerinti (háromdimenziós) eloszlása illeszkedjen a népszámlálásból továbbvezetett KSH-adatokhoz. Ez a kalibrálási eljárás gyakorlatilag megegyezik egy egyszerű mátrixsúlyozás módszerével, azzal az eltéréssel, hogy itt egy csoporton belül a súlyok szórása már nem nulla. Így kialakult a második hullám nyers kalibrált longitudinális súlya.
4. Ezután a 2. és a 3. lépést megismételjük a másodikról a harmadik és a harmadikról a negyedik hullámra való továbblépés esetén, így kialakítva a harmadik és a negyedik hullám nyers kombinált longitudinális súlyait is.
5. Legvégül a kapott nyers kalibrált longitudinális súlyokat cenzoráltuk, vagyis a 2,5-ös értéknél magasabb súlyokat 2,5-re csökkentettük. (A kalibrált súly a 2-4. hullámoknál rendre 41, 87 és 132 esetben haladta meg a küszöbértéket.) Mivel azonban a súlynak normalizálnak (is) kell lennie, ezt követően normalizáltuk a súlyok értékét. Ez azonban kismértékben megnövelheti a 2,5-ös értékeket. A cenzorálás ezért iteratív eljárás: a tulajdonképpeni cenzorálás után a súlyt normalizáltuk, majd ismét cenzoráltunk. Az eljárást addig folytattuk, míg a normalizált súlyok maximuma pontosan 2,5 lett.

Ennek az eljárásnak az eredményeképpen alakultak ki a longitudinális elemzésekhez használatos longitudinális súlyok (s_{2longi} , s_{3longi} , s_{4longi}), amelyek közül mindig a legutolsó, az adott elemzésbe még bevont adatfelvételi hullám súlya a használatos.

HIVATKOZÁSOK

- Bartus Tamás (2015): Lemorzsolódás és súlyozás az Életünk fordulópontjai panelfelvételben. *Demográfia*, 58(4), 287–308.
- Kapitány Balázs (2003): A mintavétel és a nyers adatok megbízhatósága. In Kapitány Balázs (szerk.): *Módszertan és dokumentáció az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvételének ismertetése*. Műhelytanulmányok 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 29–39.
- Kapitány Balázs (2012): A hátrányos társadalmi helyzetek generációk közötti átörökítése: Egy magyarországi követéses vizsgálat eredményei. *Esély*, 23(2), 3–37.
- Kiss Tamás – Kapitány Balázs (2009): Magyarok Erdélyben: A minta kialakítása és az adatfelvétel. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 55–70.
- Szelényi Barbara (2003): Az adatbázis súlyozása. In Kapitány Balázs (szerk.): *Módszertan és dokumentáció az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvételének ismertetése*. Műhelytanulmányok 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 64–81.

8. AZ ADATOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS ÉS A RÉSZLETES DOKUMENTÁCIÓ

MURINKÓ LÍVIA

A Népszélettudományi Kutatóintézet (NKI) folyamatosan bővülő adatbankja azoknak a kérdőíves adatgyűjtéseknek az adatbázisait és dokumentációját tartalmazza, amelyeket az Intézet a kutatási témáihoz kapcsolódóan végez. Ezek közül a legnagyobb adatbázissal és a legtöbb felhasználóval az *Életünk fordulópontjai* (ÉF) rendelkezik.

Az adatbázis elérhetősége: www.eletunkfordulopontjai.hu weboldal „Kutatóknak” menüpont.

AZ ADATIGÉNYLÉS ÉS AZ ADATOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS MÓDJA

Az *Életünk fordulópontjai* összetett adatrendszeréből a következő adatbázisok érhetők el:

- az 1. hullám keresztmetszeti adatbázisa (2001/2002);
- a 4. hullám keresztmetszeti adatbázisa (2012/2013, a régi és a kiegészítő fiatal minta válaszadóit egyaránt tartalmazza);
- az 1-4. hullám longitudinális adatbázisa (a mind a négy kérdéses hullámban válaszolókat tartalmazó minta, amely a 2001 és 2012 közötti időszakot fogja át).

Ez a három adatbázis önmagában is rendkívül gazdag és széleskörű elemzési lehetőségeket kínál, képzett változók segítik a használatukat, ezért elsősorban ezeket ajánljuk. Az érdeklődő kutatók részére a többi adatbázist (a 2. és a 3. hullám keresztmetszeti adatait, a 2. hullám élettörténeti kalendáriumát és a 3. hullám kiegészítő gyermekmintáját) egyedi megállapodás alapján, külön kérésre adjuk ki. Az adatbázisok felépítéséről részletesebben a 6. fejezetből tájékozódhat.

A magyarországi adatfelvétel adatállományai közül az első hullám esetén elegendő az adathasználati megállapodás kitöltése és visszaküldése. A későbbi adatfelvételek esetén (beleértve a 2., a 3. vagy a 4. hullám, az élettörténeti kalendárium, a kiegészítő gyermekminta és a fogamzásgátlási szokások adatállományait, valamint a longitudinális adatokat) az adathasználati megállapodáson kívül szükséges egy fél-egyoldal terjedelmű kutatási

terv megküldése is. A kért adatokat a kérelem elbírálása után adjuk át SPSS formátumban. Az adatok felhasználását segítő egyéb dokumentáció a kutatás honlapjáról korlátozás nélkül letölthető.

A hozzáféréshez szükséges adatfelhasználói megállapodás a honlapról tölthető le, és a visszaküldés módjáról is ott tájékozódhat.

Nemzetközi összehasonlításhoz a korábban ismertetett *Generations and Gender Survey* (GGS) harmonizált adatainak használatát javasoljuk, amelynek a magyar adatfelvétel is része. Így a GGS első hullámának esetében 18 (Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Észtország, Franciaország, Grúzia, Hollandia, Japán, Lengyelország, Litvánia, Németország, Olaszország, Oroszország, Norvégia, Románia és Svédország), a második hullámban pedig kilenc másik országgal (Ausztrália, Ausztria, Bulgária, Csehország, Franciaország, Grúzia, Hollandia, Litvánia és Németország) vethetjük össze a magyar adatokat.

AZ ADATFELVÉTELEK RÉSZLETES DOKUMENTÁCIÓJÁNAK ELÉRÉSE

Az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel eddigi négy kérdezési hulláma során a kérdőíveken túl számos olyan anyag készült, amelyek segítették a terepmunkát, a panelkarbantartást, a kérdezők felkészítését és a kutatás minél zökkenőmentesebb lebonyolítását. Ezen dokumentumok száma és terjedelme nem teszi lehetővé, hogy a jelen kötetben szerepeltessük őket, ugyanakkor fontos segédanyagot jelentenek az adatbázis felhasználói és a terepmunka részletei iránt érdeklődők számára. A kutatási dokumentáció korlátozás nélkül, elektronikus formában elérhető a fent említett címen.

A honlapon elérhető dokumentáció a következő anyagokat tartalmazza:

1. *Kérdőívek*: az adatfelvétel legfontosabb dokumentumai a kérdőívek. Külön kérdőív áll rendelkezésre mind a négy kérdezési hullámhoz, a kiegészítő gyermekmintához, a kiegészítő fiatal mintához, az élettörténeti kalendáriumhoz és a fogamzásgátlási szokások önkitöltős kérdéseire. A negyedik kérdezési hullám során csak webes és számítógépes kérdezés volt, papíralapú nem, de oktatási célokra készült nyomtatott kérdőív is, amelyet az érdeklődők rendelkezésére bocsátunk.
2. *Válaszlapfüzetek*: a bonyolultabb kérdések, az ismétlődő válaszlehetőségek esetén a válaszlapok segítették a kérdezést.
3. *Tartalmi összefoglaló táblázat*: a dokumentum célja, hogy áttekinthesse az egyes adatfelvételek témaköreit, és segítse a hullámok közötti összehasonlító elemzéseket. Fontos, hogy az egymás mellett felsorolt kérdések között nem minden esetben teljes az egyezés. A kérdések pontos szövegezése, a válaszlehetőségek és a válaszadók köre eltérhet, ezért azokat minden esetben ellenőrizték az eredeti kérdőívekben! A táblázat a kötet Mellékletében is megtalálható.

4. *Címkártya-minták:* a válaszadók alapvető adatait és elérhetőségét tartalmazó lapok, amelyekre a kérdezők felvezették a felkeresések dátumát, sikerességét, a kapcsolattartó személyek elérhetőségét, és változás esetén a címkövetéshez szükséges információkat.
5. *Felkérőlevelek:* a kutatásvezető nevében írt levelek, amelyeket a válaszadók a kérdés megkezdése előtt kaptak kézhez. Tájékoztatót nyújtanak magáról az adatfelvételtől, a személyes megkeresés várható időpontjáról és az adatvédelmi tudnivalókról.
6. *Köszönőkártyák:* a sikeres kérdést követően a válaszadóknak átadott kártyák, amelyek tartalmazzák az adatfelvétel és a kérdező nevét, illetve a kérdés dátumát.
7. *Tájékoztató füzetek:* a Népeségtudományi Kutatóintézet és az *Életünk fordulópontjai* kutatás rövid ismertetését és néhány érdekes, a közvélemény érdeklődésére számot tartó eredményét tartalmazó színes kiadványok.
8. *Kérdezői útmutatók:* a kérdezők számára készített útmutatók, amelyek segítenek a terepmunkára való felkészülésben. Tartalmazzák a kutatás rövid ismertetését, a kérdezői feladatok leírását, a kérdés menetét, a kérdés szabályait és tudnivalóit, a kérdőív egyes kiemelt, fontosabb, bonyolultabb részeivel kapcsolatos tudnivalókat és adatvédelmi elveket.
9. *Oktatási forgatókönyvek:* a kérdezők részére a terepmunka megkezdése előtt tartott egynapos tantermi felkészítő oktatás forgatókönyvei.
10. *Végrehajtási utasítások:* az adatgyűjtést lebonyolító személyek és szervezetek számára a kérdés előtt készített hivatalos anyagok, amelyek összefoglalják az adatgyűjtéssel kapcsolatos munkálatokat a kezdetektől a folyamat végéig (ütemterv, határidők, részfeladatok, felelősök és résztvevők).

A Végrehajtási utasítások nem csupán az ÉF adatfelvétele, hanem a kérdésmódszertan iránt általánosságban érdeklődő olvasók számára is tanulságokkal szolgálhatnak. A végrehajtási utasítás először áttekinti a területi teendőket megelőző munkálatokat, így a kérdőív kialakításának és tesztelésének munkafázisait, majd részletesen kifejti a kérdés lebonyolításával kapcsolatos területi feladatokat. Ezek sorában legelőször a területi szervezés alapjául szolgáló tudnivalók szerepelnek a kérdezői gárda kialakításával kapcsolatosan. A dokumentum egyik fő témája az kérdezőbiztosok oktatása, illetve az igazgatósági oktatók ezt megelőző felkészítése a feladatra. Részletesen foglalkozik a kérdés lebonyolításának teendőivel, a kérdőív és a hozzá kapcsolódó dokumentumok kezelésének módjával, valamint a kérdést követő kódolással. Külön fejezet tárgyalja az ellenőrzésnek az adatfelvétel különböző szakaszaihoz kapcsolódó formáit, amelyek az adatfelvétel minőségbiztosítási paramétereinek javítását szolgálják. Az anyag a területi igazgatóságokra háruló utolsó feladattal, az adatok rögzítésével zárul.

AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI ADATAINAK FELHASZNÁLÁSA

Az *Életünk fordulópontjai* kutatás adatrendszerét sokan sokféle módon felhasználták. Már csaknem kétszázan – kutatók, oktatók és hallgatók – igényeltek hozzáférést az adatokhoz az NKI adatbankján keresztül. Az adatelemzés eredményeiből számtalan publikáció és szakmai anyag született. Magyarországon és külföldön egyaránt jelentek meg tanulmányok tudományos folyóiratokban. A hazai publikációkon kívül a *Generations and Gender Programme* folyamatosan frissülő bibliográfiájában mintegy ötven nemzetközi, a magyar adatokat (is) felhasználó tanulmány szerepel.

A kutatás eredményeit felhasználják az NKI különböző publikációi (pl. *Demográfiai portré, KorFa*), a KSH kiadványai (pl. *Ezüstkor*), illetve az államigazgatás részére készült háttéranyagok. Az NKI a legérdekesebb eredményeket a nagyközönség számára is érthető formában közzétette. Ezen kívül számtalan tudományos elemzés, szakdolgozat, doktori disszertáció és konferencia-előadás született az ÉF adatainak felhasználásával. A kutatás eredményei ezen túl beépültek több államigazgatási háttéranyagba, javaslatba a család és szociálpolitika, népesedéspolitika és a foglalkoztatáspolitikai területén.

Az *Életünk fordulópontjai* adatait felhasználó magyar nyelvű publikációkból, kiadványokból és háttéranyagokból ízelítőt nyújt az ÉF honlapján található válogatás.

MELLÉKLET

AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI NÉGY ADATFELVÉTELI HULLÁMÁNAK TARTALMI ÁTTEKINTÉSE

Az *Életünk fordulópontjai* adatrendszer tartalmilag széles skálát ölel át. Egyes témakörök és kérdések csak egy-két hullámban fordultak elő, míg mások végigkövették a kérdés tizenegy évét. Az adatbázis tényleges struktúrája nem feltétlenül követi a témakörök logikáját, így nehézséget jelenthet egy-egy adott témakör vagy kérdés megtalálása.

A következő tartalmi összefoglaló táblázat célja, hogy áttekintse az egyes adatfelvételek témaköreit, és segítse a hullámok közötti összehasonlító elemzéseket. A táblázatban szereplő számok az adott hullám kérdőívének kérdésszámai. Fontos, hogy az egymás mellett felsorolt kérdések között nem minden esetben teljes az egyezés. A kérdések pontos szövegezése, a válaszlehetőségek és a válaszadók köre eltérhet, ezért azokat minden esetben ellenőrizték az eredeti kérdőívekben!

Tartalom

1. Alapadatok
2. Háztartás, háztartási munka
3. Párkapcsolatok
4. Gyermekvállalás, gyermekek, unokák
5. Szülők, szülői ház
6. Munka, iskola, nyugdíj
7. Felkészülés a nyugdíjas évekre, időskori életkörülmények
8. Jövedelem, anyagi helyzet, lakás
9. Egészség, jól-lét
10. Segítségnyújtás, transferek
11. Értékek, vélemények
12. Nemzetiség, migráció

1. Alapadatok

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Nem	1. előtt	1. előtt	101	1102c	1102c
Születési dátum	1	A3	103	L01	L01
Születési hely	-	-	102	-	2201, 2202
Mióta él Magyarországon	-	-	102b	-	2203
Nemzetiség	38	-	-	-	2605
Családi állapot	2	A2	104	L02	L02
Párkapcsolati státusz	3	C1	208	L03	L03
Iskolai végzettség	15	B1	401	1510	2501
Munkaerő-piaci helyzet	19	kalendárium	404	301, 302, 323	301, 302, 323

2. Háztartás, háztartási munka

2.1. A háztartásban élők jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Magán- vagy intézményi háztartás	7, 10	-	-	-	-
Intézményi háztartás jellemzői	8, 9	-	-	-	-
Háztartásméret	11	A4	105	1101	1101
Háztartástagok rokonsági kódja, neme, születési dátuma, aktivitása (háztartástábla)	11	A5	106	1102	1102
Együttélés kezdete a háztartás tagjaival	-	A5	106	1102	1102
Távol levő háztartástagok	12	A7	108	1102j	1102j
Háztartástagokat korlátozza betegség, rokkantság	-	A6	107	1102i	1102i

2.2. Háztartási munka, gyermeknevelés

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Háztartási munkamegosztás	-	C18	118	1113	1113
Elégedettség háztartási munkamegosztással	-	C19	119	1114	1114
Rendszeres segítséget kap háztartási munkában	113	-	-	-	-
Segítségnyújtás háztartási munkában	116	-	-	-	-
Fizetett segítséget kap háztartási munkában	-	-	121	1115, 1116	1115, 1116
Gyermekneveléssel kapcsolatos munkamegosztás	-	A8	115	1110	1110
Elégedettség a gyermekneveléssel kapcsolatos munkamegosztással	-	A9	116	1111	1111
Gyermeknevelési intézmények, fizetett segítők igénybevétele és gyakorisága	-	A10	-	-	-
Gyermekneveléshez kapott nem fizetett segítség jellemzői	-	A11	117	1112	1112
Gyermeknevelésben nyújtott nem fizetett segítség jellemzői	-	-	120	1117	1117
Segítségnyújtás unokák gondozásában	-	A15	-	-	-

3. Párkapcsolatok

3.1. Házastárs, élettárs jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Nem	11	A5	106	1102c	1102c
Születési dátum	11	A5	106	1102d, e	1102d, e
Születési hely	-	-	501	402, 403	402, 403
Mióta él Magyarországon	-	-	501b	404	404
Iskolai végzettség	30	C4	502	405	405
Munkaerő-piaci helyzet (l. még: 6.2)	11, 31	A5, C5	106, 503	1102h, 406, 407, 424	1102h, 406, 407, 424
Házas-, élettárs átlagos havi jövedelme	-	G3, G4	702, 702a	503	503
Élettárs családi állapota	3	C2	-	206	206

3.2. Különélő partner jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Születési dátum	-	-	215	211	211
Születési hely	-	-	501	402, 403	402, 403
Mióta él Magyarországon	-	-	501b	404	404
Családi állapot	-	-	-	212	212
Iskolai végzettség	-	-	502	405	405
Munkaerő-piaci helyzet (l. még: 6.2)	-	-	503	406, 407, 424	406, 407, 424
Kapcsolat kezdete	-	-	213	209	209
Éltek-e együtt	-	-	214	210	210
Milyen messze lakik	-	-	216	213	213
Találkozás gyakorisága	-	-	217	214	214
Különélés oka	-	-	218-220	218-220	218-220

3.3. Kapcsolattörténet

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Kapcsolattörténet (kapcsolatok kezdete és vége, házasságkötés, özvegyülés)	4-6	kalendárium	201-207	1301-1309	2301, 2302
Élettársi együttélés kezdete	3	-	106	1102f, g	1102f, g
Különélés kezdete (házas külön élőkötől)	2	-	-	-	-
Korábbi kapcsolatból született gyermek	-	-	-	-	2302h, i
Különélő partnere volt-e	-	-	-	226	-
Ugyanaz a partner, mint 4 éve	-	-	-	401	-
Felbomlott házasság, élettársi kapcsolat jellemzői	-	-	-	1310-1316	-

3.4. Párkapcsolat minősége, tervek

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Partnerkapcsolattal való elégedettség	53	C10	223	201, 207, 222	201, 207, 222
A kapcsolatra jellemző dolgok	52	C9	-	227	227
Vitatkozás gyakorisága	54	C11	224	228	228
Nézeteltérések kezelési módja	55	C12	225	229	-
Válás, szakítás gondolata	56	C13	226	202, 208, 223	202, 208, 223
Elégedettség a háztartási munkamegosztással	-	C19	119	1114	1114
Elégedettség a gyermeknevelési munkamegosztással	-	A9	116	1111	1111
Házasságkötési szándék/terv	3	C3, C14	209a-c	203, 215, 224	203, 215, 224
Miért nem akar házasságot kötni	-	-	-	204	204
Partner házasságkötési szándéka	-	-	210a-b	205, 216	205, 216
Összeköltözési szándék/terv	3	C14, C15	211b-c	217, 225	217, 225
Partner összeköltözési szándéka	-	-	212b	221	221
Összeköltözés hatása	-	C16	221	808, 811	808
Összeköltözésben szerepet játszó tényezők	-	C17	-	809, 812	809
Család, barátok véleménye az összeköltözésről	-	-	222	810, 813	810

4. Gyermekvállalás, gyermekek, unokák

4.1. Együtt élő saját és nevelt gyermekek jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Összesen hány gyermeke született	-	A1	-	L04, L05	L04, L05
Gyermek rokonsági viszonya	11	A5, kalend.	106	1102b	1102b
Gyermek neve	11	A5, kalend.	106	1102c	1102c
Gyermek születési dátuma	11	A5, kalend.	106	1102d, e	1102d, e
Együttélés kezdetének dátuma	-	kalendárium	106	1102f, g	1102f, g
Gyermek aktivitása	11	A5	106, 109	1102h, k	1102h, k
Különélő szülőnél alvás	-	-	-	1102l, m	1102l, m
Legfiatalabb gyermek után járt-e GYED	-	-	110	1103	1103
Legfiatalabb gyermekkel meddig voltak otthon	-	-	111, 112	1104, 1105	1104, 1105
Gyermekfelügyelet, miután visszament dolgozni	-	-	-	1106	1106
Legfiatalabb gyermek 3 éves kora előtti munkavállalás vagy későbbi otthon maradás okai	-	-	113	1107, 1108	1107, 1108
Keresőtevékenység, míg otthon van a legfiatalabb gyermekkel	-	-	114	1109	1109

4.2. *Nem együtt élő, saját gyermekek jellemzői*

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Összesen hány gyermeke született	–	A1	–	L04, L05	L04, L05
Nem vele élő vér szerinti gyermekek, számuk	13	–	–	1408	2408
Gyermek neve	13	kalend.	312a	1408b	2408b
Gyermek születési dátuma	13	kalend.	312a	1408c, d	2408c, d
Gyermek rokonsági viszonya	–	kalend.	312a	1408e	2408e
Együttélés végének dátuma	13	A5	312a	1408f, g	2408f, g
Halál dátuma	13	–	312a	1408q, r	2408q, r
Hol él most a gyermek	13	–	312a	1408h	2408h
Kikkel él	–	–	–	1408j	2408j
Milyen messze lakik	–	–	312a	–	–
Találkozás gyakorisága	–	–	312a	1408i	2408i
Ott alvás, külön szoba és ágy megléte	–	–	–	1408k–n	2408k–n
Gyermek rendszeres támogatása	–	–	–	1408o	2408o
Elégedettség a gyermekhez fűződő kapcsolatával	–	–	312a	1408p	2408p

4.3. *Korábban nevelt, nem saját gyermekek jellemzői*

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Korábban nevelt gyermekek, számuk	14	–	–	1409	2409
Gyermek neve	14	kalend.	313a	1410b	2410b
Gyermek születési dátuma	14	kalend.	313a	1410c, d	2410c, d
Gyermek rokonsági viszonya	–	kalend.	313a	1410e	2410e
Együttélés kezdete és vége	14	kalend.	313a	1410f–i	2410f–i
Halál dátuma	–	–	313a	1410m, n	2410m, n
Hol él most a gyermek	14	–	313a	1410j	2410j
Milyen messze lakik	–	–	313a	–	–
Találkozás gyakorisága	–	–	313a	1410k	2410k
Elégedettség a gyermekhez fűződő kapcsolatával	–	–	313a	1410l	2410l

4.4. Gyermekvállalási szándékok, tervek

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Gyermekvállalási szándék	69, 71	D1	305, 306	1402, 1404	2402, 2404
Partner gyermekvállalási szándéka	-	-	-	1403	2403
Még tervezett gyermekszám	73	D3	309	1407	2407
Partner tervezett gyermekszáma	74	-	-	-	-
Hány éves korában szeretné a következő gyermeket	75-77	D5	307	1405	2405
Fiút vagy lányt szeretne	-	D4	308	1406	2406
Miért nem kíván több gyermeket	70	D2	-	-	-
Milyen esetben vállalna még gyermeket	72	-	-	-	-
Vágyott gyermekszám, ha újrakezdhetné az életét	62	-	-	1413	-
Fiatalon vágyott gyermekszám	-	-	-	1411, 1412	-
Családi kedvezmények szerepe a gyermekvállalási döntésben	79	-	-	-	-
Gyermekvállalási terveit lefelé módosította	-	-	311	-	-
Gyermekvállalás hatása	-	D6	-	801	801
Gyermekvállalási döntésben szerepet játszó tényezők	-	D7	-	802	802
Család, barátok véleménye a gyermekvállalásról	-	D8	-	803	803

4.5. Családtervezés, fogamzásgátlás

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Jelenlegi terhesség	69	D1	303	1401	2401
Teherbeesést nehezítő egészségi probléma	-	-	nt1	-	-
Mielőbbi terhességet szeretne	-	-	nt2	-	-
Partner mielőbbi terhességet szeretne	-	-	nt7	-	-
Teherbe esés elősegítése	-	-	nt3, t5	-	-
Védekezés jellemzői	-	-	nt4-nt6, t6	-	-
Első szexuális kapcsolat életkora	-	-	nt8, t9	-	-
Gyermek várható születési időpontja	-	-	t1	-	-
Tervezett terhesség	-	-	t2, t3	-	-
Partner szerette volna a terhességet	-	-	t7, t8	-	-
Mióta próbálkoztak	-	-	t4	-	-

Megjegyzés: nt = nem terhes válaszadó vagy partner esetén feltett kérdés; t = terhes válaszadó vagy partner esetén feltett kérdés.

4.6. Unokák, dédunokák

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Unokák száma	-	A12	122	-	-
Unokák születési dátuma	-	A13, A14	-	-	-
Segítségnyújtás az unokák gondozásában	-	A15	-	-	-
Dédunokák száma	-	A16	123	-	-

5. Szülők, szülői ház

5.1. Gyermekkorai családi körülmények

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Szülők párkapcsolati helyzete a válaszadó születésekor	43	-	-	-	2204
Szülők különváltak-e	44	-	-	-	2205
Életkor a szülők szétválásakor	45	-	-	-	-
Szülők újabb kapcsolata válás után	46, 47	-	-	-	-
Egy szülő nevelte	-	-	-	-	2206
Nevelőszülő nevelte	-	-	-	-	2207
Testvérek száma	48, 49	-	818	1222	2229
Szülők iskolai végzettsége	-	B2, B3	-	-	2503, 2504

5.2. Elköltözés a szülői házból

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Valaha külön költözött a szülőktől	-	-	822	1230	2237
Elköltözés dátuma (első)	131	-	820, 823	1224, 1231	2231, 2238
Hová költözött	-	-	-	1225, 1232	2232, 2239
Visszaköltözött-e	131	-	821	1227	2234
Visszaköltözés dátuma (utolsó)	-	-	-	1228	2235
Szülői segítség az első önálló lakás megszerzésében	134	-	-	-	-
Elköltözési szándék	-	-	824	1234	2241
Elköltözés hatása	-	-	-	1235	2242
Elköltözésben szerepet játszó tényezők	-	-	-	1236	2243
Család, barátok véleménye az elköltözésről	-	-	-	1237, 1238	2244, 2245

5.3. Szülők jelenlegi életkörülményei

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Édesanya él-e	41	–	801	1201	2208
Édesanya halálának éve	41	–	–	1202	2209
Anyját korlátozza betegség, rokkantság	–	–	803	1203	2210
Anyja kikkel él	–	–	804, 805	1204, 1205	2211, 2212
Anyja milyen messze él	–	–	806	1206	2213
Anyjával való találkozás gyakorisága	–	–	807	1207	2214
Anyjával beszélgetés gyakorisága	–	–	–	1208	2215
Anyjával összeköltözési szándék	–	–	808	1209	2216
Elégedettség anyjához fűződő kapcsolatával	–	–	802	1210	2217
Édesapa él-e	42	–	809	1211	2218
Édesapa halálának éve	42	–	–	1212	2219
Apját korlátozza betegség, rokkantság	–	–	811	1213	2220
Apja kikkel él	–	–	812–814	1214–1216	2221–2223
Apja milyen messze él	–	–	815	1217	2224
Apjával való találkozás gyakorisága	–	–	816	1218	2225
Apjával beszélgetés gyakorisága	–	–	–	1219	2226
Apjával összeköltözési szándék	–	–	817	1220	2227
Elégedettség apjához fűződő kapcsolatával	–	–	810	1221	2228
Életben levő nagyszülők száma	–	–	819	1223	2230

6. Munka, iskola, nyugdíj

6.1. A válaszadó aktivitása, munkájának jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Munkaerő-piaci helyzet	19	kalendárium	404	301, 302, 323	301, 302, 323
Foglalkozás	23	B5	408	1507	2505
Foglalkozás jellege (Andorka-séma)	23a	B5a	408a	303-312	303-312
Alkalmazottak, beosztottak száma	24	B6	409	310	310
Munkahely tulajdoni jellege	25	B7	-	-	-
Alkalmazottak nemi megoszlása	-	-	-	322	322
Múlt héten ledolgozott órák száma	26	B11	410	313	313
Munkaviszony jellege	-	-	411	306	306
Munkavégzés helye	-	-	412	314	314
Munkavégzés rendszeressége	-	-	413	315	315
Munkavégzés napszakja	-	-	414	316	316
Más kereső tevékenység	21	-	417	319	319
Fő munkán kívül ledolgozott órák száma	-	-	417a	320	320
Rugalmas munkavégzés lehetősége	-	-	419	-	-
Munkahely-változtatási terv	20	B13	-	-	-
Munkavállalási terv	22	B10	420	327, 328	327, 328
Munkavállalás anyasági ellátás lejárta után	-	-	405, 406	325, 326	325, 326
Munkavégzés nyugdíj mellett	108	-	616	611	-
Munkával való elégedettség	27	B12	415	317	317
Nem dolgozó helyzettel való elégedettség	-	-	404c	324	324
Munkahely biztonságának megítélése	-	-	416	318	318

6.2. A partner aktivitása, munkájának jellemzői

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Munkaerő-piaci helyzet	11, 31	A5, C5	106, 503	1102h, 406, 407, 424	1102h, 406, 407, 424
Foglalkozás	33	C8	504	-	-
Foglalkozás jellege (Andorka-séma)	33a	C8a	504a	408-417	408-417
Múlt héten ledolgozott órák száma	34	C7	506	418	418
Alkalmazottak, beosztottak száma	-	-	505	415	415
Munkaviszony jellege	-	-	507	411	411
Munkavégzés helye	-	-	508	419	419
Munkavégzés rendszeressége	-	-	509	420	420
Munkavégzés napszakja	-	-	510	421	421
Más kereső tevékenység	32	C6	511	422	422
Fő munkán kívül ledolgozott órák száma	-	-	511a	423	423
Munkavégzés befejezésének dátuma	-	-	503c	425	425

6.3. Aktivitástörténet

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Végzett rendszeres pénzkereső munkát	-	-	-	-	2506
Rendszeres pénzkereső munka kezdete	28	B4a	-	-	2519
Első foglalkozás	-	B4	-	-	-
Első foglalkozás jellege	-	B4b	-	-	-
Munkanélküliség előfordulása, időtartama	29	-	-	-	2520, 2521
Munkavégzés befejezésének dátuma	-	-	407	-	2508
Utolsó foglalkozás	23	B5	408	-	2507
Utolsó munka jellemzői	-	-	-	-	2509-2518
Hány évesen / mikor ment nyugdíjba	98	F1	611	-	-
Nyugdíjazás előtti munkaviszony	100, 101	-	612, 614	610	-
Aktivitástörténet (aktivitási kategóriák, kezdő és végdátumok)	-	kalendárium	422	1501-1506	-
Részmunkaidős időszakok	-	-	423	1511-1513	-
Inaktivitás-történet	-	B8, B9	-	-	-

6.4. Iskolai végzettség, iskolatörténet

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Iskolai végzettség	15	B1	401	1510	2501
Végzettség megszerzésének dátuma	16	-	-	-	2502
Szakma, végzettség területe	-	-	402	-	-
Jelenlegi tanulmányok	17, 18	-	-	-	-
Iskolatörténet (iskolák típusa, tanulmányok kezdete és vége, tagozat)	-	-	403	1508, 1509	-
Szülők iskolai végzettsége	-	B2, B3	-	-	-

7. Felkészülés a nyugdíjas évekre, időskori életkörülmények

7.1. Nyugdíj előtt állók tervei, véleménye

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Tervek és lépések a nyugdíj kiegészítésére	84	E1	-	-	-
Nyugdíjazás várható és tervezett életkora	87, 88	E4, E5	604	604, 605	-
Nyugdíjba menés előrehozásának vagy halasztásának okai	89, 90	E6	605, 607	-	-
Nyugdíjkérelem	-	E7, E8	606	-	-
Nyugdíjat honnan kapja majd	91	-	-	-	-
Nyugdíjas évek eltöltésére vonatkozó tervek	92-95	E10, E11	608	606	-
Időskori lakhatási tervek	135	-	-	602	-
Nyugdíjba vonulás hatásai	-	E9	-	-	-
Időskorral kapcsolatos aggodalmak	96, 110	-	-	601	-
Milyen öregkorra számít	97	E12	609	-	-

7.2. Nyugdíjba vonulás

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Hány évesen / mikor ment nyugdíjba	98	F1	611	607	-
Időpont megfelelt-e a várakozásainak	99	F2	613	608	-
Nyugdíjazás előtti munkaviszony	100, 101	-	612, 614	610	-
Nyugdíjazási döntés	102, 103	F3, F4	615	609	-
Nyugdíjazáskor kapott és jelenlegi ellátás	104, 105, 107	F5, F6	610	603	-
Rokkantosság oka	106	-	-	-	-

7.3. Idősek aktivitása, korlátozottsága

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Munkavégzés nyugdíj mellett	108	-	616	611	-
Rendszeresen végzett tevékenységek	109	F7	617	612	-
Jelenlegi helyzet megítélése	111	F8	618	-	-
Nehézséget okozó hétköznapi tevékenységek	-	-	-	613	-

8. Jövedelem, anyagi helyzet, lakás

8.1. Jövedelem, anyagi helyzet

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Átlagos havi nettó jövedelem	118, 119	G1, G2	701, 701a	501	501
Munkabérből származó jövedelem	-	-	-	502	502
Házas-, élettárs átlagos havi jövedelme	-	G3, G4	702, 702a	503	503
Háztartás átlagos havi nettó jövedelme	121, 121	G8, G9	703, 703a	504	504
Háztartás jövedelemforrásai	120	G7	-	-	-
Mezőgazdasági kistermelés	-	G5, G6	-	-	-
Hitel-, rezsimaradás	-	G11	-	514	514
Háztartási javak megléte, telne-e rájuk	129	G18	710	516	516
Életmód-elemeket megteszi-e, telne-e rájuk	63	G12	711	517	517
Szülőkkel élők gazdálkodása	-	-	-	1229	2236
Szubjektív jövedelmi helyzet	123	G10	704	505	505
Életszínvonalal való elégedettség	64	G13	713	-	-

8.2. Lakáshelyzet

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Lakáshasználat jogcíme	124	G14	-	511	511
Lakás, ház alapterülete	125	G15	705	508	508
Szobák száma	126	G16	706	509, 510	509, 510
Fűtés módja	127	-	-	-	-
Mikor költözött ide	-	-	-	506, 507	507
Lakáshitel	-	-	-	512, 513	512, 513
Lakással, házzal való elégedettség	128	G17	707	515	515
Lakásváltoztatási terv	130	G19	708, 709	-	-
Első önálló lakáshoz jutás dátuma	132	-	-	-	-
Első önálló lakáshoz jutás módja	133	-	-	1226, 1233	2233, 2240
Szülői segítség az első önálló lakás megszerzésében	134	-	-	-	-

9. Egészség, jól-lét

9.1. Egészségi állapot

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Egészségi probléma, betegség, rokkantság	138	H3	903	703	703
Egészségi állapot megítélése	-	-	-	701	701
Elégedettség egészségi állapottal	140	H1	901	-	-
Rendszeres gyógyszeresedés	139	-	-	-	-
Hosszú lefolyású, krónikus betegség	-	H2	902	702	702
Segítségre szoruló személyes szükségletek kielégítésében	-	H3c	903c	704	-
Magányosság-skála	141	I5	908	707B	707B
Depresszió-skála	-	-	909	-	-
Dohányzás	-	H4, H5	906, 907	708, 709	708, 709
Testmagasság	-	-	904	-	-
Testsúly	-	-	905	-	-
Háztartástagokat korlátozza betegség, rokkantság	-	A6	107	1102i	1102i
Anyját korlátozza betegség, rokkantság	-	-	803	1203	2210
Apját korlátozza betegség, rokkantság	-	-	811	1213	2220

9.2. Jól-lét

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Bizalom	142	I6	911	1601	2601
Beccületesség	-	-	910	1602	2602
Anómia-skála	39	I3	-	814	-
Aggodalmak	65	I4	712	-	-
Elégedettség élete eddigi alakulásával, jövőbeli kilátásokkal	143	I7	-	1604	2606
Életkörülmények megítélése	137	G21	912	1606	2607
Életkörülmények alakulása	136	G20	-	1605	-

10. Segítségnyújtás, transzferek

10.1. Segítség gyermekek ellátásában, felügyeletében

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Gyermeknevelési intézmények, fizetett segítők igénybevétele és gyakorisága	-	A10	-	-	-
Gyermekneveléshez kapott nem fizetett segítség jellemzői	-	A11	117	1112	1112
Gyermeknevelésben nyújtott nem fizetett segítség jellemzői	-	-	120	1117	1117
Külön élő saját gyermek rendszeres támogatása	-	-	-	1408o	2408o
Segítségnyújtás unokák gondozásában	-	A15	-	-	-

10.2. Segítség személyes szükségletekben

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Segítségre szoruló személyes szükségletek kielégítésében	-	H3c	903c	704	-
Rendszeres szakszerű segítséget kapott	-	-	-	705	-
Személyes segítséget kap	-	-	-	706	-
Személyes segítséget nyújt	-	-	-	707	-
Nehézséget okozó hétköznapi tevékenységek	-	-	-	613	-

10.3. Szülői segítségnyújtás

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Szülői segítség az első önálló lakás megszerzésében	134	-	-	-	-

10.4. Rendszeres támogatás külön háztartásban élőkől

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Anyagi támogatást kap	112	-	-	-	-
Háztartási munkában segítséget kap	113	-	-	-	-
Természetbeni segítséget kap	114	-	-	-	-
Anyagi támogatást nyújt	115	-	-	-	-
Segítségnyújtás háztartási munkában	116	-	-	-	-
Természetbeni segítségnyújtás	117	-	-	-	-
Fizetett segítséget kap háztartási munkában	-	-	121	1115, 1116	1115, 1116

11. Értékek, vélemények**11.1. Vallásosság, hit**

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Vallásosság	35	12	-	805	805
Hitbeli meggyőződés	36	-	-	-	-
Vallási felekezet	-	11	-	804	804
Keresztelés, egyházi esküvő és temetés fontossága	37	-	-	806	806

11.2. Családi élettel kapcsolatos vélemények

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Mi a fontos a jó házassághoz	50	-	-	-	-
Fiataloknak javasolt életforma	57	C20	-	-	-
Házasságkötés fontossága teherbeeséskor	58	C21	-	-	-
Házasságkötés ideális életkora	59	C22	-	102-105	102-105
Gyermekvállalás ideális életkora	60	C23	302	-	-
Házasság és élettársi kapcsolat összehasonlítása	61	-	-	1317	2304
Ideális gyermekszám	66	-	-	1603	2603
Állam felelőssége gyermekvállalásban	68	-	-	-	-
Munka és család fontossága nők és férfiak számára	67	C25	-	106	106
Gyermekek és szülők kötelességei	67	C25	-	-	-
Legfontosabbnak tartott családi juttatás	78	-	-	-	-
Gyermeknevelési elvek	80	D9	-	-	-
Női és férfi szerepek megítélése	-	C24	-	101	101, 2604
Házasság, gyermekvállalás megítélése	-	D10	301	106	106
Generációk közötti segítségnyújtással kapcsolatos vélemények	-	E2	601	107	107

11.3. Munkával kapcsolatos vélemények

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Munkával kapcsolatos igények	-	B15	421	329	-
Család-munka összeegyeztetésével kapcsolatos nehézségek	-	B14	418	321	321
Kevés munkalehetőség esetén ki kapjon	-	B16	-	330	330

11.4. Idős korral kapcsolatos vélemények

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Hány éves kortól számít valaki öregnek	81	-	602	-	-
Öregkort jellemző tulajdonságok	82	-	-	-	-
Idősek megítélése	83	-	-	-	-
Idős szülővel kapcsolatos kötelességek	-	E2	601	107	107

11.5. Egyéb

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Legfontosabb országos célok	40	-	-	-	-

12. Nemzetiség, migráció

	1. hullám	2. hullám	3. hullám	4. hullám	
				panelminta	új minta
Nemzetiség	38	-	-	-	2605
Hová költözne	-	-	709	-	-
Külföldi munkát vagy kivándorlást tervez	-	-	-	331, 332	331, 332
Külföldön élő háztartástagok	12	A7	-	-	-

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. (Előszót írta: Monigl István)
Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985).
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. S. Molnár Edit: Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: Nemeskéri János, Juhász Attila: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. Szabó Kálmán: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. Valkovics Emil: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. Bies Klára: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. S. Molnár Edit – Pataki Judit: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Máday Lajos: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).
10. Vukovich Gabriella: A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Hoóz István: Társadalmpolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Joubert Kálmán: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Pongrácz Tiborné: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. Hoóz István: A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Készítették: Bies Klára, Hablicsek László: Területi népességelőrszámítás 1981–2001.
16. Szabó Kálmán: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981–2001. (Előzetes változat.)
17. Szerkesztette: Hablicsek László, Monigl István: Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17–18.
18. Klinger András: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Moksony Ferenc: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. Csernák Józsefné: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Szukicsné Serfőző Klára: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Rátay Csaba – Tusnány Gábor: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Terestényi Tamás: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Szerkesztette: Káposztás Ferenc: A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25–26.
26. Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella: A magyarországi népes-ségfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050.
27. Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter: A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. Szukicsné Serfőző Klára: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Szerkesztette: S. Molnár Edit: Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12–13.
30. Munkácsy Ferenc: Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

- 31. Szerkesztette: Káposztás Ferenc, Monigl István: A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14–15.
- 32. Pongrácz Tiborné: Serdülőkori terhességek társadalmi–demográfiai vonatkozása.
- 33. Szerkesztette: Barabás Miklós: Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

- 34. Szerkesztette: Hablicsek Lászlók, Monigl István: Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
- 35. Csernák Józsefné – Szabó Kálmán: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.

1989.

- 36. Fóti János: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

- 37. Szerkesztette: Monigl István: Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitaülése Budapest, 1988. június 2.
- 38. S. Molnár Edit – Virágh Eszter: Közvélemény–kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991.

- 39. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
- 40. Joubert Kálmán – Gárdos Éva: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)
- 41. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Sokgyermekes családok.

1992.

- 42. Hablicsek László: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
- 43. Fóti János – Illés Sándor: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
- 44. Falussy Béla – Miltényi Károly – Móritz Pálné – Paksy András: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.

45. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.

46. Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)

48. Szukicsné Serfőző Klára: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.

49. Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994.

50. Illés Sándor: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?

51. Szukicsné Serfőző Klára: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.

52. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.

53. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. Hablicsek László: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.

55. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996.

56. Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

57. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban

58. Illés Sándor – Hablicsek László: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.

59. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján.

1997.

60. Daróczi Etelka: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.

1998.

61. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Habclicsek László: Házasságon kívüli szülések.

2000.

62. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.

63. Illés Sándor: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.

64. Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.): A korfa tetején. Az idősek helyzete Magyarországon.

65. Melegh Attila: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.

2001.

66. Gödri Irén: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.

67. Tárkányi Ákos: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.

68. Habclicsek László: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.

69. Spéder Zsolt – Monostori Judit: Mozaikok a gyermekszegénységről.

70. Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejllettsége I.

2002.

71. Illés Sándor – Lukács Éva: Migráció és statisztika.

72. Tóth Pál Péter – Valkovics Emil: Népesedési helyzetünk.

73. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.): Népeség – értékek – vélemények

2003.

74. Daróczi Etelka (szerk.): Kettős szorításban.

75. Őri Péter: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.

2004.

76. Tóth Pál Péter: Külföldiekkel vagy idegenekkel.

77. Daróczi Etelka – Kovács Katalin: Halálózási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.

2005.

78. Hablicsek László: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.
79. Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László: Fialat házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.

2006.

82. Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. Joubert Kálmán (szerk.): Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.

2007.

84. Hablicsek László – Kovács Katalin: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.

2009.

85. Illés Sándor (szerk.): Magyarország vonzásában.
86. Spéder Zsolt (szerk.): Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.
87. Kovács Katalin: Munkapiac, munkakörülmények és egészség.

2010.

88. Melegh Attila–Kovács Éva–Gödri Irén: „Azt hittem célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban.
89. Gödri Irén: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.
90. Bálint Lajos: A területi halandósági különbségek alakulása Magyarországon, 1980–2006.

2011.

91. Pongrácz Tiborné (szerk.): A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai.
92. Kovács Katalin: Társadalmi egyenlőtlenségek a mortalitásban Magyarországon (1971–2008) és az epidemiológiai átmenet elmélete.
93. Németh Zsolt: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között

2013.

94. Murinkó Lívia: Első elköltözés a szülői házból Magyarországon
95. Pakot Levente: Nemek és nemzedékek. Demográfiai reprodukció a 19–20. századi Székelyföldön

2015.

96. Gál Róbert Iván – Vargha Lili: Jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között: a nemzeti transzfeszamlák és nemzeti időtranszfeszamlák